

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Roskilde Domkirke gennem 1000 Aar

ROSKILDE DOMKIRKE

GENNEM 1000 AAR

ARTHUR FANG

ROSKILDE DOMKIRKE

GENNEM 1000 AAR

*Udgivet af
Roskilde Domsogns
menighedsråd*

ROSKILDE
FLENSBORGS BOGHANDEL

1960

FELIX MØLLERS BOGTRYKKERI v/ S. & V. PEDERSEN . ROSKILDE

I forbindelse med kirkens 1000 års jubilæum har Roskilde Domsogns menighedsråd ønsket, at der kom til at foreligge en lettilgængelig, fortællende fremstilling af de skiftende kirkers bygningshistorie og deres skæbne gennem tiderne samt af særlig fremtrædende begivenheder, som knytter sig til dem. Litteraturen om Roskilde Domkirke er meget omfattende, her skal af de samlede fremstillinger i taknemlighed erindres om H. H. Behrmanns og Steen Friis' bøger, om Jacob Kornerups store, smukke værk — den første egentlige monografi — om Vilhelm Lorenzens bog og sidst men ikke mindst om den indgående videnskabelige behandling i to digre bind af Nationalmuseets storværk »Danmarks Kirker«. Endelig en tak til G. E. C. Gads forlag, som uden vederlag har stillet alle kirkeværkets klicheer til disposition.

Roskilde, i påsken 1960.

Arthur Fang.

INDHOLD

Optakt	9
Frådstenskirkerne	13
Middelalder	22
Biskoppen	28
Domkapitel	31
Teglstenskatedralen	36
»Absalonsbuen«	50
Dronning Margrethe	52
Korene	62
Den store bygherre	80
Hellig tre Kongers kapel	85
Bisper	92
Reformationen	100
Kongebegravelser	112
Christian IV	121
Orgelet	135
Svenskekrigene	139
De sidste kongekapeller	141
Gravminder	146
Seværdigheder og mærkværdigheder	152
Ringens sluttes	155

Efter radering af Jacob Kornerup 1855.

Det smukkeste kik op over domkirken har man fra Palæets gård: de røde mure og irgrønne tage over den gule mur. På sidefløjens plads lå den middelalderlige bispegård, forbundet med kirken ved »Absalonsbuen«, den ene halvdel af den overdækkede gang; den anden halvdel kom sammen med Palæets hovedbygning.

På omslagets forside er gengivet Jørgen Roeds maleri fra 1836 i Statens Museum for Kunst.
Gaden op mod domkirken er Bondetinget.

På omslagets bagside er gengivet et fotografi af en middelalderlig bispestav fra domkirken,
forarbejdet af elfenben og narhvaltand; den er nu i Nationalmuseet.

Roeskilde Domkirke, dette ærværdige Nationalmonument, der som en mægtig gammel Eg, plantet i Oldtiden i Danmarks Jordbund, er groet op jevnside med vor Historie og paa hvert af sine Blade bærer Mindetegn om vor Fortids Liv og om vor Kunsts Udvikling lige til den nyeste Tid.

Julius Lange 1873.

I al sin ædle Simpelhed er Roskilde Domkirke et af Nordens mærkeligste Mindesmærker fra Middelalderen og en af Danmarks dyrebareste Helligdomme.

Jacob Kornerup 1878.

Det er vor første og anseligste Domkirke i Teglsten, overhovedet vort betydeligste Bygningsmonument fra Middelalderen.

Poul Nørlund 1936.

Fra højedraget ved Isefjords inderste vig rejser Roskilde Domkirke sig — Danmarks nationale helligdom — synlig viden om over det centrale Sjælland. Gennem 1000 år har der stået en kristen kirke på dette sted. Den første blev bygget af kong Harald Blåtand. Vel kender man ikke tidspunktet; men det kan med rimelighed fastlægges til år 960.

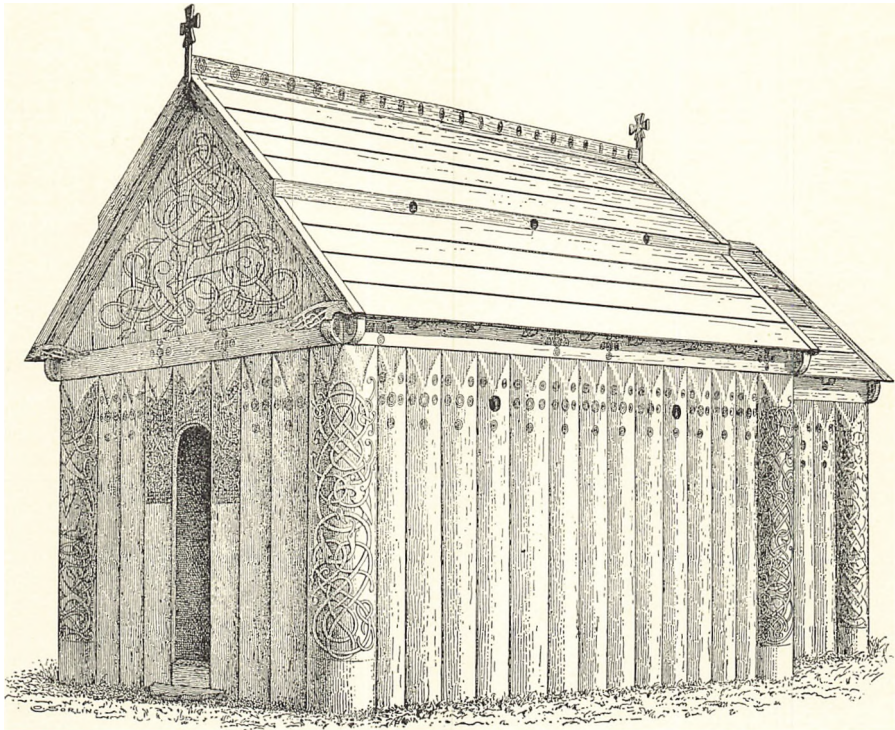
Kong Haralds dåb er bevidnet af munken Widukind fra klosteret Ny Korvej. Han beretter historien om munken Poppo's jernbyrd, som overbeviser kongen, så han modtager dåben. Et endnu stærkere vidnesbyrd afgiver den store Jelling-sten. På den ene af dens tre flader ses det berømte Kristus-billede, Nordens ældste. Det er den sejrende herre, ikke den lidende frelser, der er ingen naglegab og intet kors; blot spalter tværs over øjelågene antyder, at øjnene har lukket sig i døden. Under figuren står med runer: *auk tani karpi kristna* — sidste del af sætningen: den Harald, som sig vandt Danmark al, og Norge, og danerne gjorde kristne. Stenen, som beretter om det vel nok største vendepunkt i vor historie, er blevet benævnt: Danmarks dåbsattest.

Hvorfor valgte kong Harald netop Roskilde? Stedet lå centralt i riget, som rakte fra Smålands skove og til Ejderen. Havnepladsen næsten midt inde på øen var velegnet for vikingekongernes flåder. Gennem fjordens lange flodlignende løb kunne ingen fjende uset trænge ind. Før kong Harald fik øje på stedet, må hans fader kong Gorm også have opdaget det.

Hvor færdsel til lands mødes med en vandvej, dér er naturlige betingelser for en bydannelse. Oppe på et — efter hjemlige forhold — højt plateau er byen vokset frem om en øst-vestgående færdselsåre, svarende til den senere hovedgade. Af naturgivne grunde er den ikke kommet til at ligge langs plateauets rand, men er forskudt et stykke sydligere. En udtørret vig af fjorden har dannet et ufarbart forland neden for højdedragets nordre skrænt og samtidig udformet denne som et forbjerg. Dets viden om synlige isse må have samlet opmærksomhed, ikke mindst da bjerget var helliggjort ved kildevæld, først blandt dem den rigt vældende storkilde: Maglekilde, rimeligvis Roskildes navngiver. Langt tilbage i oldtid har kilder været anset for hellige og er blevet dyrket med ofre. Området mellem de kilderige skrænter og bebyggelsen inde ved færdselsåren er tidligt taget i brug for særlige formål. Heroppe har — sikkert fra ældgammel tid — det omgivende lands — Sømme herreds — bønder haft deres samlingssted for ting og gudsdyrkelse. Der er historisk underbygning for tingstedet, som har ligget her til Frederik II.s dage og endnu mindes i gadenavnet Bondetinget; men meget taler også for en hedensk gudsdyrkelse her. Når Roskildekrøniken kan berette, at kong Gorm flyttede sit kongesæde fra Jelling til Sjælland, har det næppe været til noget andet sted end tingstedet og kultpladsen på helligbjerget — ikke langt fra det gamle kultsted Lejre. Senere, da Christian I bortskænker kongsgården grund, får vi nøje besked om dens beliggenhed, nemlig vest for domkirken, nord for Bondetinget på hældet ned mod Maglekilde.

Efter sin dåb har kong Harald villet markere denne og dermed sin og folkets overgang til den nye tro. Mere eftertrykkeligt kunne det næppe gøres end ved at bygge en kirke — i rigets midtpunkt, ved dets vigtigste kongsgård og på et hedensk helligsted, som derved blev udsløttet. Kirken i Roskilde har fra første færd en særstilling ved at være rejst af en konge som et almengyldigt symbol på, at fra nu af skulle Danmark være et kristent land.

I forhold til det mægtige hedninge-vi i Jelling var den lille trækirke i Roskilde såre beskeden. Men også Jelling skulle blive kristnet. Viet blev udsløttet ved opførelsen af sydhøjen hen over det; den er tom og kan næppe opfattes som andet end en mindehøj for kong Harald. Der byggedes også en trækirke, hvor stenkirken nu står og runestenen rejstes. Ejnar Dyggve mener, at kong Harald lod sine forældres jordiske rester fjerne fra gravkammeret i nordhøjen og kristeligt jordefæste i Ros-

Rekonstruktion af en stavkirke. — I 1896 blev gulvet i den romanske stenkirke i Hemse på Gotland brudt op. Man opdagede da, at det var den forudgående trækirkes stave med ornamenterne nedad, som havde været gulv.

kilde-kirken. Desuden har Dyggve tegnet et kort, som viser Roskilde som håndgribeligt centrum i en cirkel, der omslutter det ganske Danmark.

Ved at lade sig jordefæste i Roskilde-kirken indviede kong Harald denne til de danske kongers gravkirke gennem 1000 år. — Han var den første danske konge, der blev begravet i viet jord, siger Knytlinga saga.

Kong Haralds kirke har været af træ, en stavkirke. Mens vi tidligere inden for vore grænser måtte gisne på ældgamle trækirker i vore gudshuses grund, er de nu en adskillige gange bekræftet kendsgerning. Som forgængeren af træ for landsbyens stenkirke ligger inden for dens mure, sådan må det også have været ved Roskilde-kirken. Under den nuværende teglstenskirke er der rester af to forudgående stenkirker, inden for disses mure må kong Haralds stavkirke — og måske også en senere og større trækirke — have stået. Og forud for dem kan man tænke sig en hedensk helligdom. Under kirkerne i Jelling og i Gammel Uppsala mener videnskaben at have påvist spor af de forudgående hedenske helligdomme.

Om størrelse og udseende af kong Haralds trækirke kan der af gode grunde intet siges. Den kan — i lighed med det ældste sæt af vore trækirker — have været en ret enkel bygning. Men snart må den være blevet udvidet og stærkt ombygget eller

erstattet med en ny. Et udenlandsk skrift af høj alder vil vide, at Svend Tveskæg har bygget Roskilde-kirken, og at hans sønner stedte ham til hvile i den. Det kan derfor ikke være urimeligt at regne med to trækirker.

Deres udseende må man slutte sig til ved at kaste et blik på rester af svenske og engelske stavkirker og ved at drage slutninger fra rester af hjemlige. Man må da tænke sig huse, hvis vægge er opbygget af tæt stillede, ca. $\frac{1}{2}$ m brede planker, kløvet ud af gode egetræer. Inden for plankevæggene har der været plantet solide træsøjler, som har båret tagværket. I det ældste sæt kirker har vægstavene på primitiv vis været jordgravede, mens de i de yngre har været nedfældet i en fodrem og derved blevet mere modstandsdygtige mod forrådnelse. Men simple fjælleboder har i hvert fald de senere stavkirker ikke været. De fattige brudstykker, vi har bevaret — særlig den berømte Hørning-planke — tyder på højstående, kunstnerisk udstyr, kraftfuld træudskæring og frodige farver. På ydersiden er udskåret i relief en slange, som snoer sig truende i vikingetids bugtninger — måske for at bortskræmme ondskabens magter, som herskede uden for gudshuset. Dyret står gult mod sort bund, dets øje og nakketop lyser rødt. På indersiden er malet en dekoration af helt anden art: en blomstrende vinranke, tung af druer, det ældgamle Kristus-symbol. Og i rige farver, rødbrunt, rødt og sort mod grøn eller blå bund. Strålende, helt overvældende, må det have virket.

Det beskedne gudshus er hurtigt blevet ophøjet til bispekirke. Til at begynde med må det nærmest have været af navn, for man kan kun vanskeligt tænke sig, hvordan et næppe særlig rummeligt hus kan have dannet rammen om det kirkeliv, et bispesæde fordrer. — Først ved at blive bispekirke kan kirken med rette betegnes som domkirke. Helt korrekt er det altså ikke, når der i titelen på nærværende lille skrift tales om Roskilde Domkirke gennem 1000 år — i stedet for Roskilde-kirken.

Der hersker nogen uenighed om, hvornår Roskilde bliver bispesæde. Nogle mener, at en engelsk gejstlig, som Svend Tveskæg tog med sig hjem, blev den første Roskilde-bisp, andre betragter ham som en ikke stedbunden missionsbisp og regner Gerbrand som den første, dermed henlægges bispesædets oprettelse til o. 1020, til Knud den Stores tid. Gerbrand havde fået sin bispevielse af ærkebispem i Canterbury.

Er kong Harald grundlæggeren af Roskilde-kirken, så har hans sønnesøn ved at oprette bispesædet lagt grunden til den storhed og berømmelse, som skulle omstråle den igennem et halvt årtusinde. Som bispesæde skulle Roskilde-kirken blive midtpunktet i et hovedrigt og magtfuldt kirkeligt fyrstendømme og samtidig et betydningsfuldt åndeligt kulturcentrum. I en pompøs hyldest hedder det:

Rosa pura, rosa mundi,
Decus carum Daciae.

Rene rose, du verdens rose,
Danmarks herlige pryd.

Allerede Knud den Store synes ved rige godsgaver at have oprettet de kannikedømmer, vel aflagte stillinger for gejstlige, som skulle give bispestolen baggrund. Af disse, til at begynde med fåtallige, gejstliges samfund skulle de gennem middelalderen så betydningsfulde institutioner, domkapitlerne, vokse frem. Samtidig med bispestolens oprettelse synes antallet af gejstlige ved den lille kirke at være øget til 8. Som det var skik i den første tid har de skullet leve i klosterligt fællesskab i en dertil indrettet bolig. Roskildes domkapitel skulle, da det med tiden var fuldt udbygget, tælle 36 kanniker, hvoraf 4 beklædte prælaters høje stillinger.

Roskilde-kirken var helliget treenigheden, indviet til den hellige trefoldighed. Af dens korte historie er særlig to uhyggelige begivenheder nået frem til os. Knud den Stores drab af sin svoger Ulf Jarl, som ikke lader sig afkræfte, og Svend Estridsens nedhugning af nogle hofmænd, begge ugerninger skete i kirken. Den sidste er så legendarisk udsmykket, at den vist roligt kan henvises til vandresagnetes verden. Følgerne af kong Knuds ugerning, den rundelige mandebod, han måtte yde sin søster Estrid, har indirekte givet os meget værdifulde oplysninger om domkirkens historie. Roskilde-krøniken skriver, at jarlens hustru gav ham en hæderfuld begravelse, og at hun i stedet for trækirken lod opføre en kirke af sten, som hun berigede på mange måder.

FRÅDSTENSKIRKERNE

I 1892 blev der foretaget omfattende udgravninger under domkirkens gulve — i øvrigt den første undersøgelse af den art herhjemme. Det gjaldt om at få rede på forgængereren. Der fandtes betydelige rester af mure af kildekalk eller frådsten, og der blev senere udsendt en bog, som nok var i kæmpeformat, men af indhold lidet tilfredsstillende. Helt klar på, hvad det var, blev man dog først i 1950, da 80 detailopmålinger nærmest ved et tilfælde blev fundet på kirkeministeriets loft, og af arkitekt C. G. Schultz tydet som visende rester ikke af een, men af to frådstenskirker, Estrids kirke fra o. 1030 og biskop Svend Nordmands kirke fra o. 1080.

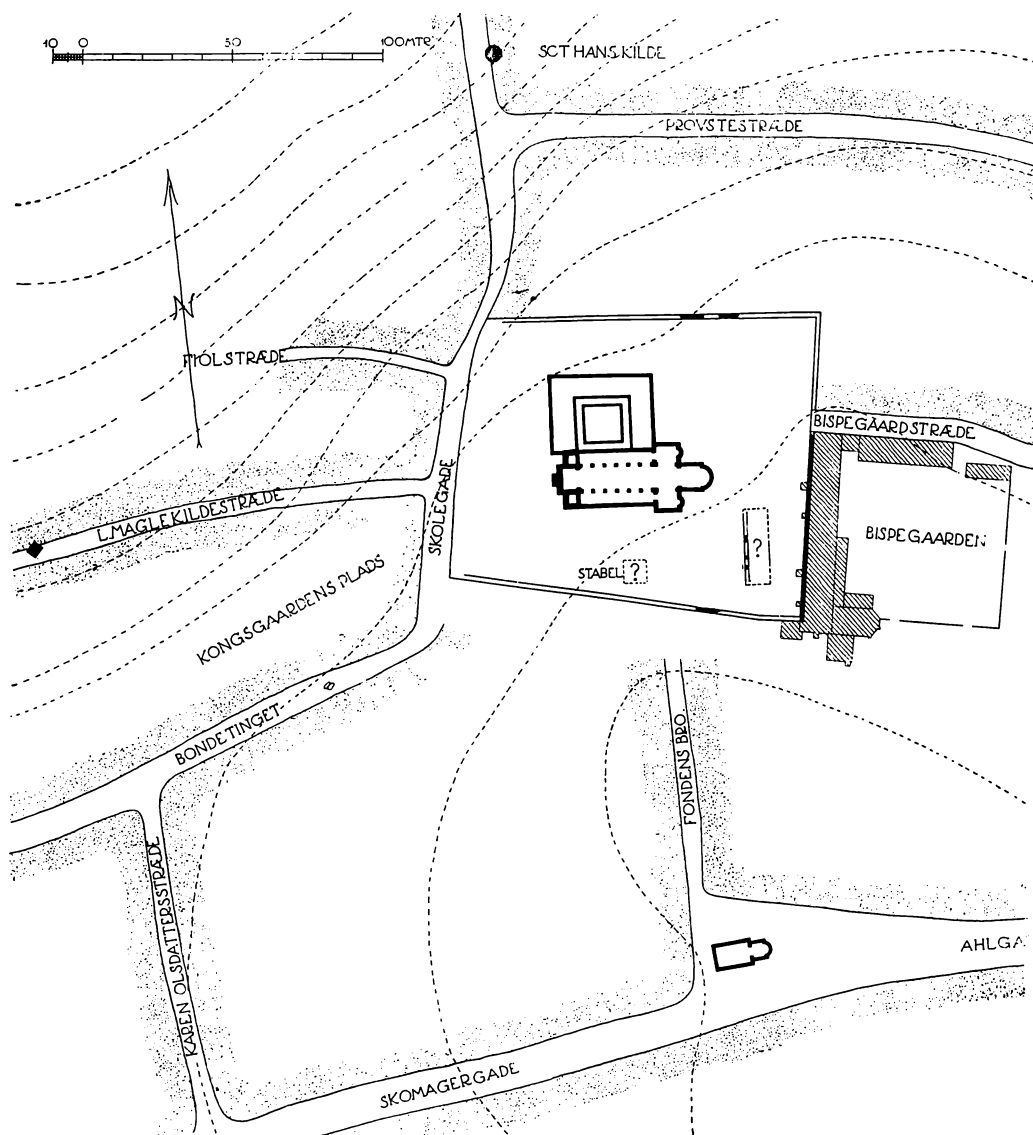
Den store udgravning i 1892 kom naturligvis ikke af sig selv. To år før var der sket noget afgørende i udforskningen af domkirkens bygningshistorie. Julius Lange havde i Oldskriftsselskabet holdt sit skelsættende foredrag om kirkens afstamning fra nordfranske katedraler, særlig den i Tournai, og fremsatte samtidig den tanke, at Nordmands-kirken måtte have ligget, hvor den nuværende domkirke står, og at denne var blevet bygget uden om den foregående.

Resterne af de to frådstenskirker er sine steder meget anselige, men er og bliver brudstykker, især er det gået hårdt ud over østpartierne, så arkæologen har måttet tage sin konstruktive fantasi i brug. Den ældste af de to kirker — Estrids — har været eenskibet og af ret beskeden udstrækning. I øst har den strakt sig til den nuværende kirkes kortrappe. Der regnes med en indvendig længde af c. 30 m — idet det må antages, at den også har haft korrunding — mens skibets indvendige bredde har været 7 m. Den har altså næsten — bortset fra bredden — kunnet få plads inden for det nuværende hovedskib og nærmest været som en sjællandsk landsbykirke.

Biskop Svend Nordmands kirke var derimod et betydeligt bygningsværk og har haft et fornemt udformet vestparti. Det har været en treskibet basilika — en kirke med højt midterskib og lavere sideskibe — og haft en bredde på 18,6 m, svarende til Dalby kirke i Skåne og Vor Frue kirke i Roskilde. Mens dens midterskibs piller sikkert har hvilet på Estrids-kirkens grundmure — og altså haft en indvendig bredde af 7 m — må sideskibenes mure søges omtrent midtvejs i de nuværende sideskibe, så kirkens udvendige bredde har været c. 20 m. Vestpartiet har befundet sig et godt stykke inden for kongeporten, omtrent i flugt med den nuværende indgang til domkirken fra det sydvestre våbenhus, mens korrundingen antagelig må have været ved det nuværende alters plads. Hele kirken har udvendig målt c. 55 m, nøjere kan det ikke angives, da der praktisk talt ingen spor er af østpartiet.

En fornyet undersøgelse foretaget af Nationalmuseet i 1949—50 i begravelseskrypterne under kannikekorets gulv gav indirekte et forbavsende resultat. Vel fandt man ingen mure af frådstenskirken, de var ødelagt ved anlægget af krypterne; men man nåede frem til det meget solide kampestens-fundament under dronning Margrethes sarkofag, og delvis inde under det gjorde man en mærkelig opdagelse. Her var i gulvet aftegnet en runding, som viste sig at være munden af en c. 10 m dyb ældgammel brønd, som måtte være gravet som kirkebrønd til ritualbrug i Nordmandskirken og have befundet sig inden for dennes kormure. Gående ud herfra har C. G. Schultz forsøgt at rekonstruere den gamle frådstenskirke og udfundet, at den foruden at være treskibet — hvad de gamle gravninger allerede havde vist — også må have haft tværskib og et kor af »normal« udstrækning afsluttet med en korrunding. Brønden har været i korets nordøstre hjørne, og der har ført en overløbsrende fra den ud på kirkegården.

Fundet af brønden har ikke alene kunnet vejlede ved rekonstruktionen af kirkens grundplan, den er i sig selv i høj grad interessant. Det er den fjerde kirkebrønd inden for gammelt dansk område, de tre andre er i Viborg, Odense og Lund, og de er der stadig, mens det har været nødvendigt at kaste Roskilde-brønden til. Den var nemlig gravet i — rigtignok meget stift — ler, men var ikke blevet udmuret. Dens

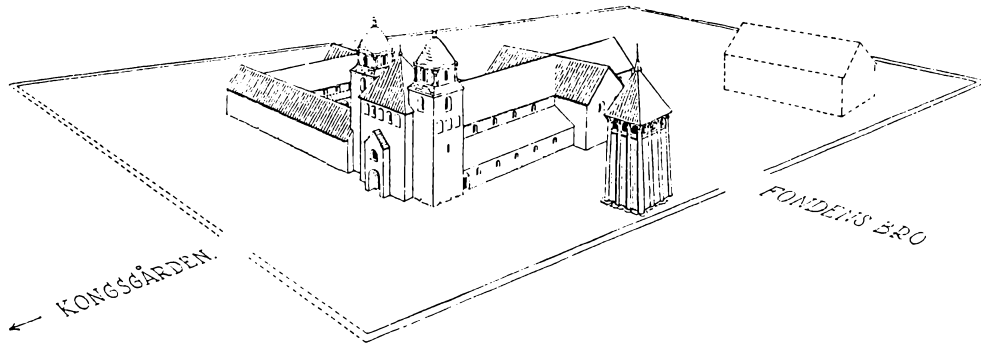

Plan over domkirkens omgivelser. Roskildes hovedstrøg, Algade—Skomagergade, er den gamle færdselsåre, hvorom byen er vokset op. Højdekurverne viser terrænets stærke fald mod nordvest. Maglekilde er angivet vestligst i L. Maglekildestræde og Sct. Hans kilde mod nord. Biskop Arnolds mur er rekonstrueret over de fundne strækninger, som er tegnet sorte — de østligste 7—8 m af sydmuren skulle også have været sorte. Foruden Svend Nordmands kirke og kloster er i syd angivet en antaget klokkestabel. Over et kampestensfundament i det sydøstre hjørne er der tegnet en antaget, iøvrigt ukendt bygning. Bispegården (skraveret) er indtegnet efter en plan fra 1726. Signaturen vestlig i Ahlgade angiver Sct. Laurentii kirke.

bund har ligget nogenlunde i niveau med udspringet for to af kirkebakkens kilder, Maglekilde og Sct. Hans kilde. Man kunne af mærker på brøndvæggen — brønden var her 130 cm i tværsnit — se, at vandet i sin tid har kunnet sætte halvvejs op. Ved udgravningen var den tør som følge af grundvandspejlets stærke sænkning særlig i de senere år. Den er blevet fyldt op, da man har nedrevet Nordmands-kirkens kor. Dybest nede lå der nogle enorme frådstens-kvadre blandet med brokker, højere oppe var der tillige teglstensbrokker fra den nye kirke. Der blev gjort et par gode fund, helt nede på bunden lå der en itubrudt, pænt dekoreret træskål, sikkert fra slutningen af 1000-tallet, og omtrent midtvejs fandt man en træspand med jernbeslag og en murhammer fra c. 1200 — det ældste kendte danske murerredskab. — På en mærkelig måde har fundet af den opfyldte kirkebrønd bragt os op mod 800 år tilbage i tiden og levendegjort de dage, da man nedrev den gamle frådstens-basilika og var i færd med at rejse den stolte teglstens-katedral.

Mens murresterne under domkirken ikke har kunnet belyse frådstenskirkenes østparti, giver de et godt billede af det fornemt udstyrede og særpræget udformede vestparti. Her har der foruden en ydre portal været et stort indgangsrum og oven over dette en herskabstribune for kongehuset, noget tilsvarende kan ses i den fine klosterkirke i Venge ved Skanderborg. Oven over »kongestolen« har der rimeligvis været et lavt tårn. Må man nøjes med at gisne om dette, kan det gennem murresterne fastslås, at der har været to slanke tårne, et ud for hvert sideskib. Fantasien kan få en håndsrækning ved at betragte den skønne lille frådstenskirke i Tveje-Merløse ved Holbæk, den er på det nærmeste et miniature-billede af Svend Nordmands domkirke.

Baggrunden for opførelsen af Estrids kirke er let at forstå. Efter tidens dybt religiøse indstilling har hun ikke kunnet gøre noget andet end at bortskænke mandeboden for sin dræbte mand, så den gamle, blodplettede kirke kunne udslettes og et større og skønnere gudshus blive rejst. Når dette knapt et halvt hundrede år senere måtte forekomme ringe og trænge til en mere storslået afløser — er der også herfor vægtige grunde. Det kirkelige liv i den lille bispekirke havde udviklet sig med forbavsende hast; det kan bedst måles ved gejstlighedens vækst. Sammen med bispesædets oprettelse kom de første 8 kanniker, men med et så beskedent antal kunne der i det lange løb ikke udfoldes et kirkeligt liv som det, der måtte kræves i en domkirke. Så tager biskop Svend Nordmand et afgørende skridt. Han forøger kannikernes antal, så det nu bliver 15. Alene af den grund måtte der kræves en større kirke. Den tanke er også blevet fremsat, at kirkelig storpolitik måske har spillet ind. Roskilde har villet ruste sig til at kunne modtage et ærkesæde. At det blev Lund, er en helt anden historie.

Rekonstruktionsforsøg af Svend Nordmands frådstenskirke og -kloster, ved C. G. Schultz.
Se planen over domkirkens omgivelser.

Et stærkt udvidet domkapitel stillede dengang også andre krav til en kirke end tilstrækkelig plads for så og så mange korstole til domherrenerne under deres gudstjenester. Endnu blev det krævet, at kannikerne skulle leve i samvær under klosterliggende former. Nogen tid efter, at biskop Nordmands kirke stod færdig, har man — sikkert kort før 1080 — taget fat på opførelsen af et kloster af frådsten, som skulle støde op til kirkens nordside. Sporene af det er gravet frem, og ved hjælp af dem og ved at tage de givne forhold i betragtning har C. G. Schultz rekonstrueret den beskedne trefløjede bygning; kirken selv har udgjort fjerde fløj. Klosteret har — for at gå ud fra de nutidige forhold — strakt sig fra midten af Christian IX.s kapel og hen til østvæggen i Christian IV.s. Som sig hør og bør har der været en overdækket klostergang eller korsgang omkring en klostergård på 12 m i kvadrat. Både i klostergården og i korsgangen er der fundet kannikegrave.

Den gamle trækirke var indviet til den hellige treenighed. Det spillede i den katolske tid en stor rolle, til hvem en kirke var indviet. Bedre end til treenigheden kunne det ikke godt være, men alligevel har man i det lange løb også ønsket en helgen, af hvem der kunne fremskaffes en relikvie, en håndgribelig rest af hans eller hendes jordiske hylster. Værnehelgen for både Svend Nordmands kirke og for den sidste domkirke og samtidig for hele stiftet har været Sct. Lucius, og begge kirker har ejet det samme kostelige relikvie af ham — intet ringere end hans hovedskal. Det kan ikke mere nøje udredes, hvornår denne er kommet til Roskilde-kirken; men adskilligt taler for, at det har været samtidig med indvielsen af Svend Nordmands basilika.

Lucius havde været pave i Rom, men blev halshugget af hedningerne i året 255. I hans legende fortælles, hvorledes valget af hans hovedskal som relikvie for Roskilde Domkirke skete ved himmelens indgreb. Under sejladsen til Danmark indtraf

endnu et mirakel, idet en forfærdelig trolld, som længe havde hærget i Store Bælt og krævet mange menneskeliv, blev fordrevet for stedse, da man viste den Sct. Lucii hoved. Som kirkens fornemste klenodie har Lucius-relikvien haft sin plads på selve højalteret, anbragt i et kostbart gemme beklædt med forgyldt sølv, sikkert formet som en buste, i hvis hoved helgenens hjerneskal var indsat, desuden var der et processionsskrin af purt guld besat med ædelstene. Relikvien har ikke alene været et betydningsfuldt led i kirkens gudstjenester, men også kunnet øge dens rigdomme, for i sjælenød i deres dødsstund har folk betænkt den store helligdom med gaver. I op mod 600 år har domkirken værnet om relikvien. Efter reformationen forsvandt de kostbare gemmer, men selve hovedskallen var i behold i kirken helt til 1665, da den sammen med andre »antikviteter« blev afleveret til Kunstammeret. Herfra kom den til Nationalmuseet for i 1908 at blive overladt til Sct. Ansgars kirke i København, de danske katolikers domkirke. Her opbevares relikvien i en sølvbeslæet pavebuste.

Det har været en stor begivenhed i det lille Roskilde, da frådstenskirken blev rejst. Allerførst må selve materialet, den mærkeligt udseende, grålige sten, have vakt forundring. Navnet frådsten har fået en »forklaring« i et gammelt sagn: »Dengang Knud, med tilnavnet den Hellige, var ved at bygge de første kirker her i landet, ville han, at de skulle være så stærke, at de kunne stå til verdens ende. Da bad han til Gud om at oplyses om, hvortil han måtte kunne bygge stærkt og forsvarligt, og gik dernæst ned til stranden, hvor der lå meget skum eller, som det kaldes, frå. Denne frå befoel han murerne at tage og bygge af, og ved hans hellighed blev skummet så stærkt som steen, og de kirker, der have deslige mure af frå, ville derfor aldrig forgåe, så længe verden står«.

Stenens andet navn er kildekalk, og det fortæller nok så godt om dens oprindelse. På sin vej ned gennem jordlagene kan regnvandets kulsyre opløse kalk, som så optages i vandet. Bryder grundvandet frem som kildevæld, mister vandet noget af kulsyren, og en del af kalken udskilles som kildekalk. Udskillelsen foregår ofte omkring mos eller planterester: blade eller stykker af grene. Plantedelene rådner senere bort; men deres aftryk står tilbage i kalken — som en billedbog, der kan fortælle om stenens tilblivelse. Kildekalk, som er afsat omkring mos, får et »svampet« udseende og kunne godt tænkes at være »forstenet« havskum eller fråde. Den meste udskillelse af kildekalk er foregået i forhistorisk tid; dannelsen ophører, når jordlagenes kalkindhold er udvasket.

Kildebyen Roskilde er et af kildekalkens klassiske hjemsteder. Hvor større eller mindre væld er brudt frem af højdedragets skrån timer, er der lag af kildekalk, størst i tykkelse og udstrækning ved den største af kilderne, Maglekilde. Skulle det ikke

Domkirkens værnehelgen Sct. Lucius i fuldt paveskrud. Til venstre domkirkens, til højre biskop Johan Jepsen Ravensbergs våben. Maleri på en kobberplade over døren til Oluf Mortensens våbenhus. Efter en farvelagt kopi i Nationalmuseet.

have kunnet levere materiale nok, har der været gode muligheder i Roskildes nærmeste omegn. Der er kildekalk ved Thorslunde og ved Gadstrup og et stort leje ved Vintremøller, det sidste har to gange i nyere tid været genåbnet for at skaffe materialer til de omfattende restaureringer af Kr. Sonnerup og Tveje-Merløse kirker.

At dømme efter de mægtige kvadre, der skjuler sig i domkirkens grund, har Maglekilde-bruddet været rigt på store sammenhængende kalkflager. Med primitive hejseværker er de blevet løftet op og på skumplende kærre slæbt op på byggepladsen for at blive tildannet. Graves der i skråningerne ved Maglekilde, støder man stadig på betydelige lag af afrotningsmateriale fra kalkbruddets dage.

Mens træbygningskunsten havde gammel hjemstavnsret her i landet, var bygninger af sten noget helt nyt og murerhåndværket noget hidtil ukendt. Til Estridskirkens opførelse har man måttet hente udenlandske håndværkere, i dette tilfælde engelske. Det store grålige hus, som rejste sig på kirkebakken, må have været en sand åbenbaring. Det var et betydeligt fremskridt i kultur, da stenbygningskunsten

nåede herop, gennem den fik vi håndgribelig part i det europæiske kulturfællesskab og i arven fra antikken.

Biskop Svend var en stor bygherre. Foruden domkirken har han i og ved Roskilde opført Vor Frue kirke og Sct. Jørgensbjerg kirke, i Ringsted Sct. Bendts klosterkirke og gamle Sct. Mikkel i Slagelse. En del af dem har båret hans »mærke«: udvendige trekvartrunde hjørnestave.

På et meget tidligt tidspunkt, hvor huse af sten har været en sjældenhed, har der i Roskilde været en ligefrem overdådighed på frådstensbygninger. Først domkirken med sin fæstningsmur udenom og den nærliggende bispegård, dernæst en lang række sognekirker; betydelige rester af Sct. Laurentii kirke ligger i en krypt under torvet.

Og hvilket prægtigt byggeemne er ikke frådstenen, huse bygget af den »ville aldrig forgå«. Deres mure står i dag så friske, som da de rejstes for halvniende århundrede siden, og ikke mindre skønne, et vidunderligt spil af »italienske« farvetoner: dæmpede grålige farver, som nu og da flammer op i rustrødt og gulligt, ja, kan spille i blålige og grønne toner. Et prægtigt syn af kirke ved kirke midtsamlet om domkirken, der har fortonet sig som en forvitret kalkklippe — lysende højt over kravlet af lerklinede stråtækte hytter.

Efter reformationen forsvandt de små sognekirker på een nær, Sct. Ib nede ved stranden. Mængder af sten blev senere slæbt til København for at brændes til kalk til Christian IV.s byggearbejder, dog stadig lyser store grønliggrå kvadre op i de gamle stengærder.

Om den arkitektoniske udsmykning af Nordmands-kirken kan der kun gisnes. Ruinen af Sct. Laurentii kirke i Roskilde og enkelte gamle landsbykirker rundt om på Sjælland kan give et fingerpeg, da stiftsstædernes storkirker i mange tilfælde har været mønstre for landsdelens mindre kirker. Ikke meget mere ved vi om domkirkens indre udstyr; men kalkmalerier har den haft, for det meddeles, at biskop Svends efterfølger, bisp Arnold, fornyede dem. Desuden har han gjort sit navn kendt ved ligefrem at befæste domkirkeområdet med en vidtspændende solid frådstensmur, 1,25 m tyk, hvoraf der på flere steder er påvist rester, blandt andet hviler Palæets vestfløjs vestlige façademur på den.

Kirken var også smykket med »en herlig krone«, en lysekrone, utvivlsomt som den berømte i domkirken i Hildesheim. Den bestod af en metalring forestillende en tindekronet mur med 12 porte og 12 tårne, vel nok et billede på det himmelske Jerusalem. — Kosteligt kirkeskrud har det heller ikke manglet på. Saxo ved besked om en messekaube »gjort af kostbart stof og baldyret med fagre billeder«, virket egenhændigt af kong Svend Estridsens fraskilte hustru, dronning Gyda, sammen med hendes terner.

Domkirken set fra vest. Den dominerer stærkt i det endnu tyndt bebyggede, kuperede terræn.
Komplekset til højre er Maglekilde vandkur-anstalt fra 1846, bygget delvis over det gamle frådstensbrud.
Efter maleri af J. P. Ølsted 1848 (Roskilde Museum).

Tidligere er bisp Vilhelm — ham der efter legenden afviste Svend Estridsen ved domkirkens dør og pludselig døde ved mødet med samme konges ligtog — blevet sat i forbindelse med opførelsen af frådstens-basilikaen, men det lader sig ikke gøre. For den har alene biskop Svend æren.

Så mærkeligt det end lyder, eksisterede biskop Svends kirke slet ikke for arkæologerne for blot hundrede år siden. Man mente, at den nu stående katedral var identisk med den kirke, som fuldenktes omkring 1080. Studiet af vor bygningshistorie er først sent blevet taget op, egentlig grundlagt af N. L. Høyen. Det er den samme mand, som påviste, at det mellem den nuværende domkirke og kong Haralds trækirke er nødvendigt at indskyde en anden stenkirke, nemlig biskop Svends.

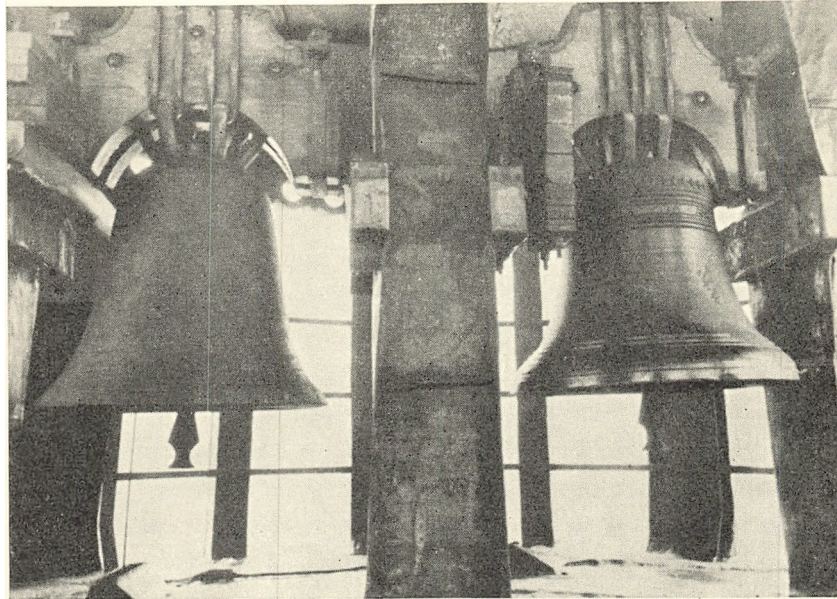
MIDDELALDER

Det middelalderlige verdensbillede og livssyn var en fint udbygget konstruktion, ligetil og overskuelig, med hvile for sindet. Jorden var ikke et usseligt fnug i et svimlende univers, men verdensaltets faste og ubevægelige midtpunkt, indkapslet i en kunstfærdig opbygning af bevægelige kredse, hvorpå sol, måne, planeter og stjerner var fæstet — i yderste kreds de saliges hjem. Med til jorden hørte helvede og skærsilden. Helvede, en umådelig tragt, i hvis dyb den vældige Lucifer (djævel) sidder fængslet. Skærsilden, et bjerg, i hvis »kredse« de angrende syndere lutres for til sidst at indgå i det jordiske paradis, forgården til det himmelske. Den yderste kreds lukkede som en skal om altet. Udenfor var intet.

I denne lukkede verden er mennesket sat på en midlertidig prøve. Livet bør være en pilgrimsgang mod himlen. Det materielle skal foragtes. Munken er middelalderens ideal. For mennesket er der enten vejen til evig salighed eller evig fordømmelse. Den første nås ikke uden kirkens hjælp. På den yderste dag åbnes alle grave, og de døde går frem for deres dommer. I østen sidder Kristus, af hans mund udgår liljen og sværdet. Ved hans højre side samles de salige, ved hans venstre de usalige. — Kommer hid min faders velsignede, arver det rige, som har været eder beredt fra verdens grundvold blev lagt. — Går bort fra mig, I forbandede, til den evige ild, som er beredt djævelen og hans engle.

Kirken, Guds stat på jorden, havde dybt forankret denne tro i hvert eneste menneske. Skabte den end sjæleangst, kunne den dog lette tilværelsen, hvis man lydigt bøjede sig for kirken. Den sørgede for det vigtigste — menneskenes saligheds sag — blot der blev sørget for den. Heraf kirkens uhyre magt i middelalderen og årsagen til dens enorme rigdomme. Hvert eneste menneske var fra fødsel til død i kirkens vold — både åndeligt og materielt. Kun hos kirken var der mulighed for tilværelse, uden den kun død og evig fordømmelse. Med bandlysning kuede kirken selv de højeste. Den, der ikke er døbt, kan ikke tage arv. Skånske lov siger: Højmand (hedning) må ej arve.

Af Roskilde-kirkens 1000 år falder op mod 600 i katolsk tid. Også den nu stående domkirke er bygget for den katolske kirke og indrettet til dens tarv. En domkirke er ikke blot en stor og smuk kirke, den fornemste i stiftet. Den er mere og ikke mindst på baggrund af, hvad den har været. Kun den kirke, hvortil der i middelalderen var knyttet et bispesæde og et domkapitel, er historisk set berettiget til at benytte navnet domkirke. — I betegnelsen domkirke er den første del det latinske domus, hus; egentlig domus episcopi, bispens hus. Den anden betegnelse, katedral, kommer af det latinske cathedra, biskoppens højsæde i kirken.

Klokkerne i Margrethespiret. Til venstre den ældgamle, som nu er tavs, til højre den yngre, hvormed daglig ringes.

Middelalderens katolske domkirke lader sig kun vanskeligt sammenligne med nutidens protestantiske. Hele det kirkelige liv dengang formede sig helt anderledes end nu. Den katolske domkirke blev, da den udelukkende var bispens og gejstlighedens kirke og uden menighed, rammen om et helt andet kirkeligt liv end sognekirken. Mens denne tog sig af menigheden fra dåb til jordefærd, betjente den i livets håndgribelige faser, så at sige gav den religionens daglige brød, havde domkirken nærmest en udfyldende opgave. Gennem sine specielle gudstjenester skulle den sørge for det, man troede, i øvrigt måtte stå til rest. Da troen ikke var det afgørende for den enkeltes frelse, stoled man mere på de forbønner, som opsendtes i domkirker og klostre. Domkirken blev på denne måde et aktivt led ikke blot i byens kirkelige liv, men i hele stiftets, den store medlever i alle dets beboeres ve og vel, den mægtige hjælper i deres saligheds sag.

I alle katolske kirker læses den hellige messe. Inderst inde et mysterium, da brødet og vinen ved transsubstantiationen forvandles til Kristi kød og blod. Den indviede, konsekreerede hostie opbevares i alterets tabernakel; for katolikken er Gud altid til stede i kirken. Også i domkirker og i klostre højtideligholdes messen, men hertil kommer særlige korgudstjenester, de syv tidebønner eller de kanoniske tider — »syv gange daglig priser jeg dig for dine retfærdsdomme«. — Disse bedegudstjenester benævnes folkeligt korsang. I klostrene er det brødre og søstre, munke og

nonner, i domkirkerne domkapitlets medlemmer, kannikerne, som udøvelsen af disse gudstjenester påhviler. Klosterlivets idé er troen på betydningen af forbønnen for alle dem ude i verdenslivet, som ikke selv beder.

For det meste begyndte tidebønnerne kl. 3 om morgenen og fortsatte med tre timers mellemrum til kl. 21. Ringningen med klokken i Margrethespiret er en rest af den ældgamle kalden til tidebøn i domkirkens kor, blot er tidspunkterne blevet forrykket. Tideringningen kræver to klokker. Der ringes med dem begge ved de store tider, matutin og vesper — morgenbøn og aftensang — mens de mindre tider må nøjes med een. I Margrethespiret hænger der to. En ældgammel, som efter sin form kan ansættes til 1150—1200. Den kan altså have gjort tjeneste ved Svend Nordmands kirke. Nu er den tavs. En større klokke med årstallet 1613, som vistnok betegner en omstøbning, besørger nu ringningen. Dens indskrift er helt middelalderlig: Dum trahor, audite, voco vos ad gaudia vitae — når jeg drages, lyt, jeg kalder Eder til livets glæder. Og det på en klokke, som kalder til gudstjenester. — Fra domkirken er der endnu et par ringninger, som næppe kan være andet end levn af katolsk ringning. Fra søndre tårn kalder en klokke hver dag kl. 8 og kl. 12, det svarer til tiderne for de gamle fro- og højmesser.

Messerne og tidebønnerne og i øvrigt også andre gudstjenester har været afholdt i domkirkens lukkede del, højkoret og kannikekoret, som udelukkende var forbeholdt gejstligheden og var adskilt fra den øvrige kirke ved en tværmur med dertil hørende tribune, benævnt et lektorium, fordi der her fandtes to læsepulte, hvorfra nu og da evangeliet og epistlerne blev læst.

Men ikke alene for de levende også for de døde blev der sørget i domkirkerne. Sjælemesser og årtider spillede en enorm rolle i middelalderen. Baggrunden er læren om skærsilden, hvormed menes en renselse af de retfærdiges sjæle i en mellemtilstand efter døden, så de bliver skikkert til at indgå i paradiset. De uretfærdiges sjæle er med det samme fortabte og nedstyrtet straks i helvede. Opholdet i skærsilden kan dog afkortes ved hjælp af sjælemesser.

Ved gaver i levende live eller testamenter overdrog først og fremmest storfolk en del af deres gods til en domkirke eller et kloster, så der kunne blive afholdt sjælemesser for dem. Bedst var det at lade bygge et privat kapel, men et sidealter et eller andet sted i kirken kunne også gøre det. Men det var dyrt, for der skulle tillægges så meget gods, at en alterpræst kunne leve af dets afkastning. Det var dog ikke blot de velstillede, som således kunne gardere sig, mindre bemidlede slog sig sammen, således kunne et gilde (sammenslutning) eller et lav stifte et alter. Sjælemesserne blev stiftet »til evig tid«. Efter gavens størrelse holdtes messe daglig, hver anden dag, een gang om ugen eller een gang om året, på dødsdagen. — For de

Altermaleri fra et forsvundet sidealter, på vestsiden af sjette pille fra vest. Midtbilledet øverst treenigheden, derunder en bisp fra slutningen af 1300-tallet, måske Niels Jepsen Ulfeldt. Til v. Sct. Lucius og til h. Sct. Olav. — Det smukke bispebillede ses i forstørrelse til højre.

sjæle, som ikke ad de nævnte veje var sikrede en sjælemesse, blev der tidligt indstiftet en Alle Sjæles Dag den 2. november. De sjælemesser, der holdtes den dag, omfattede alle uden undtagelse.

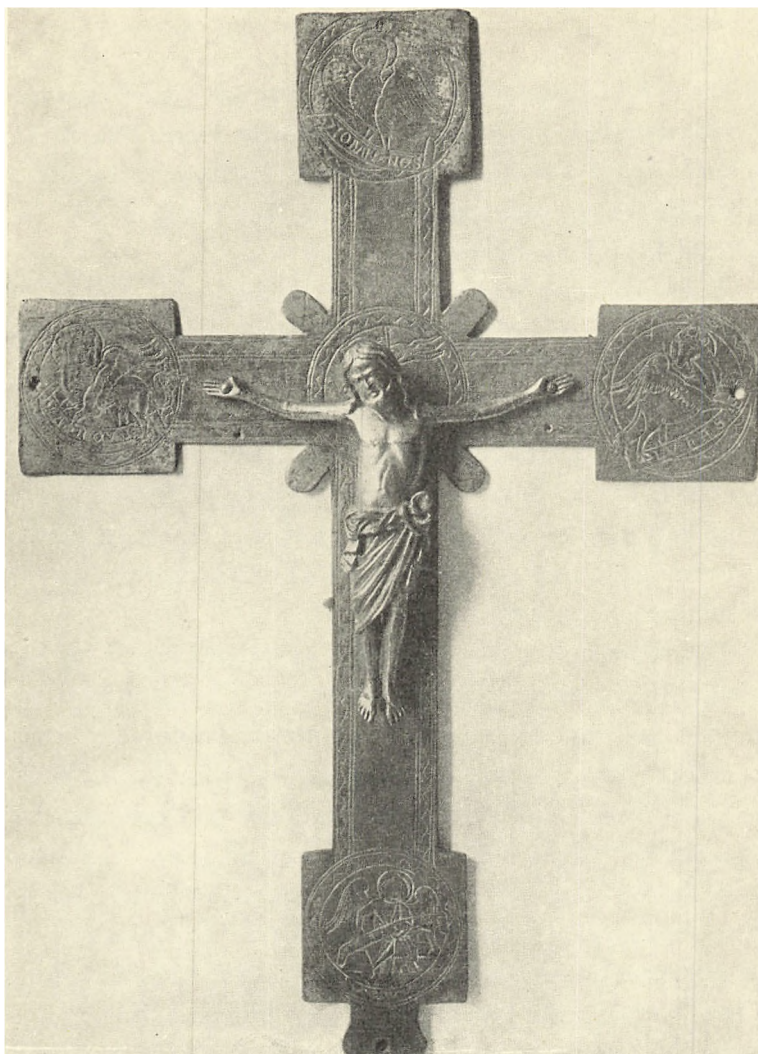
Sjælemessegaverne bestod i gård og gods, og det blev i løbet af middelalderen til ophobninger af vældige rigdomme. Senere, da den katolske kirkemagt brød sammen, lod adskillige senere slægtninge sig friste til at kræve deres forgængeres gaver tilbage. — Antallet af sjælemesse-altre i Roskilde domkirke voksede stadig. Ved den højtidelige begængelse for dronning Margrethe var der tale om 50 altre, tallet steg til op mod 70 ved middelalderens slutning. Man kan vanskeligt forestille sig, hvordan der har været plads til dem alle sammen, og hvorledes det har været muligt at

holde gudstjenester ved dem uden at genere naboerne. Der har næppe været den murpille, uden den havde sit alter, og næppe den væg, uden at der mod den har været anbragt flere. Det er kun fattige spor, der nu er tilbage i kirken af alt dette. Reformationen gik hårdt frem, men endnu længe kunne fundamenter til murede alterborde eller kroge i vægge, hvor altertavler havde hængt, fortælle en del. Ihærdige restauratorer har desværre også fjernet disse beskedne efterladenskaber. Tilbage er enkelte smukke kalkmalerier, som i dag ser lidt umotiverede ud, men engang i tiden har smykket et sidealter.

De periodiske sjælemesser nåede et højdepunkt på alter-stifterens dødsdag med en særlig højtidelighed, en begængelse eller årtid (anniversarium). Sædvanlig indledtes den med vigilie-bønner aftenen forud for så helt at udfolde sig næste dag med en særlig festlig sjælemesse, som blev holdt i højkoret i tilslutning til en af de kanoniske tider; det hele afsluttede med en procession til graven. Så tæt var trængselen af årtider, at der ikke blot hver dag holdtes en, men ofte flere gange daglig. For at sikre god tilslutning til årtiderne var der for det meste i gavebrevet for sjælemessen indføjede bestemmelser om udbetaling af pengebeløb til deltagerne i højtideligheden, fra de høje gejstlige til de tjenstgørende skoledisciple og ikke at forglemme til de fattige, hvis forbønner ansås for særlig virksomhedsfulde. Undertiden bestod godtgørelsen, i stedet for penge, i et rigeligt måltid med flæskeskinke, brød og øl eller også i begge dele.

Et meget vigtigt led i de middelalderlige domkirkers komplicerede system af gudstjenester var processionserne. De gav rig lejlighed til, at den katolske kirke kunne udfolde al sin pomp og pragt: præster i festskrud strålende i farver, guld og sølv, farverige kirkefaner, blafrende lys og forgyldte processionskors. Enten var det selve Herrens legeme, som blev båret i guldstrålende monstrans og under kongelig baldakin, eller en helgenrelikvie. Festdagene for domkirkens værnehelgen Sct. Lucius, hans dødsdag den 4. marts, eller som det hed om en martyr: hans fødselsdag, og hans translationsdag den 25. august, den dag hans relikvie kom til Roskilde, har haft et særlig storslået præg. Fra hele stiftet er folk strømmet til Roskilde for at overvære det farvestrålende skuespil i domkirken, som endte med, at Sct. Lucius relikvien blev løftet op fra alterbordet og lagt over i det guldfunklende processionssskrin for at bæres rundt i kirken og derfra ud i byen. Hele Roskildes gejstlighed var under bødestraf forpligtet til at deltage, og lægfolket var over hele Sjælland forud af sognepræsterne blevet opfordret til at komme til Roskilde, give almisser samt gaver til domkirken mod at modtage deres synders forladelse, ensbetydende med 40 dages aflad.

I domkirkens store rum har der udfoldet sig et mærkeligt liv. Fra tidlig morgen og næsten til nattens komme, hver dag året rundt, har gudstjenester ikke afladet.

Processions-krucifiks fra o. 1250. Det er kobber med rester af forgyldning. Ved enderne evangelist-mærkerne, i midten lammet med sejrspanen, som symboliserer Kristus. Den senere påsatte Kristus-figur er tidliggotisk. Krucifikset, som nu er i Nationalmuseet, er fundet i en grav i Domkirken.

Kortjenester og messer har vekslet med sjælemesser ved de mange altre samt med begængelser i højkoret. Processioner har bevæget sig kirken rundt og stundom ud i byen. En hundredtallig skare af kanniker, korvikarer, alterpræster, skolarer og andre medhjælpere har næsten døgnet lang været i virksomhed. Uophørlig har sang og tekstlæsning bølget gennem det halvdunkle rum, hvor luften var tung af røgelse-duft og kun flakkende belyst af vokskærterens spinkle flammer.

BISKOPPEN

Man knælede for bispem og fik måske lov til at kysse ametysten i hans gyldne ring.

Middelalderens biskop var for en fyrste at regne. Man taler om bispe-hoffet og om verdslige og kirkelige fyrster. Bispem holdt egen hærmagt og havde befæstede borge. Han var så godt som altid adelig, stod i rang over alle rigets stormænd, på linie med kongens frænder.

På det fornemste sted i domkirken, øverst oppe i højkoret, tæt ved højalteret, på evangeliesiden i nord, stod bispem cathedra, hans højsæde, en trone under fyrstelig baldakin.

Benævnelser biskop er afledet af det græske episkopos, som nærmest betyder tilsynsmand. Sprogligt er der derfor intet til hinder for at benytte betegnelsen biskop i den protestantiske kirke, selv om der er yderst få berøringspunkter mellem en protestantisk biskop og middelalderens katolske kirkefyrste. Efter reformationen forsøgte man sig en tid med det vanskelige ord superintendent for at slippe væk fra biskop, men måtte opgive det.

Middelalderens biskop var iklædt et prægtigt skrud og bar særlige tegn, alle med sinbilledlig betydning. Bisperingen var sinbilledet på hans troskab mod kirken; den er af guld og med en indfattet ametyst. Krumstaven betegner hyrdeembedet. Den kunne særlig i gotisk tid være overordentlig rigt udstyret. En meget enkel, men ikke mindre sjældent bispestav fra Roskilde Domkirke er bevaret og findes i Nationalmuseet. Den er af elfenben og narhvaltand — middelalderens magiske enhjørninghorn — og stammer fra 1300-tallet. Bispekorset på brystet er tegnet på bekendelsen af den kristne tro, det skal være af guld eller forgyldt sølv, er besat med ædelstene og rummer som regel en relikvie. Bispehuen, mitraen, er sinbilledet på hans fyrstelige og ypperstepræstelige værdighed, den er af strålende guldmor, kostelig baldyret og besat med klenodier; den nedstammer rimeligvis fra den jødiske ypperstepræsts hovedbeklædning. Ligesom den katolske præst bærer bispem over skuldrene en stola, et bånd i dagens liturgiske farve og med ibroderede kors. Til hans udstyr hører også særlige sko og særlige handsker med gylden ædelstensbesat forsiring på overfladen.

Biskoppen blev gravlagt i fuldt skrud og med en gravkalk over de korslagte hænder, som det ses på malmgravpladen over biskop Niels Jepsen Ulfeldt, der tidligere fandtes i Roskilde Domkirke. Da man i 1644 åbnede biskop Peder Jensen Lodehats grav »fandt man hans Liig endnu i fulde pontificalibus med en Bispestav i Haanden«. I en anden af kirkens bispegrave er der fundet bevarede tøjrester, ligesom det er tilfældet med Absalons grav i Sorø og ærkebiskop Andreas Sunesens i Lund.

Biskop Niels Jepsen Ulfeldts
store messinggravplade.

Efter en tegning i Nationalmuseet af S. Abildgaard. Et pragtstykke, som desværre er gået til grunde. Bispem er afbildet — efter middelalderlig skik på een gang liggende og stående — iført sit prægtige skrud og med en gravkalk over de korslagte hænder. Han træder på syndens symbol, to slanger. Lige så rigt som bispens messerhagel er overbroderet, er rammen uden om ham forisret med gotisk nichearkitektur. Den latinske indskrift lyder: »her ligger den ærværdige fader og herre i Kristus, hr. Niels, af Guds nåde biskop i Roskilde, som døde i Herrens år 1395 den 28. dag i januar måned; gid hans sjæl ved Guds miskundhed må hvile i fred, amen.«

I middelalderens kirke var bispedømmet hovedhjørneste­nen. Bisp­en er den eneste, som har den fulde indvielse, bispevielsen, som den katolske kirke fører helt tilbage til apostlene. Bisp­en indvier præster og udskiller dem derved på en måde fra samfundet.

Middelalderens biskop var ikke alene hele stiftets gejstlige herre, men også i høj grad dets verdslige. Denne magt var sikret ham gennem hans domsmagt, som omfattede både gejstlige og verdslige personer. En vigtig del af bisp­ens gerning var hans visitatser i stiftet, ved disse holdtes der også ting og rettergang. Visitatserne var en god indtægtskilde, ikke alene ved de bøder, bisp­en indkasserede — og det var ikke småpenge dengang — men også indirekte, idet han fik lejlighed til at udnytte sin ret til gæsteri. Det kunne blive dyrt, hvad abbeden på Antvorskov måtte sande, da Roskilde-bisp­en Niels Skave ved en visitats holdt sit indtog med et følge på 200 bevæbnede svende.

Ved siden af sin øvrige gerning var bisp­en administrator i stort format af bisp­estolens vældige godsmasse. I Roskilde-bisp­ens jordebog fra 1370 er alt hans gods på Sjælland, Møn og Rygen optegnet. Ikke alene i samtlige herreder, men i de fleste sogne ejer han noget. På Sjælland alene 2600 bøndergårde. I løbet af 1400-tallet vokser godsmængden, så hver fjerde bondegård ved reformationen tilhørte bisp­estolen. Hertil kommer over 30 herregårde, blandt andre: Bistrup ved Roskilde, Hjortholm ved Furesø, Gjorslev på Stevns, Svenstrup, Tølløse, Løvenborg, Hørbygård, Borreby, Holsteinborg, Sparresholm, Dragsholm og Saltø. Bistrup og Hjortholm var stærke fæstninger. De eneste middelalderborge, som er bevaret på Sjælland, er de to bisp­eslotte: Gjorslev og Dragsholm. Næst efter kongeborgene var bisp­ernes fæstninger de anse­ligste, langt anse­ligere end adelens.

Perlen blandt alle besiddelserne var dog København, borgen og byen. Absalon havde bygget borgen på en holm mellem Sjælland og Amager, og der findes endnu rester af den i krypten under Christiansborg. Den lille flække voksede hurtigt og blev en meget værdifuld besiddelse, som ofte gav anledning til strid mellem bisp og konge. København fik sin første stadsret, mens Jacob Erlandsen var biskop i Roskilde. 1416 inddrog Erik af Pommern — med den stærkeres ret — København under kronen, men lige til reformationen vedblev bisp­erne at protestere og forsøgte forgæves at få deres gamle besiddelse tilbage.

Hvis man på Roskilde bisp­estols gods som målestok ville benytte et lensgrevskab, hvortil der udkræves 2500 tønder hartkorn, ville det blive til 20 grevskaber. Roskilde-bisp­erne var de rigeste af alle Nordens prælater, overgik ærkebisp­erne og ejede i deres landområde mere gods end kongerne.

Til alt dette må føjes den indflydelse, det gav Roskilde-bisp­erne, at de i mange tilfælde var kongernes kanslere eller rigets øverste kanslere, under alle omstændig-

heder sad de sammen med de andre bisper i rigsrådet. Adskillige Roskilde-bisper har også været kongernes personlige kapellaner, inden de satte mitraen på deres hoved. Og endelig var det Roskilde-bisperne, der blev kanslere og ledende for Københavns Universitet, da det langt om længe blev oprettet.

Der har i alt været 34 katolske Roskilde-bisper, 12 af dem havde oprindelig tilhørt Roskilde kapitel, 12 var kanslere og 3 blev ærkebisper. Man har klarhed på, at 14 af bisperne har fået deres hvilested i domkirken, men tallet er sikkert større. Der er kun 4 bispe-gravsten i behold i Roskilde, og en over en Roskilde-bisp i Sorø. Det prægtigste gravminde af dem alle, den store graverede malmlade, er tilintetgjort.

DOMKAPITEL

Det er nævnt, at der til Svend Nordmands kirke blev føjet et kloster for de ved kirken ansatte højere gejstlige. Med til klosterlivet hørte, at der daglig blev forelæst et kapitel af den hellige skrift. Mærkeligt nok blev betegnelsen kapitel, et afsnit i en bog, derigennem overført til de personer, som påhørte oplæsningen. En domkirkes højere gejstlighed fik på denne måde navnet kapitel eller domkapitel, og dets medlemmer benævntes kanniker, domherrer eller korherrer. Kannik er afledet af det latinske *vita canonica*, regelbundet liv. Engang i 1200-tallet ophørte kannikernes klosterlignende samliv, og de byggede sig gode, grundmurede huse — såkaldte residenser — rundt om i byen, dog helst så nær domkirken som mulig. I det fredlyste åbne areal nord for domkirken — Provstevænget — er der fundet grundmure af solide røde kannike-residenser, her havde de også deres egen badstue, som fik vand fra Sct. Hans kilde.

Domkapitlerne landet over udviklede sig i løbet af middelalderen til at blive betydningsfulde kirkelige institutioner, som samlede store rigdomme. Roskilde domkapitel har altid været det største og rigeste. Kapitlernes medlemmer var højtansete og højlærde mænd med studier ved udlandets universiteter bag sig. De var som oftest udgået fra gamle og rige adelslægter. For ikke ved arvedeling unødigt at formindske besiddelserne gik de yngre adelssønner tit den gejstlige vej. Deres cølibat har på den anden side været medvirkende til den gamle adels hendøen. Fra domkapitlerne er en lang række bisper udgået, og herfra blev ofte mændene hentet til landets regering. Domkapitlerne var i øvrigt den eneste institution inden for den katolske kirke, som overlevede reformationen, og det endda halvandet hundrede år eller mere.

Da Roskilde bispestol blev oprettet omkring 1020, bliver den lille trækirke bispekirke, og det kræver en udvidet gejstlighed. Det ser ud til, at der tidligt har været 8 kanniker, deres antal forøges til 15, og biskop Svend Nordmand bygger sin store stenkirke blandt andet for at skaffe plads til dem. Senere voksede tallet til 36. Inden for domkapitlet var der fire høje stillinger, hvis indehavere benævntes prælater, nemlig dekanen, domprovsten, ærkedegnen og kantoren. Det vil føre for langt her at gøre nøjere rede for disse stillingers virkeområder. Umiddelbart vil man forstå, at kantoren skulle befatte sig med sang og musik, som spillede en så stor rolle i middelalderkirken. I øvrigt behøver det næppe at understreges, at nutidens stillinger som domprovst og kantor slet ikke svarer til middelalderens.

Domkapitlets virksomhed var omfattende og mangeartet. Først og fremmest skulle kannikerne forrette de specielle gudstjenester i domkirkens kor, de 7 tidebønner.

Kapitlet vælger bispem af sin midte, mest blandt prælaterne, senere er det hans råd med ikke ringe beføjelse. Det forvalter ikke blot sit eget gods, men også domkirkens og bispestolens, et arbejde, som efterhånden lagde helt beslag på flere kannikers arbejdskraft. En af kapitlets vigtigste opgaver var uddannelsen af præster, det skulle med andre ord bestride et universitets opgaver. Kapitlet tog sig desuden af de vordende kirkens tjenere lige fra de var drenge. Ved domkirkerne eller katedralerne blev der derfor oprettet domskoler eller katedralskoler, hvis rektorer sædvanlig blev valgt blandt kannikerne. Når den unge præst var færdig med den teoretiske uddannelse og var blevet ordineret, skulle han en tid gøre tjeneste i domkirkens kor for derved at dygtiggøre sig til præstegerningen. Da de ofte måtte træde i stedet for en kannik, når denne var forhindret, blev de kaldt korvikarer til adskillelse fra de fast ansatte præster ved de mange sjælemesse-altre, som benævntes evige vikarer. I korttjenesten og tjenesten ved sjælemesse-altrene deltog også korskolarer. Det var ældre skoledrenge, som snart skulle afslutte deres skoleuddannelse. — Ville man forsøge en opgørelse over antallet af gejstlige ved domkirken i middelalderen, vil man uden vanskelighed nå op på det enorme tal af to hundrede.

Domkapitlerne var et hjemsted for alt omfattende lærdom, ikke blot teologi. Ingen anden tid har som middelalderen nærmet sig et åndeligt internationale, takket være latinen. Kannikerne blev gennem deres studier ved fremmede universiteter højt kultiverede verdensmænd, som med lige lethed bestred en stilling i det fremmede som i hjemlandet. Man kunne som Erik Mænveds kansler være kannik både ved Sct. Lucii kirke i Roskilde og ved Notre Dame i Paris. Man kunne som en anden lærd mand foruden at være ærkedegn i Roskilde og kannik i Lunds domkapitel også blive rektor for intet mindre end universitetet i Paris og finde sin grav i Notre Dame. — Grunden blev tidligt lagt til en international indstilling. Biskop Jacob Erlandsen

Domkapitlets rummelige arkivskab, et sindbillede på dets store rigdom.
I de dybe skuffer lå stabler af adkomstbreve på jordegods skænket til kapitlet og til kapeller.

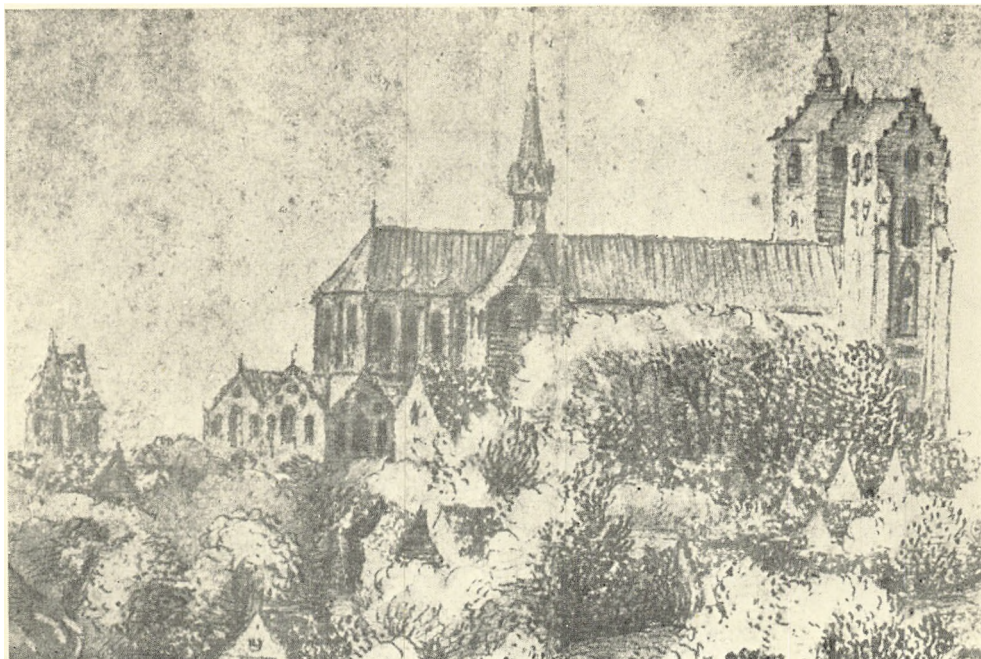
havde i sin fundats for Helligåndshuset i Roskilde — en stiftelse, som på een gang tog sig af syge og svage og gav et antal latinskoledisciple ophold — bestemt, at når som helst der blandt disse var to velegnede unge mennesker, skulle de på stiftelsens bekostning sendes til Paris eller til et andet lærdomssæde. I Seine-staden var der et kollegium for de danske studerende, Collegium Dacicum, oprettet i 1275 af Roskilde-kanniken Peder Arnfast, som selv havde studeret dernede.

Ikke alene teologi, men også jura og lægevidenskab blev dyrket i domkapitlet. Den berømte læge og forfatter af medicinske skrifter Henrik Harpestreng var kanonik i Roskilde. Også Saxo, Danmarks-krønikens forfatter, har haft tilknytning til Roskilde-kirken, hvor han måske har sin grav i nordre korgang under en mindetavle med latinsk indskrift. Den er opsat af biskop Lave Urne, hvem vi kan takke for, at Saxos værk i det hele taget kendes i dag. I den elvte time fik han et manuskript opstøvet og lod det 1514 trykke i Paris. Endnu en historisk skribent har været knyttet til Roskilde-kirken, den mærkelige mand, som o. 1140 har skrevet den ældste Danmarks-krønike. Den bærer navnet Roskilde-krøniken og er det første forsøg på at skrive en sammenhængende Danmarks-historie. Den er kortfattet, men levende og stærkt personlig i sine domme.

Roskilde domkapitel er så heldigt stillet, at det historisk er bedre belyst end noget andet i landet. Æren herfor tilkommer i første række dr. J. O. Arhning, som i en lang årrække har helliget kapitlet et indgående studium. Som resultat af de mange undersøgelser og de omfattende stofindsamlinger forelå i 1937 den store og statelige bog »Roskilde domkapitels historie I, tiden indtil 1416, med altrenes og kapellernes historie«, hvormed forfatteren vandt sig en ærefuld doktorgrad.

Ved domkapitlerne fandtes fra ældre tid en såkaldt liber daticus — en datobog eller gavebog — hvori man optegnede navnene på kirkens eller kapitlets velgørere samt bestemmelser om de årsmesser eller årtider, der skulle afholdes på vedkommendes dødsdag, og som tilkom dem for deres gaver. Desværre er det oprindelige pergamentsmanuskript gået til grunde, rimeligvis ved den store brand 1728 i København, hvor det efter domkapitlets ophævelse var havnet. Men heldigvis havde flittige samlere gjort uddrag af bogen. På grundlag af dette ufuldkomne materiale har pater dr. Alfred Otto forsøgt at rekonstruere en del af den oprindelige gavebog i sin doktordisputats fra 1933 »Liber daticus Roskildensis«. De gamle gavebogsnotater er gengivet på deres oprindelige latin, men ellers er bogens tekst på dansk. — De to meget værdifulde værker er helt uundværlige for dem, der vil gøre sig nøjere bekendt med domkirkens historie.

Den ældste tilbygning til domkirken bærer navnet kapitelhuset. Det er bygget — i flere omgange — til brug for domkapitlet, og er blevet det østligste af de søndre tilbygninger. Ved siden af det storslåede Frederik V.s kapel ser det nærmest noget uanseligt ud, men er dog et hus, som i størrelse bedst lader sig sammenholde med en middelstor landsbykirke. Inden for dets mure er mange vigtige afgørelser blevet truffet. Her har bispevalgene fundet sted, her er rådsmøderne blevet afholdt, og her er den gejstlige domstol blevet sat. Kapitlet havde her sit arkiv, og her var i lang tid et sikkert opbevaringssted for kirkens kostbarheder, dog ikke længere end til reformationen. Da blev det nødvendigt at skride til ekstraordinære sikkerhedsforanstaltninger. Hvad der endnu var i behold af guld, sølv og ædelstene — og det var ikke lidt — i form af relikviegemmer, monstranser, alterkalke o. s. v. blev enten indmuret eller skjult i hemmelige rum mellem gulv og hvælvingskapper. Alligevel lykkedes det kongerne lidt efter lidt at få fat i det alt sammen. Da en lille udbygning i 1859 blev revet ned, stødte man på et hemmeligt rum i en tilmuret skorsten. En del af kapitelhusets mindre rum har i tidens løb haft højst forskelligartet benyttelse, såsom materialrum, blystøberi, gravkapel og endog fængsel. — Af andre synlige minder om domkapitlet er der det store brevs-kab, kantorens lukkede stol og den tresædede celebrantstol, som alle har fundet en plads i Sct. Birgittas kapel. Men frem for alt er der selve kannikekoret med de oprindelig 48 korstole.

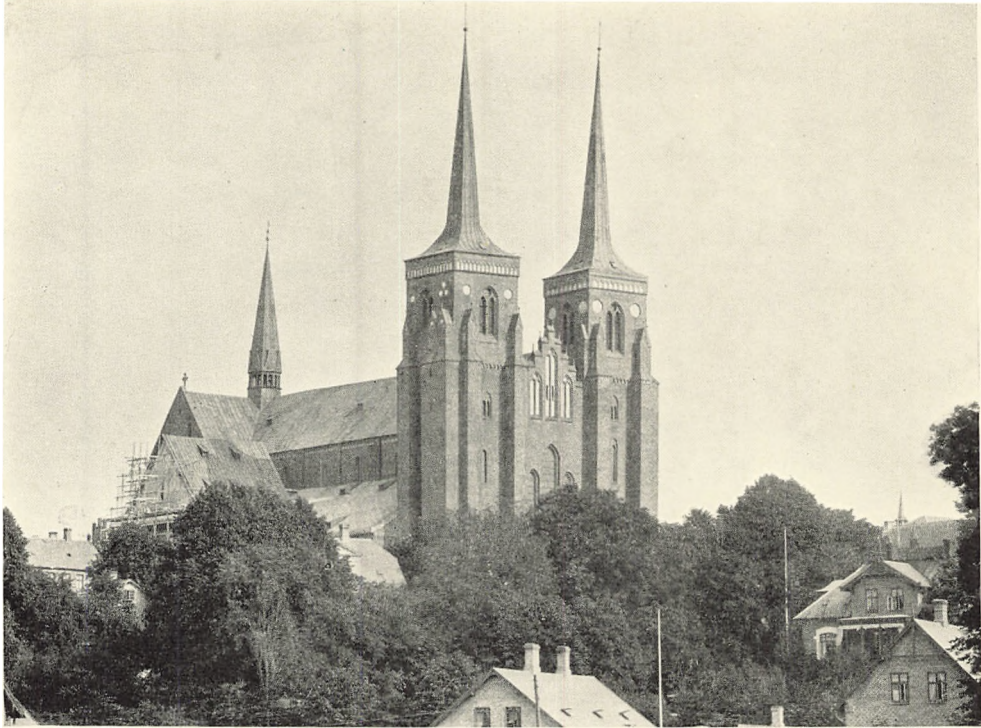

Domkirken set fra nord. Tegning fra o. 1600.

Før dette skitsebogsblad tilfældigt dukkede op i Nationalmuseet i München, kendte man ikke tårnernes afslutning. Det var en overraskelse, at de i hvert fald en tid har været så enkle. Tegningen gav også oplysning om, at korrundingens spidsgavle havde været der længere end antaget. Nu ved man, at de sammen med de øvrige spidsgavle blev revet ned o. 1670.

Domkapitlerne overlevede reformationen, men under helt andre former, da så at sige alle deres oprindelige opgaver nu var faldet bort. Indtægterne til en del af de gamle stillinger vedblev en tid at bestå. Men nu var det kongelig gunst, som bestemte, hvem der skulle nyde godt af dem. Blandt Roskilde-kannikerne kan man på den tid træffe så forskelligartede folk som den berømte teolog Niels Hemmingsen og en af Christian IV.s tidlige kammertjenere. De ligger begge to begravet i domkirken. Andre gamle kannike-indkomster gik til forøgelse af forskellige embedsmandsgager, såsom professorer ved universitetet, rektoren og sognepræsterne i Roskilde. En af domkapitlets sidste beføjelser var at sidde til doms i ægteskabssager, den såkaldte tamperret; navnet fordi den holdtes på de årlige tamperdage, fire gamle katolske fastedage. Da det helt var forbi med kapitlet, blev tamperretten henlagt under universitetet.

I årene 1670—71 bortsolgt det sidste af Roskilde domkapitels gods, og dermed var den halvsvyvende hundrede år gamle engang så mægtige institutions dage talte. Nok blev der strittet lidt imod, men snart var det slut. De indkomster, der senest

Domkirken, set fra nordvest; før opførelsen af Christian IX.s kapel 1917.

var disponible, blev udlagt til ryttergods eller til lønning af den stående milits. Derfor rammer Thomas Kingos rebelske »stifsøn« Jacob Worm ikke helt ved siden af, når det i et af hans satiriske digte hedder:

Hvor mangt et provsti, hvor mangt et kannikdømme,
Hvor mangt kapitel må til ryttergods henrømme,

— — —

Det som til alterbog og bibel fordum låe,
Til sadel og pistol, til rytterhest må gåe.

TEGLSTENSKATEDRALEN

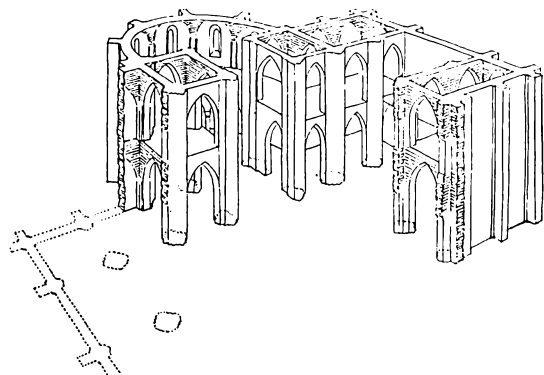
En ung Pariser-klerk var vendt hjem. Hans første tilsynekomst på historiens scene finder sted Sct. Laurentii nat 1157, da man fejrede blodgilde i Roskilde kongsgård. Han selv og hans gode ven og fostbroder Valdemar var sluppet levende ud af tumulten, den sidste dog såret. Med besvær nåede han frem til en af Hvidernes for-

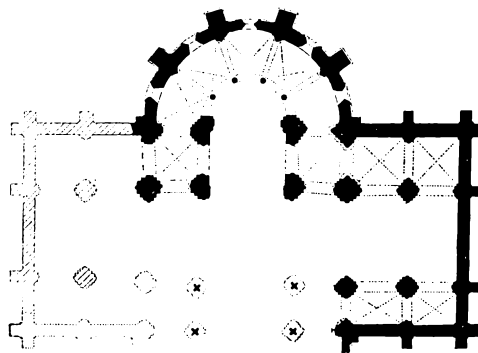
Domkirken, set fra nordøst. Efter maleri af Heinrich Hansen 1849.

pagtere syd for Roskilde, og denne sørgede for, at han kom til gården i Fjenneslev, hvor han fik såret plejet. I taknemlighed for Hvidernes hjælp skænkede Valdemar senere rige gaver, Absalon fik den fremvoksende flække Havn med store jordtilliggender, nemlig Amager og halvdelen af det tilgrænsende Sokkelund herred. Alt det, han senere overdrog til Roskilde bispestol. Men Valdemar ville desuden skaffe sin ven, hvis politiske og militære kraft han havde brug for, et tilpas anseligt ståsted. Absalon skulle være Roskilde-bisp. Og han blev det, selv om det skete under temmelig ureglementerede former.

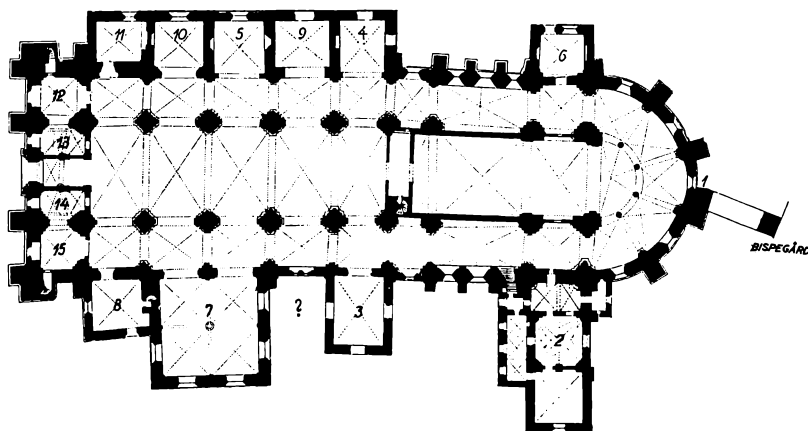
På de følgende sider bringes en række skematiske perspektiver og planer, som i store træk giver en let overskuelig og levende illustration til hovedtrækkene i domkirkens komplicerede bygningshistorie. Perspektiverne er tegnet af arkitekterne Mogens Klixbüll og Povl W. Skadhauge for Nationalmuseets store værk »Danmarks kirker«, mens planerne skyldes den ene af dette værks redaktører, arkitekt Elna Møller.

Østpartiet efter den oprindelige byggeplan. Søndre korsarm er rejst; det er ikke sikkert, at den er nået op i to fulde etager. Korttårnene ses i to etager.

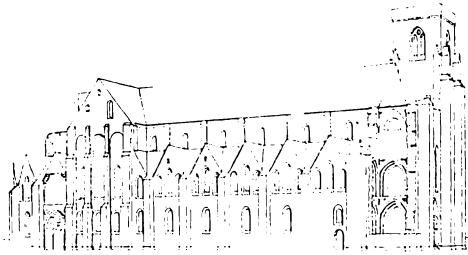

Den oprindelige plan for østpartiet. Den udstukne nordre korsarm er skraveret. De fire mærkede piler svarer til de nuværende.

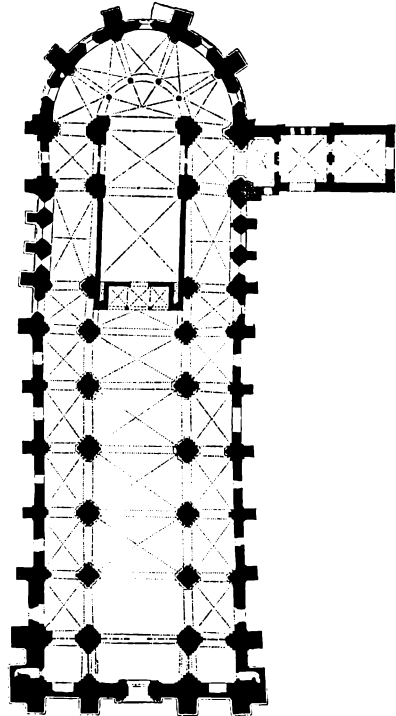

Middelalderlige tilbygninger og kapeller.

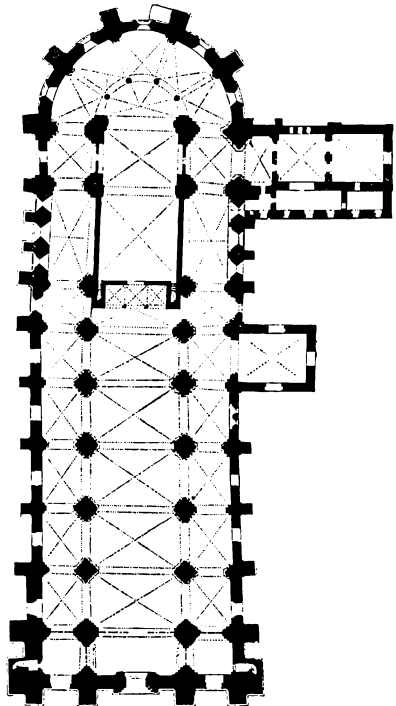
1) Absalonsbuen o. 1210—20. 2) Kapitelhuset opført i flere etaper fra begyndelsen af 1200-tallet til ind i 1400-tallet. 3) Vor Frue kapel, stiftet 1310 af biskop Oluf I, som blev begravet her, måtte vige for Frederik V.s kapel. 4) Sct. Laurentius nævnes første gang 1384, stiftet af biskop Niels Jepsen Ulfeldt, som blev begravet her under den store messinggravplade, senere fik biskop Lave Urne sin grav i kapellet. Det måtte give plads for Christian IV.s kapel. 5) Sct. Andreas nævnes første gang 1396, stiftet af medlemmer af slægten Lunge til begravelse. 6) Oluf Mortensens våbenhus — det nordøstre — rimeligvis bygget kort efter branden 1443. 7) Hellig tre Kongers kapel eller Christian I.s kapel, stiftet 1459. 8) Sydvestre våbenhus, opført delvis samtidig med kapellet. 9) Sct. Christoffer, stiftet af fru Catharina Nielsdatter Bild, † 1470; det måtte give plads for Christian IV.s kapel. 10) Sct. Birgitta, stiftet af biskop Oluf Mortensen kort efter Hellig tre Kongers kapel. 11) Nordvestre våbenhus, opført samtidig med Sct. Birgittas kapel. 12) Sct. Sigfrid, stiftet 1405 af biskop Peder Jensen Lodehat, han blev begravet her. 13) Sct. Catharina Rota, stiftet 1406 af ridder Jens Andersen Brock som gravkapel; nedrevet 1868. 14) De 10.000 Riddere, stiftet af biskop Jens Andersen Lodehat, nævnes som nylig stiftet 1423. 15) Bethlehem, stiftet af dronning Margrethe 1411. ? angiver pladsen for en formodet, senere forsvundet romansk tilbygning.

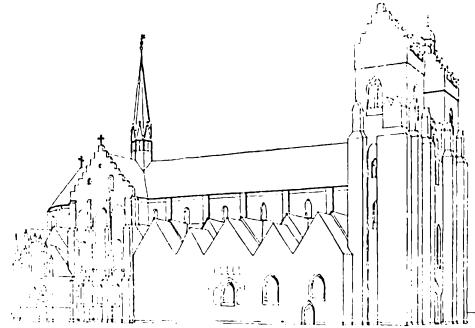
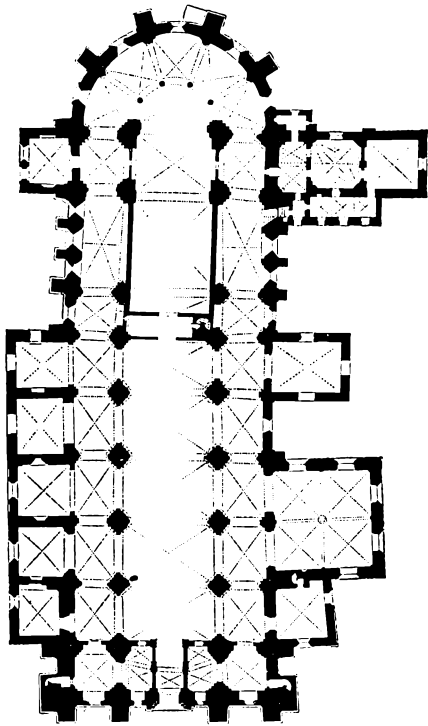

Før branden 1282. Selve kirken er færdigbygget. Det søndre tårn er fuldt opført, mens det nordre lige er påbegyndt. Man bemærker rækken af spidsgavl. — Planen viser det sluttede kirkehus, som dog allerede har fået sin første tilbygning, kapitelhuset.

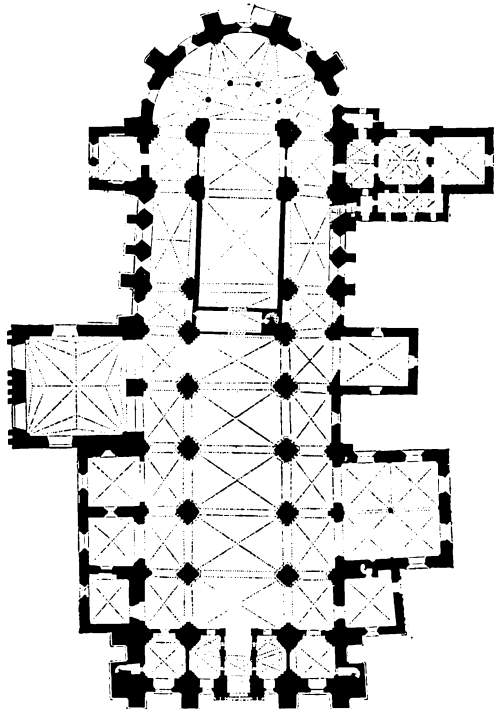

Også på denne tegning er spidsgavlene dominerende. Kapitelhuset har fået selskab af det ældste gudstjeneste-kapel fra 1310, Vor Frue kapel. På denne og ovenstående plan ses den ældre indretning af korpartiet, med et mindre kannikekor.

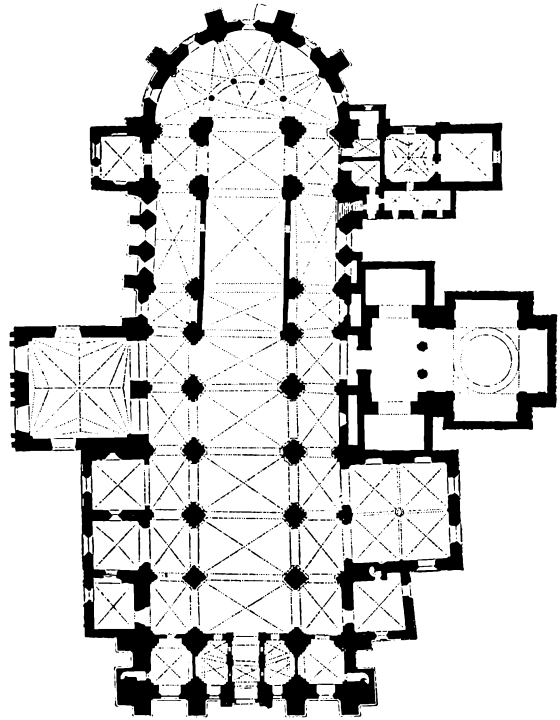
Hen mod 1500. Nordre tårn har stået færdigt en tid. Hellig tre Kongers kapel og sydvestre våbenhus er bygget, det sidste skimtes bag kapellet. På nordsiden er kommet: Oluf Motensens våbenhus (det nordøstre), fire kapeller – regnet fra øst: Sct. Laurentius, Sct. Christoffer, Sct. Andreas og Sct. Birgitta, samt nordvestre våbenhus. Omtrent på samme tid må tårnene have fået deres enkle af-dækninger med saddeltage og trappegavle. Det lille spir på søndre tårn er fra renaissanceen.

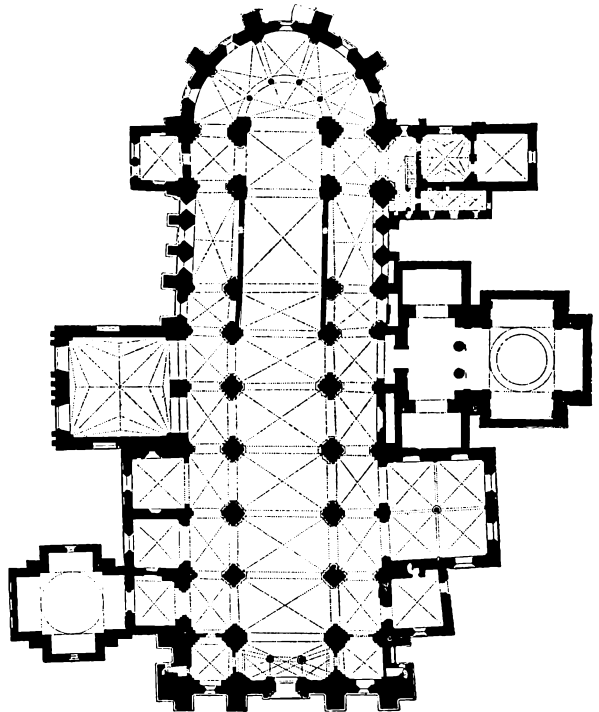
Christian IV.s kapel er blevet bygget på bekostning af de to middelalderlige kapeller viet til Sct. Laurentius og Sct. Christoffer. Et nyt og afgørende træk i kirkens ydre: Christian IV har ladet de to slanke, kobbertækte spir rejse 1635. På begge planer ses den nye indretning af korpartiet efter udvidelsen 1420.

Efter 1777. Det gamle gudstjeneste-kapel, Vor Frue kapel, har måttet give plads for Frederik V.s stærkt dominerende gravkapel. Spidsgavlene over korrundingen og sideskibene er revet ned. Det middelalderlige kor er omdannet, murene i vest ud mod midterskibet er der ikke mere. Korpartiet har fået samme udformning som i nutiden.

Kirken 1950. De store restaureringer, som påbegyndtes 1858, er forlængst gennemført og har delvis ændret kapitelhuset, ligesom to indre kapeller ved kongeporten er fjernet. Christian IX.s kapel er bygget i forbindelse med nordvestre våbenhus. Domkirken har fået den udformning, den har nu.

I foråret 1158 var biskop Asser død, og Valdemar kunne nok lide at overvære valget af den nye. Så snart han var kommet til Roskilde, begav han sig hen til kannikernes kloster ved domkirken, hvor valget skulle finde sted. På dette tidspunkt havde næppe nogen kannik skænket Absalon en tanke. Men det fik Valdemar snart ændret. Han holdt en pæn tale, hvori han diskret antydede, at det var hans forfædre, der havde grundlagt og udstyret netop denne kirke, så han mente at have en vis ret til at tale med ved et bispevalg i den; men man måtte endelig forstå, at ulovligt valgtryk ville han aldeles ikke øve, han kendte så godt kannikernes ret til frit at vælge deres bisp uafhængigt af kongen. De gejstlige herrer skal have takket ham for hans retsind. Valget kunne begynde. Kannikerne havde forlængst udpeget tre kandidater, nu føjede de Absalon til som den fjerde. Han var som præsteviet fuldt kvalificeret og havde tilmed studeret ved Pariser-universitetet. Atter trådte kong Valdemar frem og bemærkede, »at valget gik ærligst til, når ikke tungen, men hånden først røbede den enkeltes ønsker«. Han ville derfor henstille, at valget blev skriftligt, således at hver enkelt kannik skrev sit navn ud for sin kandidats. Resultatet blev, at alle som een stemte på Absalon.

Så satte han sig vel behageligt tilrette i sin bispestol i den stærkt forfaldne bispegård? Nej, han lod bispestol være bispestol og bispegården forfalde videre. Langt vigtigere var det at få sat skik på venderne. Den lange række af hærtog mod dem endte med Arkonas og Rügens erobring og med søsejren over den pommerske hertug, den der får Saxo til at hæve sin røst med ekstra oratorisk udfoldelse »— dette var den dag, da fjendernes flåde fuldstændig blændedes af den glans, der udstrålede fra Absalon, og enten måtte fly eller gå til grunde — — den dag, der gjorde vort fædreland til herre over Venden«. Rügen blev lagt under Roskilde bispestol, det blev 1325 forenet med Pommern.

Hvor gammeldags og utilfredsstillende biskop Svends domkirke end må have forekommet Absalon, har der dog i den første tid ikke været stunder til at tænke på nybyggeri. Det synes som om Absalon en tid har haft planer om enten en udbygning med granit-kvadere af den gamle kirke eller måske om en helt ny kirke af det samme byggeemne. Det er blandt andet de svære granitsøjler i nederste koromgang, som dårligt passer ind i den nuværende kirke, og andre bygningsdele, som har ført arkæologerne ind på tanken. Imidlertid var det nye byggeemne — teglstenen — kommet mere og mere i forgrunden. Af tegl byggede Absalon selv sin klosterkirke i Sorø, af tegl rejste Valdemar en kongelig gravkirke i Ringsted og havde påbegyndt den endnu mere storslået planlagte klosterkirke i Vitskøl ved Himmerlands limfjordskyst. Tanken om en bispekirke af tegl i Roskilde måtte ligefrem melde sig af sig selv. I første række har Absalon ved at rejse en fornem katedral villet kaste glans over

Domkirken set fra Sct. Laurentii tårn. Tilbygningerne er: sydvestre våbenhus, Hellig tre Kongers kapel, Frederik V.s kapel og kapitelhuset.

sit bispesæde; men det kan måske også tænkes, at han næppe i længden har ønsket at stå tilbage for sin gode ven Valdemar.

En tid har man villet tillægge biskop Peder Sunesen, Absalons efterfølger, æren for at have begyndt at bygge domkirken. Efter grundige bygningstekniske undersøgelser kunne arkitekt C. M. Smidt i 1928 fastslå, at byggearbejdet måtte være påbegyndt i Absalons bispetid, i løbet af 1170'erne. Frankrig var da førende i kirkebygningskunst. Absalon havde kunnet beundre de nordfranske katedraler. Hans domkirke skulle bygges med de franske som mønster. Man kan ikke blive enig, om Roskilde-kirkens bygmester har været fransk eller en dansker skolet i Frankrig. Hvad der vælges, fransk bliver det. Domkirken kan heller ikke fornægte sin galliske afstamning. Det pragtfulde korparti menes at have sit forbillede i domkirken i Tournai, som nu ligger i Belgien, mens de luftige spidsgavle, som en tid har kronet sideskibe og korrunding, skal stamme fra en nu nedbrudt kirke i Arras. Men mon det ikke vil være for begrænset kun at tale om disse to forbilleder, der findes sikkert adskilligt flere berøringspunkter med nordfransk arkitektur.

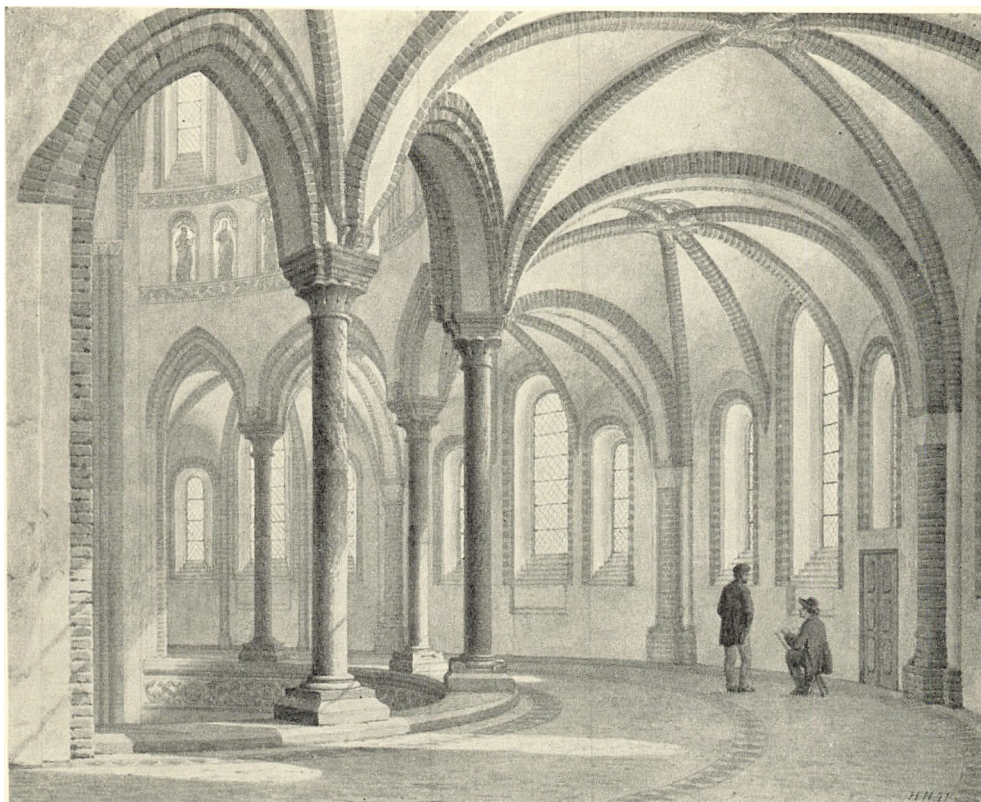
Endnu mere storslået end domkirken er blevet, var den tænkt i anslaget. Det treskibede kirkelegeme med koromgang i to etager skulle ydermere være prydet

med kortårne og have haft et treskibet, stort anlagt tværskib. Men man nåede aldrig længere end at få bygget en del af det søndre og kun at udstikke grunden til det nordre, før hele det kostbare og komplicerede foretagende blev opgivet og kirkebygningen ført videre som en sluttet helhed. Den fik nu aldrig lov til helt at fremtræde som en sådan, for allerede inden østpartiet kunne tages i brug, var den første af de mange tilbygninger, der med tiden skulle komme, skudt frem, nemlig den ældste del af kapitelhuset på kirkens sydside. Et næsten demonstrativt vidnesbyrd om den ændrede byggeplan har man i forhallen til kapitelhuset. Kaster man et blik op i hvælvene over dronningetrappen, vil man få øje på det halve af en arkadebue, som blindt famler ud i luften, forgæves søgende sin anden halvdel. Grunden til den indgribende ændring i den oprindelige byggeplan må sikkert søges i, at denne var blevet forældet, mens byggeriet stod på. Det havde nemlig taget uforholdsmæssig lang tid med det første, så at Absalon ikke har oplevet at se mere færdiggjort end koromgangens nedre del. Først et stykke ind i 1200-tallet er der kommet mere fart over byggeriet.

Efter sædvanlig fremgangsmåde var byggearbejdet påbegyndt i øst, og planen gik ud på at opføre den østlige del af den nye kirke som et hylster uden om frådstenskirken, så denne stadig kunne være i brug og først blive nedrevet, når den færdiggjorte del af den nye kirke kunne overtage dens funktioner. Dette må være sket i tiden 1225—50. Da en middelalderlig domkirkes funktioner hovedsagelig er henlagt til koret, var det tilstrækkeligt, når blot den østre del var færdig.

I kirkens mure er der adskillige fortællinger, som fortæller, at arbejdet en tid har stået stille. Den mest fremtrædende markerer fuldførelsen af kirkens østre del. Da man igen tog fat på arbejdet, har man ændret midtaksens retning og drejet den lidt mod syd. Derved fremkommer der et tydeligt knæk i hele bygningen. Det har givet anledning til adskillige spekulationer, da der også kendes noget lignende fra andre gotiske kirker. Knækket skulle være bevidst — har man ment — for symbolsk at minde om »rytmen« i den korsfæstedes legeme på de gotiske krucifikser. Noget mindre subtil lyder forklaringen for Roskilde-kirkens vedkommende: afvigelsen eller knækket skyldes de vanskeligheder, det har forvoldt at skulle bygge uden om den endnu stående frådstenskirke. Aksen er derved drejet for meget mod nord, ved den senere drejning mod syd har man søgt at bringe kirken ind i den rette øst-vest orientering.

Det videre byggearbejde vestpå er gået forholdsvis hurtigere. Selve kirken har på det nærmeste været klar til brug, da der 1282 indtraf en brand. Der manglede da blot de vestligste fag i hovedskibet og de to tårne, som afslutter sideskibene. Man har nok været så langt fremme med søndre tårn, at kun hvælvene manglede. De

Apsigalleriet. Efter akvarel af Heinrich Hansen 1871.
Billedet viser galleriet uden det uskønne, men nødvendige rækværk.

kom dog først ret sent, da der 1411 blev indrettet et kapel. Nordre tårn har været længere om det, først i løbet af 1300-tallet har det stået færdigt; det fik hvælvinger med et kapel stiftet 1405. På samme tid blev de vestlige højkirke-fag overhvælvet, og pulpituret, som forbinder sideskibs-gallerierne, bygget.

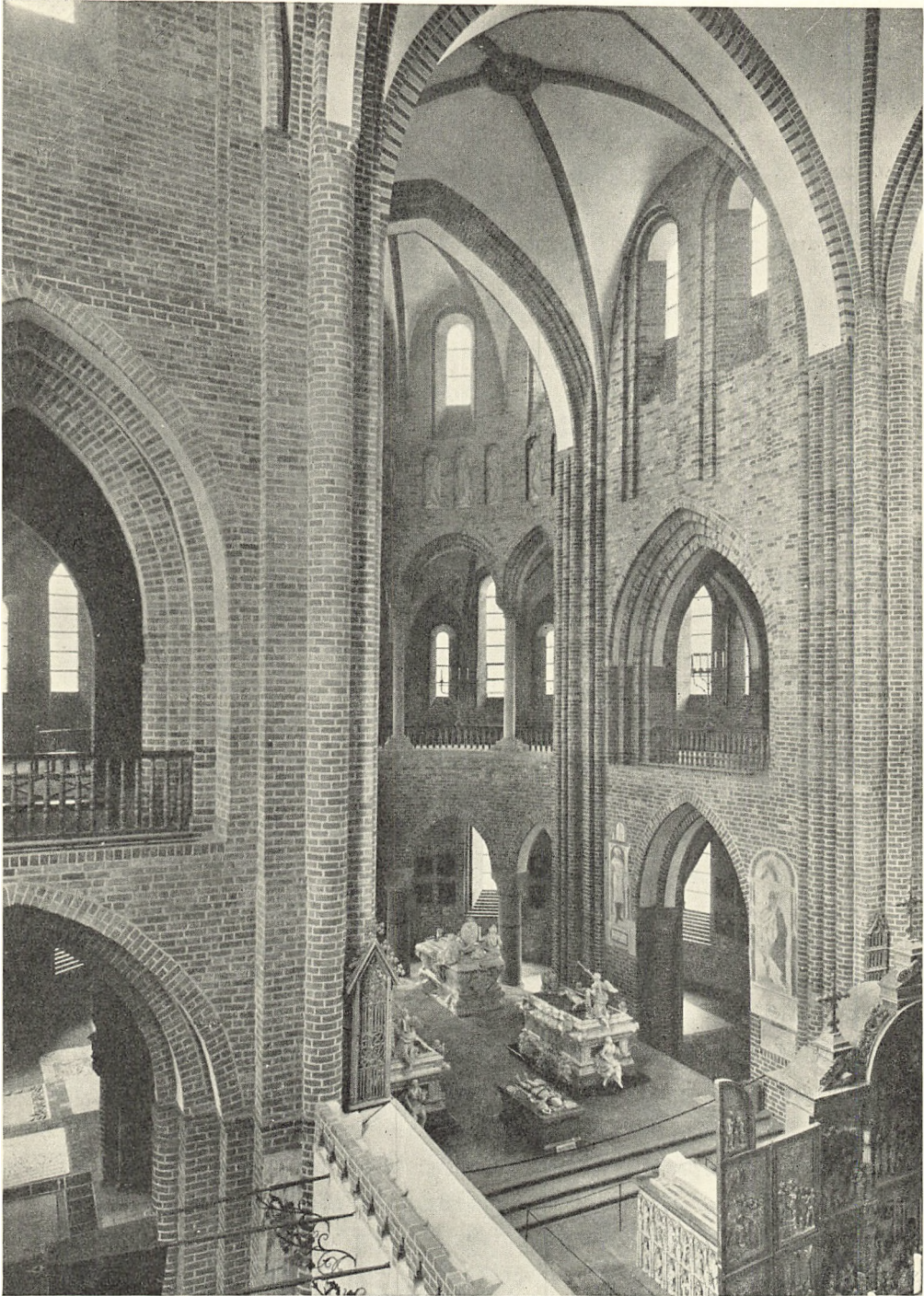
Det er Roskilde-munken Peder Olsen, som fortæller om den hærgende brand på den hellige Bernhards dag, den 20. august 1282. Ilden opstod i stegerset i ærkedegnens gård, som må have ligget alt for nær ved kirken; mest gik det ud over dennes tagværk. Men hvad der var ødelagt, blev genoprettet, og det skete på en for middelalderen karakteristisk måde. Året efter var der kirkemøde i Rom med fremmøde af gejstlige fra nær og fjern. Da rygtet om brandulykken nåede frem, besluttede man at udstede et afladsbrev. Det blev underskrevet af ikke mindre end ti bisper, blandt dem var Gevehardus af Brandenburg, Vincentius fra Portugal og Ocerus af Vexiø. I bullen hedder det ikke så lidt overdrevet: »at da Sanct Lucii kirke i Roskilde ved et ulykkeligt tilfælde var næsten helt afbrændt tilligemed alle sine sager og prydelser,

og den ikke ved egne midler kunne istandsættes, hvis ikke trofaste christne rakte den en hjælpsom hånd, beder biskopperne indtrængende alle, hvem Gud har givet evne dertil, om for deres synders skyld at yde bidrag til kirkens istandsættelse«. De lover aflad både til alle dem, som selv vil arbejde med på kirkens bygning, og til dem, »som for at øve bod eller for fromheds skyld vil besøge kirken på den hellige Jomfrus, Sct. Lucii, Sct. Andreas apostels, den hellige Niels, bekenderens, den hellige Marie Magdalenes festdag eller ved dens indvielse«.

Har tilbagetrækningen af tværskibets fløje forenklet kirken, så har en anden ændring i høj grad beriget den. Oprindeligt var korrundingens øverste omgang kun udstyret med en række enkelte vinduer. Det blev o. 1200 ændret til trekoblede vinduer: et højt i midten flankeret af to lavere. Over hvert sæt vinduer rejstes ydermere en spidsgavl. Ikke alene korrundingen fik en krone af festlige gavle, men de fortsatte bort over begge sideskibe. Det skabte bevæget liv og så vidt mulig gotisk karakter over det ellers lidt tungt virkende teglstenshus.

Egentlig gotisk virkning kan vore teglstenskirker aldrig opnå, det forbyder materialet; de små byggeenheder tillader ikke den kniplingsagtige udformning, det eventyrligt luftige spindelvæv, som brudstenen muliggør. En murstensbygning kan ikke blive et flimmer af fialer, stræbebuer, stavværksvinduer, fantastiske gavle og skulpturovervældede portaler. Roskilde-kirken er vor første helt i mursten opførte domkirke. Oprindeligt et slankt og jomfrueligt hus, som dog snart skulle blive moder til en række af tilbygninger.

Domkirken er bygget i såkaldt overgangsstil, nok rodfæstet i den klassisk prægede romanske, men med friske indslag fra gotisk stil. Fra nordfranske katedraler er hentet afgørende træk som sideskibe i to fulde stokværk og deres videre forløb i korrundingen. Mens det romanske hus trygt hviler i sig selv, vil den gotiske kirke helst løfte sig fra jorden. Den gotiske stil er blevet kaldt den første egentlige kristne og formuleret som et udtryk for katolsk ånd. De fremmede katedraler, hvor højt deres hvælv end løfter sig, det bliver dog aldrig nok. De vil blot lade sjælen hige og hige og skaber aldrig ro. Anderledes med vor domkirkes beherskede gotik. Vel løfter hvælvene sig, men uden at svimle når man dem med blikket. Vel er her gennembrudte mure, men ikke ud i det urimelige. Et dejligt rum med dybe perspektiver bort til det lysåbne kor. Over det nederste stokværks tunge, romanske søjler løfter sig galleriet luftigt og let i gotisk elegance, dumdrigt bærer usandsynligt slanke søjler dets hvælv. — Den samme ånd, hvori udlandets skønne katedraler er rejst, har også rådet i vor kirke, den ånd, som fik stenhuggeren til med lige stor omhu at udforme de højtsiddende korsblomster, intet menneske nogensinde fik at se — thi Gud ville se dem.

Højkoret set fra nordre sideskibsgalleri.
I baggrunden apsigalleriet med de trekoblede vinduer og de elegante søjler.

Hvad udlandets gigantiske grå katedraler savner, det ejer Roskilde Domkirke: det vidunderlige spil af farver — teglets varme dybrøde tone og kobbertagens kølige havgrønne ir.

Domkirkens mure er hovedsagelig fuld munkestensmurværk og ikke som i de fleste middelalderlige bygninger — kassemur, det vil sige en indvendig og en udvendig opmuret skal og et hulrum udfyldt med en sammensintret masse af mørtel og forskelligartet stenmateriale. Og det er solidt og godt håndværk.

Ingen har bedre end domkirkens værg Steen Friis givet udtryk herfor, når han i sin dagbog fortæller om restaureringsarbejderne i 1859:

— »Det er forbavsende at se, hvorledes den compacte Kjerne af Kalk og Mursten staaer klippefast i Chorrundingens Murværk, Pillernes inclusive.« — »Jo mere vi trænger ind i Domkirkens Murværk, desto mere gaadefuld bliver den hele Bygning os. Intetsteds træffes paa Kalktuf, alt er opført af brændte Teglsten og skarpgruset Kalkmørtel.«

Man forstår godt Steen Friis' undren over en teglstenskirke fra 1000-tallet. Høyen havde på dette tidspunkt endnu ikke gjort sin store opdagelse.

Den gamle kalkmørtel er stenhård, det er slået og ikke læsket kalk, gruset er skarpt og teglene første classes. De fleste vil vel finde en mursten en simpel og selvfølgelig ting, men hvilken genial opfindelse. To elementer, jord og ild, har forenet sig om at skabe den. Den er ældgammel og stammer fra den nære orient. Mærkværdig langsomt har teglbrændingskunsten bredt sig. Grækerne kendte ikke mursten, og først ind i kejsertiden blev den almindelig i Italien. Med romerrigets undergang må teglbrændingen en tid være gået i stå. Der var masser af ruiner, som kunne bruges som stenbrud. Man rensede stenene af, huggede dem til og riffelhuggede dem på skrå for at pynte på dem. Teglbrændingskunsten kom til os fra Lombardiet og med den vanen at riffelhugge; men nu var det kun et morsomt levn, som kunne fortælle om stenens herkomst. Der er ikke så få riffelhuggede sten i domkirkens mure, særlig i dens ældre partier.

Tidspunktet for kendskab til teglbrænding ansættes for vort vedkommende almindeligvis til omkring 1160. Det har været en begivenhed af rang, siden den var værdig at fæstes på en konges mindetavle. På blypladen bag Valdemar I.s hoved i den murede teglstensgrav i Sct. Bendt i Ringsted nævnes blandt hans kongelige bedrifter — sideordnet med at betvinge venderne — at han byggede en mur ved Danevirke og en borg på Sprogø af brændte teglsten. Vore ældste munkesten er nøjagtig som de lombardiske. Indkaldte italienske teglbrændere har besørget arbejdet til at begynde med, men vi har hurtigt lært dem kunsten af. Navnet er også kommet sydfra, tegl er afledt af det latinske tegula.

For ad en usædvanlig vej at tage et skøn over Absalonsbuens alder lod arkitekt C. M. Smidt i forbindelse med sine bygningshistoriske studier hugge hul på den ind mod domkirken og frilagde et stykke af korrundingens murværk. Efter at han og andre sagkyndige havde kigget og funderet tilstrækkeligt længe, kom han til det resultat, at det frilagte stykke domkirkemur næppe havde været udsat for vind og vejr længere end 20—30 år. Absalon.buen skulle derfor være bygget omkring 1200. Murstykket blev sætbt i gips og her er et fotografi af det.

Det tog tid at bygge. Man havde kun små teglovne, som kunne tage en 4000 sten, og der kunne kun regnes med syv brændinger om året. Rundt om i Roskilde-egnen er der påvist adskillige spor af gammel teglbrænding i forbindelse med tradition om, at det har været til domkirken, men hvor langt tilbage i tiden, det ligger, kan ikke siges. Transport har også voldt besvær, man regner med, at en almindelig vogn kun kunne tage et halvt hundrede munkesten ad gangen. Og så har man næppe arbejdet mere end godt og vel syv måneder af året. At det har taget mere end 200 år at bygge domkirken, kan derfor ikke undre.

I den almindelige bevidsthed er domkirken rød. En varm dybrød livets farve er også den fremherskende. Ser man murene nærmere an, åbenbarer de et mangfoldigt spil af farver, fra dybeste rød, næsten rødbrun til lysere rødlig toner, over flammede sten helt op i gulligt med blågrønlige skær, iblandet drøje, dejligt ildhærgede klinker.

Billedet fra C. M. Smidts domkirkebog kan måske — om end kun i ringe grad — erstatte den håndgribelige oplevelse. Et dejligt stykke mur: ru munkesten, slet ikke

pæne, men spillevende og nogle af dem riffelhuggede, dertil en solid romansk, rygget fuge — man kan ligefrem føle den »skarpgrusede kalkmørtel«.

Stenene taler. Det er gamle mure.
Med hånd og øje føler jeg hver stens
ru værdighed og vægt, og væggens furer.
Ikke to søjler, knap to sten er ens:
I farvespejl af alle Sjællands banker
formed sig murfast mange mestres tanker.

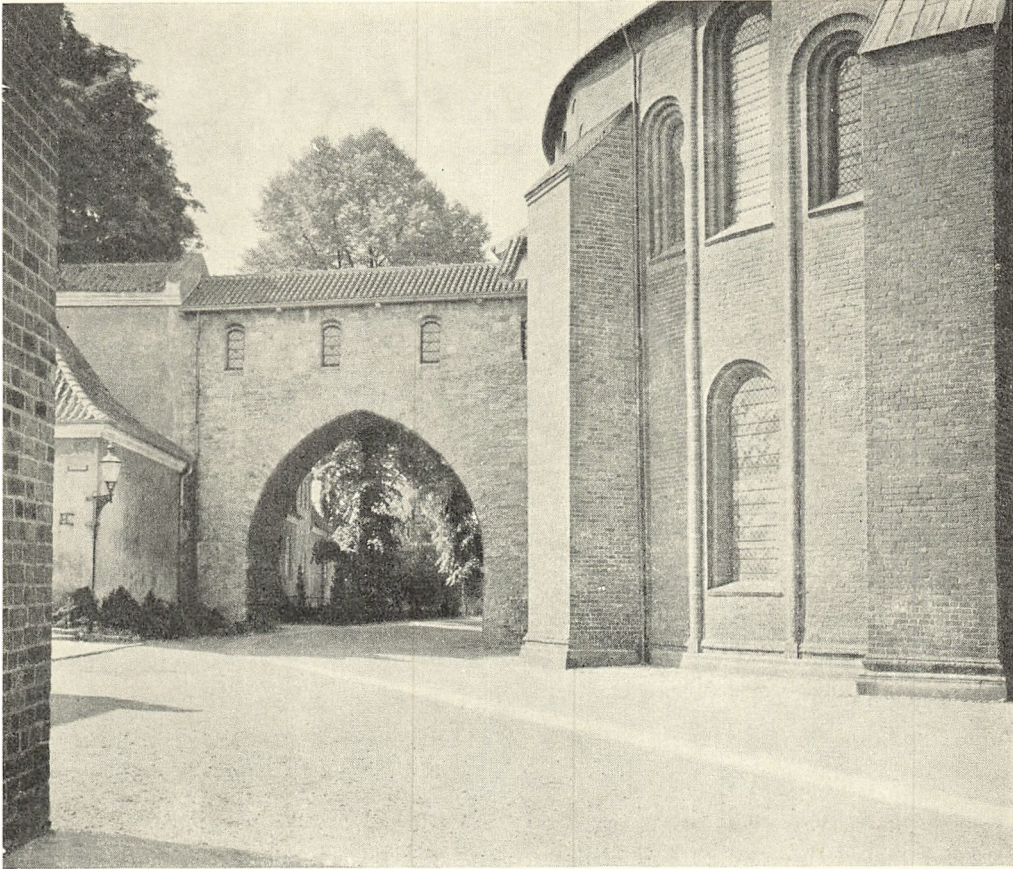
Strofen er fra Valdemar Rørdams digt: *Sct. Bendt.*

»ABSALONSBUEN«

Den såkaldte Absalonsbue, som nu forbinder domkirken med Det kongelige Palæ, synes — på grundlag af de nævnte murtekniske undersøgelser foretaget af arkitekt C. M. Smidt — at være opført o. 1210—20 og kan altså ikke tilskrives Absalon, men hans efterfølger på Roskilde bispestol Peder Sunesen. Buen kan også først være kommet efter vindues-ændringen i apsis-omgangens øvre etage. Endnu et moment kan bidrage til at bestemme opførelsestiden. Materialet i buen er hovedsagelig frådsten og tilmed genanvendte, for det er kvadre i alle mulige størrelser, og nogle tilmed forsynet med gammelt pudslag. Da nyanvendelse af frådsten var gået af mode o. 1200, tyder meget på, at den rigelige tilgang af dette materiale skyldes den gamle frådstensdomkirke, som på dette tidspunkt har været under nedrivning.

Buen har oprindelig forbundet domkirken med den gamle frådstensbispegård. Fra dens stueetage har en munkestenstrappe ført op til gangen. Da palæet blev bygget 1733, sattes trappen ud af brug, og buegangen blev forlænget med et nyt østligt fag hen til palæets førstesal. I 1903 blev den gamle del gennemgribende restaureret, udvendig beklædt med frådsten — den havde før stået pudset — og forsynet med små fladbuede vinduer. Meningen med palæet, som Christian VI lod Thurah bygge, var blandt andet, at det skulle benyttes til aftrædelse ved kongelige begravelser. Endnu ved Christian IX.s bisættelse kørte vognene frem for palæets hovedindgang, og hele følget gik gennem buegangen ind i kirken; ved Frederik VIII.s bisættelse var det alene de kongelige damer, som benyttede gangen, og siden har den ikke været taget i brug ved kongelige begravelser.

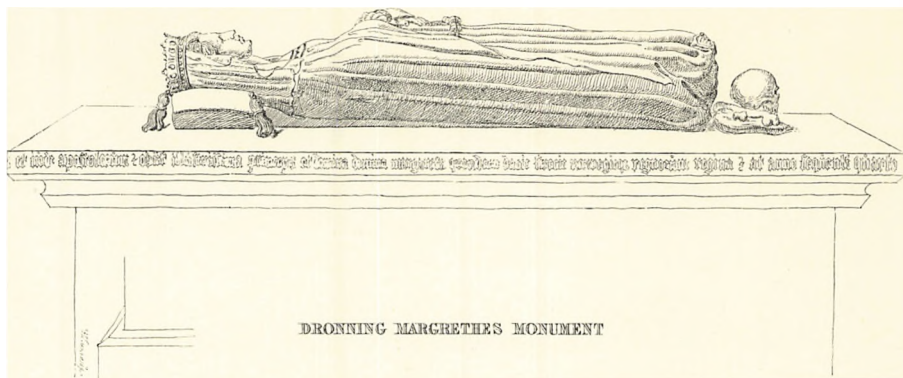
Absalonsbuen har også været ude for dramatiske hændelser. 1808 havde Napoleon sendt en spansk hærstyrke under franske officerer herop, for — som det hed sig — at understøtte Frederik VI under et forsøg på at tilbageerobre de gamle danske landsdele hinsides Øresund. En betydelig styrke lå i kvarter i Roskilde, men alt var

Absalonsbuen set fra nord.
Billedet viser også et trekoblet vindue og de vel svære stræbepiller.

idyl, indtil efterretning om rejsningen i Spanien mod det franske herredømme nåede herop. Søndag aften den 31. juli skulle tropperne i Roskilde aflægge troskabsed til kong Joseph. Det blev i stedet til revolte. De franske officerer søgte tilflugt på Palæet, hvor de var indkvarteret; undervejs blev en ung løjtnant skudt. Efter at have klædt sig om i danske officersuniformer søgte franskmændene gennem gangen i Absalonsbuen over i domkirken, undervejs bragede soldaternes skud op mod de dengang store vinduer, men ingen blev ramt. Efter at have været skjult nogle timer i en gravhvelving undslap officererne ud på natten. — Oppe i gangen hænger der et stykke af en vinduespost gennemhullet af en spansk geværkugle.

Absalonsbuens smukke og farverige stenmateriale, men mest den myndigt udformede gotiske bueåbning skænker det særprægede bygningsværk en storladen monumentalitet.

Efter radering af Jacob Kornerup 1851.

DRONNING MARGRETHE

Den 28. oktober 1412 døde dronning Margrethe om bord på sit skib på Flensborg fjord. Herfra førtes hun midlertidigt til Sorø klosterkirke. Det er blevet hævdet, at dronningen selv havde ønsket at blive bisat her, men at hendes jordiske rester »voldeligt« blev ført til Roskilde. Begge påstande er usandsynlige. I middelalderen var det ikke nok, at det afsjælede legeme blev bragt til en kirke, der måtte træffes særlige foranstaltninger til varetagelse af den afdødes sjæl, der skulle med andre ord indstiftes sjælemesser for at lette sjælen dens pinefulde vandring gennem skærsilden. Ved med betydelige omkostninger at stifte et alter for sig selv havde hun så at sige udset domkirken til sit hvilested.

Endelig er historien om den voldelige overførelse af dronningens kiste urimelig og bragt til torvs af de Sorø klosterfolk i forståelig ærgrelse over, at en så givende herlighed som den store dronnings grav måtte glide dem af hænde. Flytningen er sket på foranledning af Roskilde-bispen Peder Jensen Lodehat, dronningens mangeårige ven, kansler og højre hånd. Ingen vil for alvor mene, at han har villet handle mod sin dronnings ønske, endnu mindre, at det skulle være nødvendigt at anvende vold for at sætte bispens ønske igennem over for hans klosterfolk. Og bag bispens initiativ har — efter alt at dømme — stået et kongeligt ønske.

Der ligger både kirkelige og dynastiske bevæggrunde bag dronning Margrethes bisættelse i Roskilde Domkirke. Havde hun ikke skænket den sydsjællandske herregård Saltø til bispestolen til oprettelse af et Trefoldigheds-alter i højkoret for sjælemesser for hende selv, hendes fader og forfædre? På mangfoldige andre måder

havde hun betænkt den kirke, som særligt stod hendes hjerte nær, og hvori hun havde modtaget dåbens gave af biskop Henrik. Hvilket andet sted ville man med så stor taknemlighed tage vare på hendes hvilested? I domkirkens kor ville hun hvile under et ustandseligt væld af gudstjenester, af tidebønner og messer, hvis frugter uvægerligt måtte komme hendes sjæl til gode. Ydermere skulle hendes hvilested snart blive hædret på usædvanlig vis, ved at man omformede hele koret til en hædrende ramme om hendes pragtsarkofag.

Kong Erik har stået bag alt dette, og sarkofagen blev hans direkte indsats. Utvivlsomt har han ønsket at gengive Roskilde Domkirke dens position som kongelig gravkirke. Efter mordet på Knud Lavard i Haraldsted skov ville hans venner begrave ham i kirken i Roskilde, men kong Niels nedlagde forbud herimod. I stedet for blev det Benediktinernes lille klosterkirke i Ringsted. Så drejede historiens hjul, og Knud Lavard blev ikke alene helgen, men stamfader til et dynasti. Ringsted og dernæst Sorø blev Valdemarernes begravelsessteder. Kong Erik ville knytte den overklippede tråd ved at gøre Roskilde til gravkirke for unionskongernes nye og mægtige dynasti, som hans fostermoder havde grundlagt. Vel blev drømmen ikke realiseret, men optakten kunne ikke være fornemmere.

Under usædvanligt pompøse former holdtes i Roskilde Domkirke i sommeren 1413 en storstilet tredages sørgefest, hvorom der kom til at stå ry — en begængelse, som den kaldes, for dronning Margrethe under kong Eriks og dronning Filippas præsidium. Den gamle beretning lyder:

»Kong Erik af Danmark foranstaltede i Roskilde højtidelige begængelser, ved hvilke hertug Bogislav af Pommern, hertug Johan af Sachsen og Lauenburg og ærkebispem af Lund med samt 15 andre bisper var nærværende. Ved denne højtidelighed lod kongen holde begængelser tre dage igennem. Thi den første dag var viet den nylig afsjælede dronning, fru Margrethes bortgang, og dødsmesser blev celebreret ved 50 altre. Men til hvert enkelt alter skænkede kongen en gylden prydelse og dronningen et alterklæde enten af gyldenstykke eller af silke fra Damaskus, og hver især gav de til hvert alter en forgyldt sølvkalk. Og fyrsterne skænkede hvert alter en florin; og ydermere skænkede riddere, væbnere og hvem, der ellers ville give gaver, til de nævnte altre lybske hvider, dem de tog, så mange de ville, af en skål, som var fyldt dermed. Og dette skete, da man første gang gik rundt og gav offergaver. Men ved den anden rundgang skænkede kongen og dronningen til hvert alter to nobler, de verdslige fyrster såvel som kirkefyrsterne en florin og ridderne, væbnerne og ligeledes det menige folk skænkede af de lybske hvider, dem de tog af, så meget de ville. Og på samme måde forholdt hver enkelt sig, da man tredie gang gik rundt. Og da alle offergaver var givet, kastedes hvad der var tilbage

af penge i den nævnte skål ud blandt de fattige, så at enhver kunne tage så meget, han kunne få fat i.

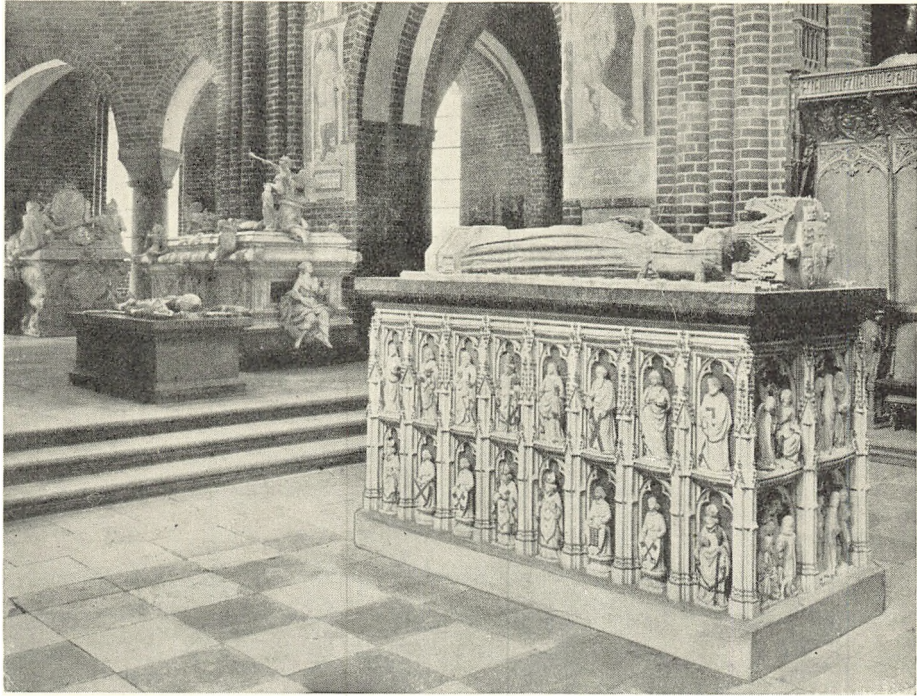
Men ved begængelsen på den anden dag ihukkommedes kongens fader og broder, og ved begængelserne den tredie dag mindedes dronningens nylig afdøde fader, kong Henrik af England. Og ved disse begængelser blev der af fyrsterne skænket lige så meget guld og af de øvrige lige så meget sølv under tre gange gentagen rundgang, som berettet er om den første dag. Men de alterklæder og kalke, som ved den første dags begængelser skænkedes til hvert enkelt alter, var foreskrevne af ovennævnte dronning Margrethe i hendes levende live, og alterdugene var hendes egne hænders værk. Begængelser med en sådan rigdom af prydelser, kalke og guldmønt har man ikke hørt er blevet holdt noget andet sted i Europa. Og de foranstaltedes ved Sct. Hans dags tide.«

Denne kirkefest blev af afgørende betydning for Roskilde-kirken. Fra nu af var den atter kongelig gravkirke og genvandt derved sin stilling som den fornemste blandt landets domkirker.

Til at begynde med kunne det tage sig fattigt nok ud. Kong Erik fandt sin grav i kirken i Rügenwalde i hjemlandet Pommern, og dronning Filippa kom til at hvile under en tung gravhelle i klosterkirken i Vadstena. Først kong Christoffer nåede frem til domkirken og til en grav i selveste højkoret. Det skyldes ulykkelige omstændigheder, at hans kiste senere blev flyttet til Hellig tre Kongers kapel til en grav, som ikke mere kendes. Men derefter har — på få undtagelser nær — alle de følgende danske konger og dronninger fundet deres hvilesteder i Roskilde Domkirke, først Oldenborgerne og så deres fortsættere Det glyksborgske Hus.

Ligesom dynastiske hensyn spillede en rolle, da kong Erik lod sin fostermoders kiste føre til Roskilde, således også for hertug Frederik af Gottorp og rimeligvis også for kong Hans. Hertugen havde udset den statelige klosterkirke i Bordesholm til sin slægts gravkirke og gjort det i så høj grad på forskud, at hans legemstore billede i bronze hviler her side om side med det af hans første hustru oven på et helt pompøst gravmæle. Men hermed skulle det også blive. Hertugen blev dansk konge, dog bevarede han stadig så stærk tilknytning til sit hertugdømme, at han mest opholdt sig på Gottorp slot og fandt sin grav i den hertugelige krypt i Slesvig domkirke. Mens han ude i kirken fik sit særdeles fornemme mindesmærke af ingen ringere end den belgiske kunstner Cornelis Floris.

Meget taler for, at kong Hans har villet gøre Gråbrødre-kirken i Odense til sin slægts gravkirke. Her fandt han selv, dronning Kristine og deres unge søn Frants deres grave, kendetegnet blandt andet ved Claus Bergs storstilede sten-epitafium, og

Dronning Margrethes sarkofag.
I baggrunden ses prins Christoffers, Frederik IV:s og Christian V.s monumenter.

her kom også Christian II til at hvile. Ved en næsten ufattelig vandalisme ødelagdes den gamle klosterkirke i begyndelsen af 1800-tallet, og de kongelige begravelser måtte overføres til Sct. Knuds kirkes krypt. Hertil bragtes i sommeren 1883 Christian II.s dronning Elisabeth og deres søn Hans, hvis jordiske rester på C. F. Tietgens initiativ var hentet hjem fra en kirke i Gent i Belgien.

På det mest centrale sted i Roskilde Domkirke står dronning Margrethes sarkofag. I dag skjult bag den store altertavle, men engang det synlige midtpunkt i kirkens allerhelligste, de to kor, højkor og kannikekor. Selve kisten — tumbaen er det tekniske udtryk — er opbygget af gråsort, poleret belgisk marmor. På dækpladens rand står med forgyldte gotiske bogstaver en latinsk indskrift, som i oversættelse lyder:

»I Herrens år 1412, på de hellige apostle Simons og Judas' dag, døde den højst navnkundige fyrstinde og frue, fru Margrethe, fordum rigerne Danmarks, Sveriges og Norges dronning, og det følgende år den 4. juli blev hun begravet her. Da hele efterverdenen ikke formår at hædre hende, som hun fortjener det, er dette mindesmærke oprejst til hendes amindelse på bekostning af den høje fyrste, nu regerende kong Erik, år 1423.«

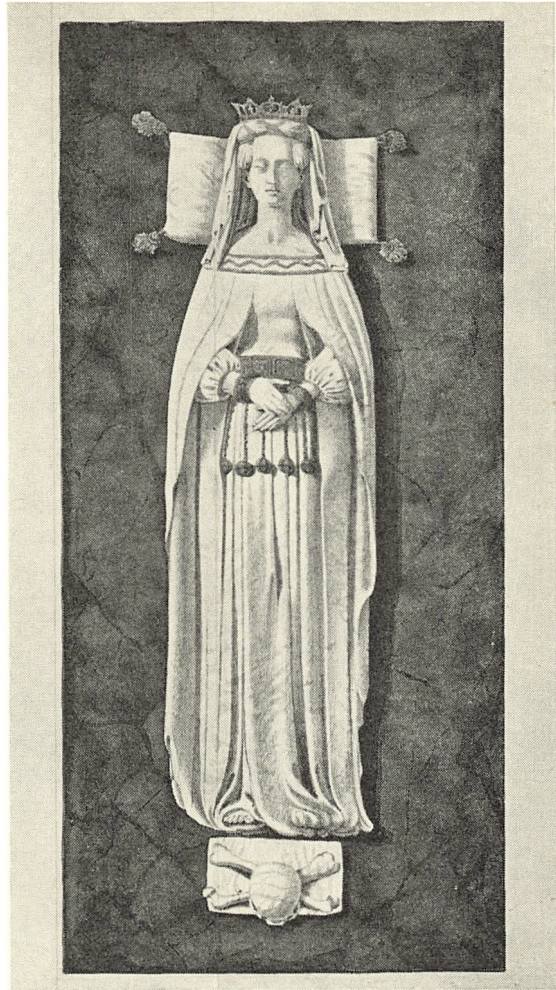
Som dronning Margrethes sarkofag i dag fremtræder efter årelange restaureringer, kan man vanskeligt danne sig et billede af dens oprindelige skønhed. Den bevidnes nu kun af gravstatuen og de fattige rester af den oprindelige udsmykning, som besøgende ikke får lejlighed til at gøre sig bekendt med. De få stærkt ødelagte alabaster-stykker, skamferede figurer uden hoved og stumper af det dekorative rammeværk, taler højt om meningsløs ødelæggelse. Noget bestemt tidspunkt for en eengangs-vandalisme kan dog ikke udfindes. Den skøre alabast har ikke kunnet modstå årelang mangel på hensyntagen.

Først da det var for sent, blev der sat et jerngitter omkring mindesmærket. Det så nu alligevel for fælt ud, så man besluttede sig, efter nogen tids forløb, til helt at klæde sarkofagen af og give den nøgne kiste en gang mørk oliemaling. Jacob Kørnerups radering og C. O. Zeuthens akvarel viser den »afklædte« sarkofag.

Oven på kisten lå dronningens alabaster-figur i ensom majestæt, endda i så ydmyget en skikkelse, at hun fremtrådte barfodet. Den eneste tilføjelse var et dødningehoved med korslagte knogler. Hvor misvisende end enkelthederne var: de bare fødder og baroktidens yndede sindbillede for døden — har denne spartanske anordning dog været at foretrække for den nutidige med den tunge baldakin og fodstykket, som forstyrrer indtrykket af dronningeskikkelsen. Det selvmodsigende i den yndede middelalderlige fremstilling: en figur, som er udformet stående og alligevel ligger ned — bliver også uden fodstykket mindre iøjnefaldende. Den fejlagtige renaissance-krone i stedet for gotikkens liljekrone bærer dronningefiguren endnu.

Da sarkofagen er så høj, kan man ikke se gravstatuen oven fra, derfor billedet, så man også kan få et indtryk af de forskellige ejendommeligheder, frisuren og ikke mindst dragten, højeste mode i 1400-tallets begyndelse. Nederdelen er foran så lang, at den altid må løftes op, enten adstadigt med begge hænder eller med et rask greb af den ene, når damen skulle bevæge sig. Aller mærkeligst er dog smykkerne: om hvert håndled et svært guldarmbånd og om livet et bælte med ornamenterede gyldne plader, hvorfra fem forgyldte sølvbjælder hænger ned i lange kæder. Mon mange på forhånd har tænkt sig Nordens fuldmyndige frue og husbonde komme gående med løftet kjole og ringlende bjælder? En tilsvarende dragt kan man se på et af reliefferne over de søndre korstole: ved kong Davids seng knæler sønnen Salomo og bag ham hans moder Bathseba iført den fine kjole og naturligvis med liljeprydet krone.

Dronningefiguren er ikke et portræt, alene fordi dronning Margrethe var 59 år gammel, da hun døde, og figuren viser en betydeligt yngre kvinde. Som forklaring henvises til den middelalderlige skik at afbilde de afdøde i 33 års alderen, Kristi alder ved hans bortgang. Det er ikke dronningen af kød og blod, men hendes genius, kunstneren har søgt at fastholde i figurens storslæde og alvorlige træk.

Efter akvarel af C. O. Zeuthen 1854.

Endnu er man ikke klar over, hvorfra dronning Margrethes monument stammer; ingen regner dog med, at det er indenlandsk arbejde. En helt rimelig antagelse henviser til det nærliggende kunstcenter Lübeck.

Sarkofagen fik ikke lov at stå afklædt kun smykket med dronningefiguren. Der skulle absolut restaureres. I 30 år varede billedhuggeren F. G. Hertzogs tragiske kamp med opgaven, og kun yderst lidt blev nået. Mere håndfast tog billedhuggeren Carl Aarsleff på tingene og nåede at få sit arbejde færdigt i 1912, i 500-året for dronning Margrethes død. Det er ikke en rekonstruktion, dertil var det foreliggende materiale ikke tilstrækkeligt, men en nykonstruktion, som kan underkastes diskus-

sion. Der er smukke enkeltheder især i endestykkernes grupper; men det hele er efterligning uden sand tidsånd.

Sarkofagen fik som nævnt sin plads det mest centrale sted i kirken, omtrent midtvejs i kannikekoret, i kirkens længdeakse og lige under korsskæringen. Under sarkofagen er der et meget svært, fem skifter højt kampestens-fundament, så den har sikkert altid stået her. Over korsskæringen rejstes et halvt hundrede år senere den elegante tagrytter. Ikke mærkeligt, at den i tidens løb kom til at bære navnet Margrethespiret. Men også at tage den ringning, som stadig finder sted fra en af dets to klokker, til indtægt for vor store dronning, er nu for meget af det gode. Den ejendommelige ringning kl. 10, 15, 17 og 19 er utvivlsomt et levn af den katolske tide-ringning, som kaldte kannikerne til tidebønner i koret.

Da dronning Margrethe først fik sin sarkofag 10 år efter, at hun var bleven bisat, er den tanke opstået, om hendes kiste skulle være indesluttet i det store fundament og ikke i sarkofagen. For at få dette klarlagt blev der i 1950 ved Nationalmuseet foretaget en undersøgelse efter en ret usædvanlig plan. Helt skarpsindigt havde man regnet ud, at ved at fjerne et par af figurerne på sarkofagens sider og gennembore taphullerne, hvori de er fæstet, ville man ved hjælp af lægeinstrumentet cystoskop kunne undersøge sarkofagens indre. Det gik lidt anderledes end tænkt. Da man efter megen besvær endelig havde gennembrudt den mere end 20 cm svære marmorvæg i et taphul i nederste række på nordsiden, stod man over for et ca. 8 cm tykt mørtellag. Det blev med stor forsigtighed gennemboret, og der åbenbarede sig da en væg af metal. Sølvhvidt bly lyste iagttagerne i møde. Sarkofagen rummede altså en blykiste. Spørgsmålet var besvaret.

Med graven som centrum samledes snart en række synlige minder om dronningen. I første række den berømte gyldne kjole, et sandt pragtstykke. Kjolen består af liv og nederdel, som er sammensyet. Livet er stramtsiddende og meget kort, nederdelen snæver opadtil, men nedadtil vid og bølgende. Forbredden er betydelig videre og ca. 30 cm længere end bagbredden. Den sidste når gulvet, mens den første slæber, når kjolen bæres af en 160 cm høj dame. Under bevægelse må forbredden løftes op foran livet. Stoffet er guldbrokade, og mønsteret, som fremtræder ret svagt, er et gennemskåret granatæble omgivet af stiliserede blomster. Det er vævet af purpurfarvet, dybviolet silke, de indvævede guldtråde er forgyldt sølv spundet over silke. Stoffets gyldentyngte har givet kjolen fald, og da det er blødt og smidigt, kunne det følge legemets linier. Kjolen er vanskelig at tidsbestemme nøjagtigt, fordi den er så sjælden — der findes næppe noget sidestykke til den i verden — men alt taler for, at den er fra tiden omkring 1400. Stoffet er rimeligvis tilvirket i Italien, som dengang forsynede Europa med kostbare silketøjer. Kjolen, hvortil der sikkert hørte en

»I Allebaster Steen Du ligger her udlignet,
Saa herlig som Du var paa denne Jord Velsignet.«

Sarkofagens dronningehoved.

kappe til at lægge over ryg og skuldre, svarer godt til gravstatuens. Skønt meget taler for, at den har tilhørt dronningen, kan det dog ikke bevises, men sikkert er det, at det pragtstykke fra hendes tid, som nu er i Uppsala, engang hørte hjemme i Roskilde Domkirke. Her lå det i et skab i højkoret.

Indtil det ulykkelige år 1658 var kjolen et af kirkens fornemste klenodier. Sammen med et par kuriositeter blev den på foranledning af Carl Gustavs dronning, Hedvig Eleonora, borttaget og bragt til Sverige. Lige til 1906 lå det kostbare stof i Uppsala domkirke som en sammenrullet tøjbylt, først da blev man klar over, hvilken skat man ejede. Kjolen blev omhyggeligt istandsat og anbragt i en glasmonter i kirkens museum og har siden været dettes største seværdighed, hvortil tusinder årligt valfarter.

I bunden af et skab i samme museumsrum ligger hvæssestenen, et ca. 1 $\frac{1}{2}$ m langt og ca. 20 cm bredt stykke skifer, og vadmelsfanen, det vil sige stangen med en stump dug af lærred. Begge dele hørte hjemme i højkoret i Roskilde, og legenden ville vide, at kong Albrecht af Sverige havde sendt dronning Margrethe de mærkelige genstande for at håne hende.

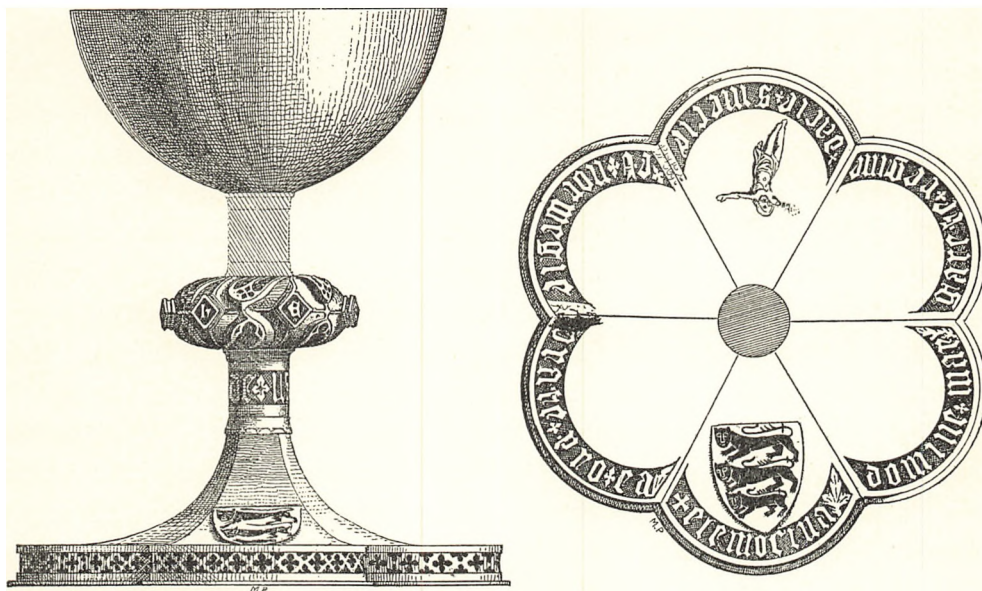
— Ved begængelsen i domkirken for dronning Margrethe skænkede kong Erik og dronning Filippa en forgyldt sølvkalk til hver af kirkens 50 sjælemesse-altre. Det ser ud til, at en af disse kalke er i behold, og at man har underretning om yderligere et par.

Den bedst bevarede stammer fra Krønge kirke på Lolland og er nu i Nationalmuseet. Det er en smukt formet sølvforgyldt kalk med det oprindelige bæger. — Efter reformationen er adskillige gamle kalke blevet lavet om, det lille bæger, beregnet kun for præsten, er blevet erstattet med et større for menighedens medlemmer. — Under knappen læses indskriften: deus mei, på stykket over knappen, der er dårligt restaureret, har der rimeligvis stået miserere — altså bønnen: Gud forbarme dig over mig. På de fremstående knopper på knappen står på mørk emaillet bund bogstaverne: I-h-e-s-u-s-. På den udtungede fod er fastlodet et krucifiks og et skjold med tre blå emaillede leoparder på forgyldt grund. Indskriften med gotiske bogstaver langs randen lyder: elemosina domine margrethe regine dacie swecie et norwegie . Orate pro ea. Den må tydes som: sjælemesse-gave for fru Margrethe, Danmarks, Sveriges og Norges dronning. Bed for hende.

Desuden haves der underretning om i hvert fald et par lignende kalke. Det er rimeligt at antage, at disse ensartede kalke stammer fra Margrethe-begængelsen og efter reformationen er blevet spredt ud over landet. Mens dronningen levede, kaldte hun sig efter kong Eriks tronbestigelse kun: Valdemar Danekonges datter, først efter dronningens død tillagdes der hende titelen: Danmarks, Sveriges og Norges dronning — den, der findes på kalken, og som også læses på hendes sarkofag og på den gyldne indskrift, der rander korstolene i kannikekoret.

Står man ved kapellet i det søndre tårn — Krag's kapel — og gennem gitteret får øje på hvælvets gotiske udsmykning, toner endnu et Margrethe-minde frem. Det er de samme »ornamenter og picturer«, hvormed dronningen ønskede det kapel udsmykket, hun stiftede for ridder Abraham Brodersens sjæl, den stormægtige og tyranniske jorddrot, som kong Erik havde ladet henrette under et hærtog på Als, mens dronningen var i Sverige. Baggrunden for kapellets oprettelse og drift var et økonomisk mellemværende, dronningen skyldte ridderen penge, men han havde eftergivet gælden imod, at der blev stiftet en »evig messe evindeligt indtil dommedag« for ham i Roskilde Domkirke. Ønsket blev mere end opfyldt, idet der på dronningens bekostning blev indrettet et velaflagt kapel — Bethlehems kapel — »hr. Abrahams sjæl til ro og nåde«.

I gulvet i korrundingen ligger der en smal sort gravsten helt uden udsmykning eller indskrift. Den har altid været hyllet i mystik. En tid blev der spyttet på den,

Margrethe-kalken fra Krønge kirke, nu i Nationalmuseet. Til højre foden.

og det hed sig, at her lå en helhest begravet, et sagnvæsen, som sættes i forbindelse med den gamle ritus at begrave et levende væsen, dyr eller menneske, for at beskytte en nybygning. En dag blev der gravet, og man fandt skelettet af en mand, hans hoved lå ved fødderne. En skribent, udstyret med intuitionens gave, har i en i øvrigt noget paradoksal bog peget på, at den henrettede mand kunne være Abraham Brodersen. Thi ikke enhver halshugget får sin grav i Roskilde Domkirke. — Det kan måske være værd et øjeblik at se, hvordan det er gået med den evige messe for hr. Abrahams sjæl. Den ophørte ganske simpelt ved reformationen, og der var dog betalt klækkeligt for den. 1649 fik adelsmanden Otto Krag til Volbjerg ved kongebrev kapellet overdraget til begravelsessted. Her står nu tre sarkofager og to kister, vogtet af store udskårne og malede våbentavler, mens en vrimmel af småkister nede i krypten gribende bevidner datidens store børnedødelighed.

Også det andet tårnkapel — Sct. Sigfrids kapel i nordre tårn — stammer fra dronning Margrethes tid. Det er stiftet af hendes rådgiver, biskop Peder Jensen Lodehat, som et evigt vikardømme, det vil sige sjælemesse-kapel. Her blev bispens begravet sammen med en søster og en broder. Reformationen standsede sjælemesserne, og 1644 overdroges ved et kongebrev kapellet til adelsmanden Niels Trolle til Trolholm, herfra det store Trolle-våben på jerngitteret. Bispens grav blev ødelagt, og man standsede end ikke, da man stod over for hans skelet klædt i fuldt bispeskrud og

med bispestaven ved siden, man slæbte blot de ærværdige rester til en ny grav i koromgangens runding. Den prægtige gravsten, en af kirkens fornemste, tog man dog med, men knækkede den undervejs. Senere har fødder — indtil nyeste tid — fået lov at trampe over den og næsten udslide dens fine billede, sikkert det første individuelle portræt, der kendes fra vor middelalder. Det er ikke som ellers blot en biskop i al almindelighed, men et menneske. Se den karakteristiske næse, de fremstående kindben, de tynde gammelmandskrøller i nakken og hele hovedets lidt skæve stilling. Carl Aarsleff har været opmærksom på dette træk og givet Peder Jensen Lodehats figur på Margrethe-sarkofagen en lille hældning med hovedet. Man finder den på kistens søndre side i nederste række som fjerde figur fra venstre.

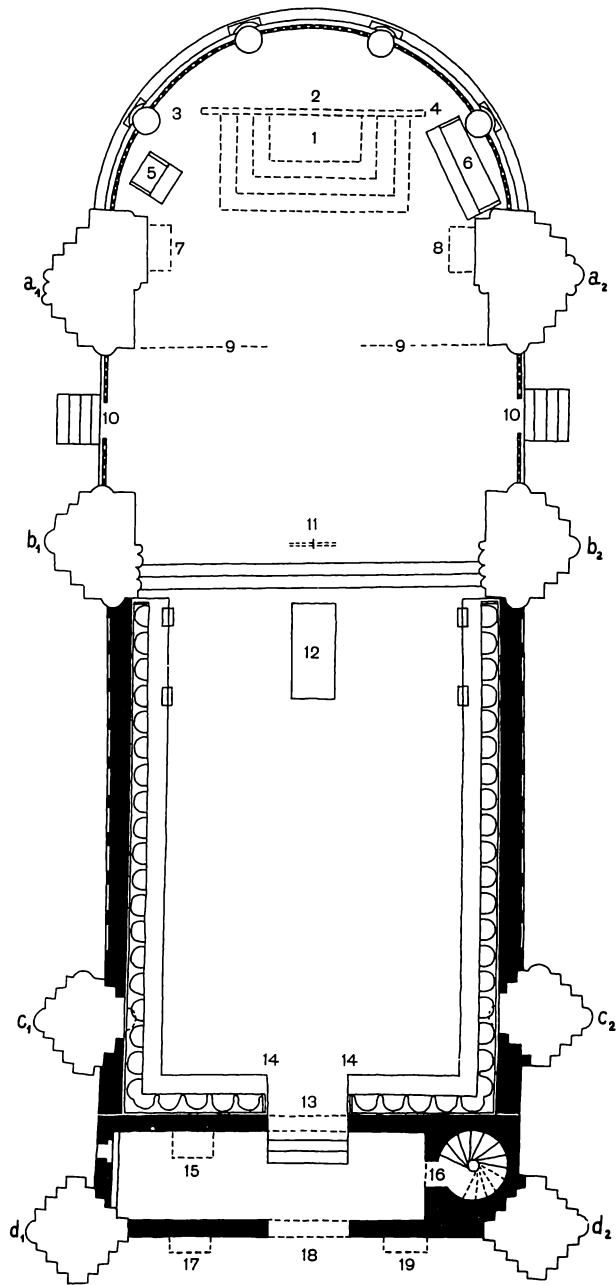
En slags nemesis må have ramt Trollerne. 1742 blev deres kapel ved en dom tilkendt kirken. Året efter solgtes det til Christian VI, som lod dronning Anna Sophie født Reventlow og tre af hendes børn bisætte her. Trollernes kister blev sænket ned i krypten, som familien fik lov at beholde.

KORENE

Den vigtigste del af den middelalderlige domkirke er korpartiet, også kaldet præstekirken i modsætning til lægmandskirken, den øvrige kirke. Et udskilt, uvirkeligt rige i kirkens uverdslige verden, eventyrligt ved sine funktioner og sit særegne udstyr. Var blot dette mærkelige aflukke intakt, kunne domkirken godt leve sit liv videre. Korene er domkirkens allerhelligste, så at sige dens hjerte, hvorigennem hele organismens livsstrøm pulserer — det næsten uophørlige forløb af gudstjenester: messer, tidebønner og årtider.

Korpartiet i Roskilde Domkirke rækker fra korrundingens svære stensøjler til andet midtskibsfag. Det opdeles i højkor, kannikekor og retrokor eller det tredie kor. Hele korpartiet var indkapslet bag mure og hegn og derved udskilt fra det øvrige kirkerum. Høje skrankemure i begge sider af korsskæringen og i første midtskibsfag hindrede indsigt fra syd og nord, disse mure fortsatte videre østover eller afløstes af anden adskillelse, i hvert fald gitre. Mellem korpillerne var de øvre indgange, fra syd og fra nord førte trapper op til koret. Højkor var endvidere adskilt fra kannikekor ved et jernsprinkelværk mellem de østre korpiller, og kannikekoret atter afskilt fra det tredie kor ved en mur omtrent midtvejs i første midtskibsfag, i midten af muren var den vestre eller nedre korindgang. Det tredie kor var overdækket med en art tribune, et lektorium, og adskilt fra midtskibet ved en mur, hvori en dør.

1. Alterbord.
2. Altertavle.
3. Sct. Seraphim.
4. Sct. Cherubim.
5. Bispens tronstol.
6. Celebrantstol.
7. Dronning Margrethes Helligtrefoldighedsalter.
8. Valdemar Atterdags Helligtrefoldighedsalter.
- a₁. Nordøstre korpille, på denne hang et skjold med rigsvåbenet og højere oppe vadmelsfanen; op mod pilen stod dronning Margrethes alter.
- a₂. Sydøstre korpille, op mod den stod Valdemar Atterdags alter.
9. Jerngitter med låge mellem høj- og karnikekor.
10. Søndre og nordre trappe op til de øvre korindgange. Over disse var der dekorative træudskæringer med våbenskjolde, blandt andet biskop Lave Urnes.
11. Den syvarmede lysestage.
- b₁. Nordvestre korpille, heri et skab med dronning Margrethes kjole.
- b₂. Sydvestre korpille, højt oppe på den hang hvæsestenen.
12. Dronning Margrethes sarkofag. Læsepultene foran korstolene er markeret med firkanter.
13. Den indre vestre kordør, over denne hang tavlen med de to Lucius-malerier.
14. De to udskårne spir.
15. Sct. Anna alter.
16. Spindeltrappen op til lektoriet.
17. Sct. Knud altertavle.
18. Ydre vestre kordør.
19. Maria altertavle.
- c₁ c₂. Syvende par midtskibspiller.
- d₁ d₂. Sjette par midtskibspiller.

Øverst øst; til højre syd.

Rekonstrueret plan over de tre middelalderlige kor efter 1420, efter en tegning udført af arkitekt Elna Møller på grundlag af de gamle korbeskrivelser. På planen er udeladt en række senere tilkomne gravsten, og for at anskueliggøre højkorets indretning er der her indtegnet et sæde for bispens, på dennes sædvanlige plads.

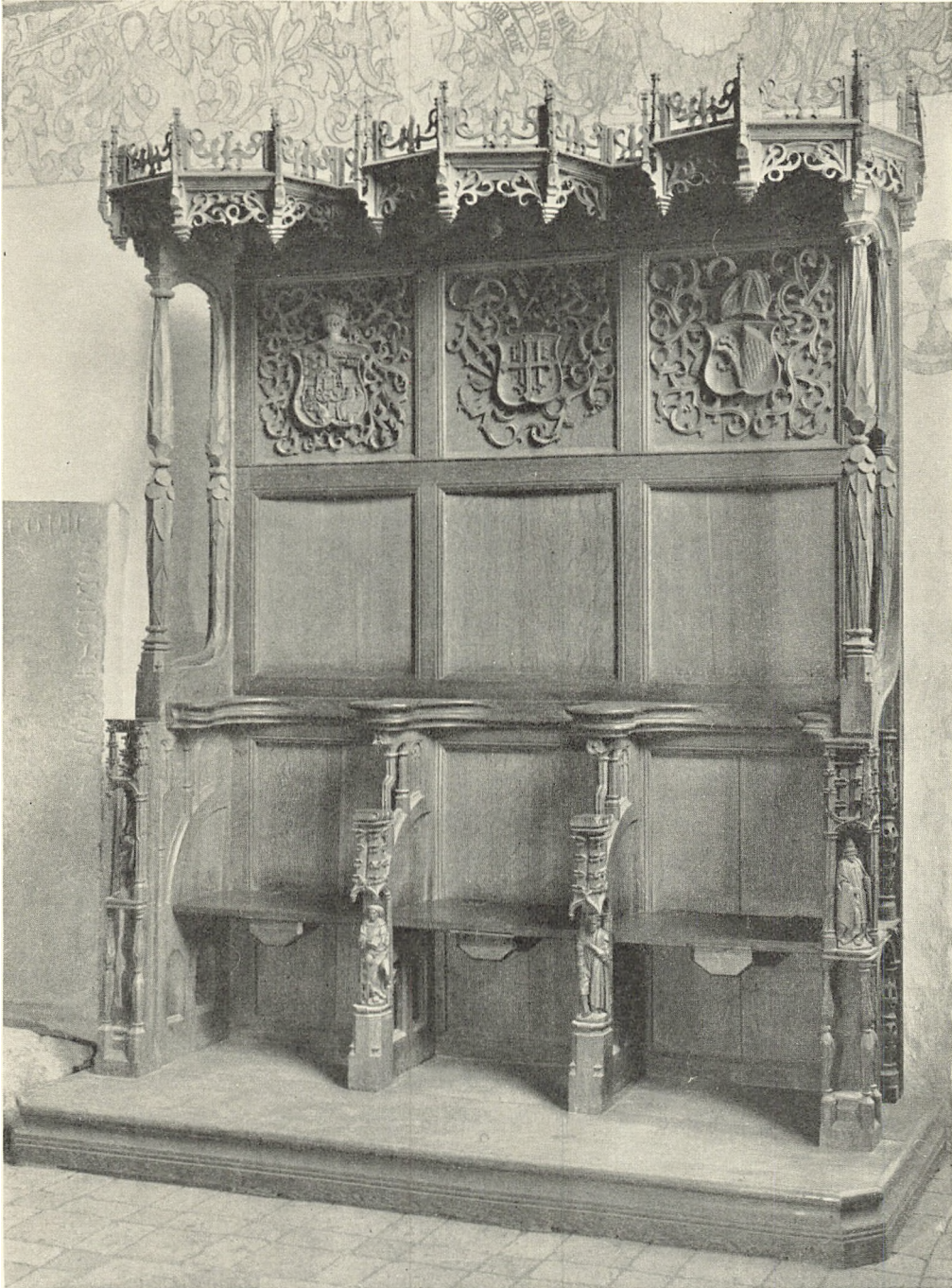
I 1420 blev kannikekoret omdannet til en ramme om dronning Margrethes grav. Det blev udvidet mod vest og tværmurene flyttet længere ud i midtskibet. Det er en rekonstruktion af korene efter omdannelsen, der vil blive forsøgt i det følgende.

Øverst oppe i korrundingen stod — som det sig hør og bør — højalteret. Et elegant opbygget alterbord, hvis plade blev båret af seks søjler af kalksten fra Gotland — hvoraf rester er i behold — og understøttet af en svær midterpille. Altertavlen, som på bagsiden bar årstallet 1498, var en trefløjet gotisk skabstavle. Bagsiderne og indersiderne af yderfløjene var smykket med malerier, ikke mindre end to billeder af Sct. Lucius. Antagelig har de inderste fløje været opdelt med hylder, hvorpå der har stået udskårne apostel-figurer, mens midterskabet muligvis har været forbeholdt Sct. Lucius eller rummet en udskåret Kristus-figur. Alle udskæringerne har vel haft den sædvanlige sengotiske staffering, hvor der hverken er sparet på forgyldning eller forsølving. Dette har i gamle beskrivelser antaget meget ekstravagante former, idet apostlene enten skulle have været af sølv eller gyldne og »af størrelse som en tre års dreng«, mens Kristus-figuren skulle være så stor som en femten års dreng og »af lutter arabisk guld«. De samme beskrivelser vil vide, at Erik af Pommern skal have taget dem med sig, da han rejste til Gotland. Men hvad skulle han dog med dem!

Over og på hver side af altertavlen hang i jernlænker en stor udskåret og malet engle-figur med seks forgyldte vinger og »oversået ligesom med øjne« både på bryst og vinger. Den ene bar påskriften Sanct Seraphim, den anden Sanct Cherubim. De synes at have været en mellemting mellem det gamle testaments seraffer og keruber. De tilhører de to højeste rangklasser inden for det himmelske hierarki, som er ind delt i ni englekor. — Figurerne har været genstand for megen veneration. Således skænkede dronning Margrethe året før sin død en betydelig pengesum til vedligeholdelse af deres forgyldning, og for at der kunne brænde lys ved dem og ved højalteret.

Ikke langt fra højalteret, ved nordsiden, den fornemste side — evangeliesiden i den katolske liturgi — har bispens baldakinprydede tronstol stået, som skik var i middelalderlige domkirker. Men vi ved ikke noget om den, da den sikkert omgående er blevet fjernet efter reformationen. Ved sydsiden — lige over for bispens sæde — har den tresædede celebrantstol, også kaldet Lave Urnes stol, haft sin plads. Den blev benyttet af den gejstlige, som celebrerede messen, og hans to medhjælpere. Det er et fint stykke snedker- og billedskærerarbejde fra o. 1520. Ryggen er smykket med tre våbenskjolde: det danske rigsvåben, domkirkens stiftsvåben og Lave Urnes adelsvåben, ørnekløen. Den har nu sin plads i Sct. Birgittas kapel.

På et ukendt sted i højkoret blev Christoffer af Bayern begravet 1448; senere er hans grav flyttet til Hellig tre Kongers kapel, hvor vides ikke.

Celebrantstolen, kaldet Lave Urnes stol.

Det eneste bevarede inventar-stykke fra det middelalderlige højkor.

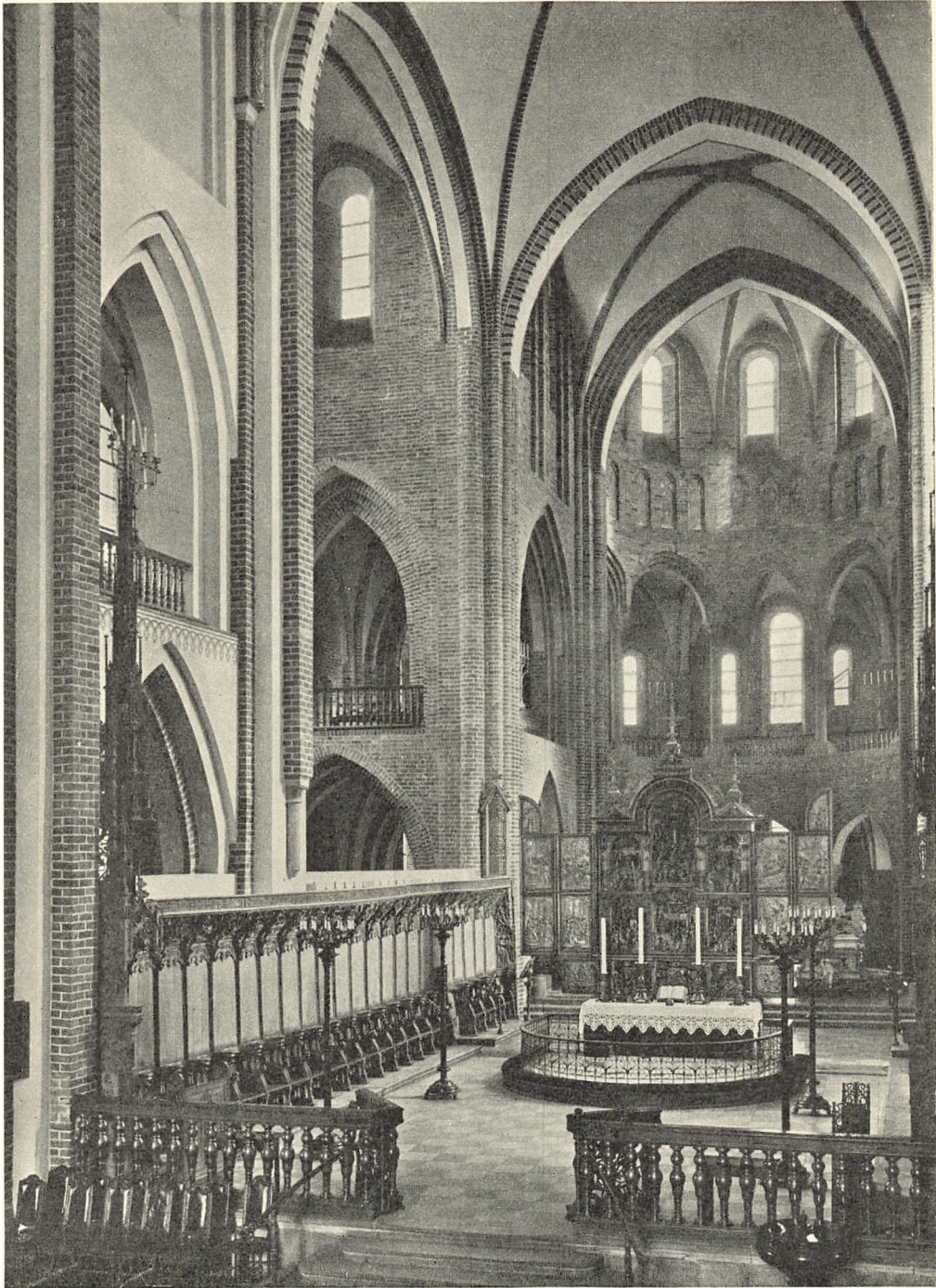
Ved den nordøstre pille var der et Helligtrefoldigheds-alter stiftet af dronning Margrethe. Det havde kostet hende intet mindre end en herregård, nemlig Saltø i Sydvestsjælland, og desuden 130 lødige mark. Her skulle der hver dag »in til Dømmen« holdes en sungen messe for dronningens sjæls frelse, og imens skulle der brænde et lys. Ved årtiden skulle foruden dronningen også hendes fader og hendes forfædre mindes. — Yderligere havde kong Valdemar stiftet en årtid i domkirken for sig selv og dronning Helvig. — Over altertavlen var et maleri forestillende Marias himmelkroning, forneden på billedet knælede stifterinden som en lille kronet figur med sammenlagte hænder. En senere latinsk indskrift fortalte, at det var »til minde om davernes ædle dronning, Margrethe, dette alters grundlægger«.

Ved siden af alterbilledet var der ophængt et skjold med rigsvåbenet: tre blå løver og nogle hjerter mod gul bund. Over alteret, højt oppe på pillen, var i to kramper anbragt den vadmelsfane, kong Albrecht havde sendt dronningen for at håne hende. Den blev »i det uformodede indfald i Sjælland af de svenske borttagen«.

Ved den sydøstre pille var der atter et Helligtrefoldigheds-alter, stiftet af Valdemar Atterdag til sjælefrelse for hans søn prins Christoffer, som døde kun 22 år gammel. Også dette alter var smykket med et maleri med Marias himmelkroning; under det stod på latin: Kristus sejrer. — Det er en nærliggende tanke at ville søge den unge junkers grav mellem de to familiealtre, rimeligvis har den også været her; men det monument, som var ham tiltænkt, synes aldrig at være rejst. Først i nyere tid blev der opbygget et gravmæle, hvorpå alabasterfiguren og de øvrige udsmykninger, som længe havde været til stede i domkirken, nu fik plads.

Højkor og kannikekor var adskilt ved et jerngitter med låge. De to vestlige korpiller har hørt til kannikekoret. Midt mellem dem stod en stor syvarmet kæmpekandelaber, rimeligvis et lige så imponerende stykke som de mægtige lyseklove i domkirkerne i Lund, Aarhus og Ribe, som vel skal minde om lysestagen i templet i Jerusalem. Mellem denne stage og gitterdøren blev biskop Jens Pedersen Jernskæg begravet 1448. I den nordvestre pille var der et skab med dronning Margrethes pragtfulde kjole, som på foranledning af den svenske dronning blev fjernet 1658. — Højt oppe på den sydvestre pille var der islået to jernkramper, hvori den hvæssten var anbragt, som »de svenske (som det siges) sendte dronning Margrethe til spot, og af de svenske den tid de tog kjortelen og fanen, blev borttaget«.

Men pladsen mellem de to piller er kun for udenværker at regne. Først nu åbner sig hele det store og prægtige kannikekor, hvis midtpunkt er Margrethe-sarkofagen. Den gyldne indskrift på blå bund i store udskårne og gennembrudte gotiske bogstaver forkynder på latin, begyndende fra øst på søndre side og fortsættende fra vest på nordre:

Domkirkens kor med kannikestolene fra 1420 og altertavlen fra o. 1560.

Til middelalderens omdannede kannikekor er føjet hele alterpartiet, de fire kandelabre og en ny læsepult.

»til ære for den hellige og udelelige Treenighed og den salige pave og martyr Lucius, denne højhellige kirkes beskærmer, og på foranstaltning, og også på bekostning, af den ærværdige fader og herre i Kristus, hr. Jens, af Guds nåde biskop af Roskilde, er dette kor blevet fuldført år 1420 fra Herrens kødblivelse, i det fjerde år af hans pontifikat, til frelse for sjælene af hans højst berømmelige dronning, fru Margrethe, hele den gejstlige stands velynderinde, som her ligger begravet, samt af hans højtelskede farbroder hr. biskop Peder, hans forgænger, ærværdig ihukommelse; thi medens denne dronning regerede, var der overalt held og lykke for rigernes indbyggere. Held derfor for hende, og held for enhver, som skulle ønske os held«.

Fra de to vestre korpiller og hele koret rundt løber kannikestolenes rækker — 48 i alt — kun afbrudt af vestre kordør. På hver af langsiderne 19 stole og på hver af de korte stykker ved kordøren 5 stole. Selve kordøren var prægtigt indrammet af de to slanke, fint udskårne gotiske spir af træ. De har stavværksvinduer, spidsgavle og fialer, er opdelt i 9 stokværk foruden den øverste spids og måler fra gulv til top 10 m. De hører til blandt domkirkens fineste kunstværker og er som et forfint billede på udenlandske katedralers gennemsigtige blomsterstands-spir udhugget i sandsten. Da de oprindeligt stod frit, har de været synlige rundt om i kirken, nu er de desværre trykket ind mod murpillerne. Oven over kordøren var der to malerier forestillende Lucius' henrettelse og miraklet med trolden, de har været forsynet med biskop Lave Urnes våben og påskrift på latin: Kristus sejrer. På begge gavlene ved døren og på de østre endegavle af korstolene var der store udskårne og malede billeder; disse skæringer er nu vanskelige at iagttage.

De to korstole, som har stået op til kordøren, er særlig fint udstyret med baldakiner. Alle stolene er solidt opbygget af eg og efter samme model som i Lund og Ringsted. Sæderne er til at smække op, når kannikerne under gudstjenesten skulle stå op; under sæderne er der små konsoller, såkaldte misericordier (barmhjertighed), til støtte, ligesom der er gode armlæn højere oppe. Mellem sæderne er der udskårne dyre- og menneskehoveder, beregnet til at støtte sig ved og derfor godt slidte.

Det mest bemærkelsesværdige er de to rækker af udskårne relieffer oven over stolene; mod syd fremstillinger fra det gamle, på nordsiden fra det nye testamente. Skæringerne er nok noget primitive, men levende og karakterfulde. Bedst er billederne fra det gamle testamente skåret og kompositionen her mere fri. Det nye testaments billeder lider under indespærringen i de tunge firpas-rammer og de vel dominerende skriftbånd. De holdes af profeter og konger og bærer påmalet gammeltestamentlige parallelsteder på latin til de fremstillede scener. På relieffet af De hellige tre Kongers tilbedelse — andet felt fra vest — siger kong David: »Konger fra Thar-

De to Lucius-billeder, efter træsnit i Resens Roskilde-beskrivelse. Der er tre scener på det venstre og to på det højre billede.

sis og øerne skal bringe skænk«, og Moses spår: »der skal opgå en stjerne af Jacob, og hæve sig et spir af Israel«. Esaias udtaler: »alle de af Saba skal komme, de skal bringe guld og røgelse«, og endelig siger Micha: »alle folkene skal strømme til ham, hedningerne vil ile«.

Ikke mindst interessant er det væld af kulturhistoriske enkeltheder, billederne rummer: dragter, våben, husgeråd med mere. På David-Bathseba relieffet — det 13. fra øst — bærer Adonia og Salomo det tunge, lavtsiddende bælte, og Bathseba har samme kjole som dronningefiguren på Margrethe-sarkofagen med bælte og bjælder — blot i omvendt orden — og så naturligvis en stilrigtig krone. Foran de østlige korstole stod der — ligesom nu — fire læsepulte med flot og levende udskårne evangelist-symboler på bagsiderne.

Mens kannikekoret endnu har været i funktion, er det rimeligt at tænke sig den såkaldte »Niels Skaves degnestol« stående her. Det smukke stykke snedkerarbejde fra o. 1490 med de kraftige skæringer er nemlig indrettet med en stor skråpult med

De hellige tre Konger frembærer deres gaver, den ældste af dem, den grånende Melchior, knæler.

skabe nedenunder. Det taler for, at stolen har tjent en mand, som skulle lede sang og måske også undervise, og det gjorde man vel i kannikekoret. Foruden stiftsmærket bærer den Skave-slægtens pentagram, det våben, som Niels Skave, biskop 1485—1500, har ført. Stolen har nu sin plads i Sct. Birgittas kapel.

Synligt rundt om ude fra lægmandskirken hang — som et »vartegn« over korene — et stort krucifiks i en jernlænke ned fra hvælvene, lige over lågen i jerngitteret, som adskilte højkor fra kannikekor. Krucifikset støttede på en lang bjælke, som rakte fra pille til pille tværs over rummet. På bjælken stod desuden to figurer, en Maria og en Johannes. Krucifiks og figurer udgør en korsfæstelses- eller calvariegruppe, idet den afbilder Golgatha-scenen. En sådan gruppe var i middelalderkirken ofte anbragt øverst oppe i kormurens triumfbue eller på væggen oven over og vendte altså ud mod lægfolket i kirkeskibet. Krucifiksgruppen blev derfor ofte benævnt lægmandskrucifikset. I nogle kirker kunne der under gruppen være et alter, lægmandsalteret, hvor menigmand kunne forrette sin andagt; adgang til koret var jo kun for præsteskabet. Måske har krucifiksgruppen også i Roskilde Domkirke en tid været anbragt vest for korene oven over et lægmands- eller sognealter. Senere kan det så

Til venstre Adonia ophøjer sig selv til konge, til højre David kroner Salomo, bag ham knæler Bathseba.

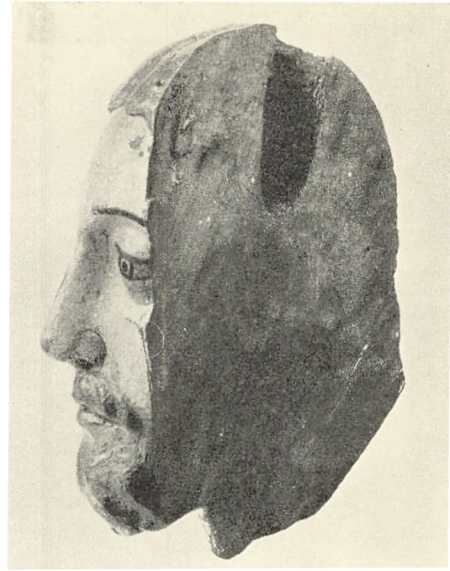
have fået sin plads længere østpå inde over korene; på denne plads omtales det i beskrivelserne fra 1600-tallet.

På bjælken, hvorpå gruppen støttede, stod der en indskrift:

Ecce, pro te morior fili mihi, probe mihi cor tuum. Prov. XXIII.

Se, jeg dør for dig min søn, giv mig dit hjerte. Ordsprogene 23.

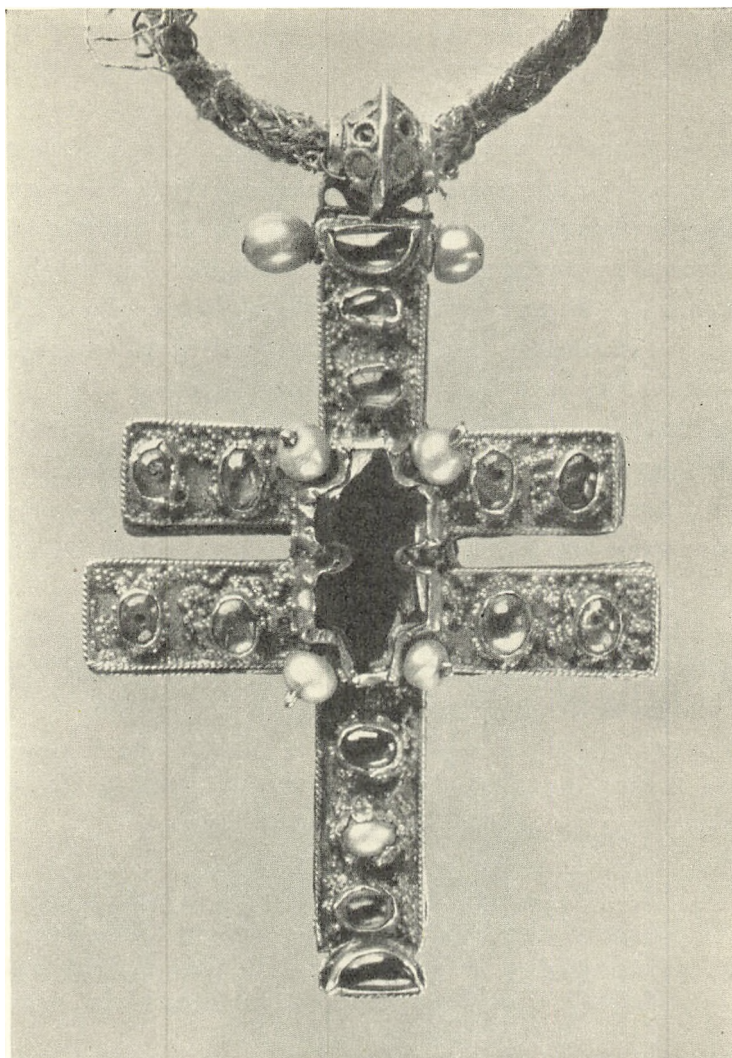
Man må vel tro den gamle kor-beskrivelse, når den henfører hele det lidt mærkelige udsagn til det gamle testamente. Men ved nærmere eftersyn afsløres et lille fromt bedrag. Ordsprogene 23,²⁶ har blot det smukke: Giv mig dit hjerte min søn — og fortsætter så: dine øjne skal agte på mine veje. I mere eller mindre god tro har man udeladt disse ord og indledet indskriften med ordene: Se, jeg dør for dig — og derved fået noget helt andet lagt ind i skriftstedet.

Det sønderhuggede Kristus-hoved fra korkrucifikset.

Krucifikset er tilintetgjort, men et lykkeligt tilfælde har bevaret Kristus-hovedet, nok i flækket tilstand, men dog sådan, at det meste af ansigtet er i behold. Det er en smuk fremstilling af den levende Kristus og kan fortælle os, hvilket prægtigt kunstværk vi har mistet, et fornemt billedskærerarbejde fra 1250—75, antagelig af nordtysk oprindelse. Hovedet er c. 35 cm og har bevaret sin oprindelige staffering, det er nu i Nationalmuseet, men hænger desværre temmelig højt, lidt lettere tilgængelig er en afstøbning i Roskilde museum.

I hovedets øverste del er der et lille hulrum, som var lukket med en træprop, og i det lå der lidt sammenrullet tøj. Det viste sig at være et ærme af en barnetrøje vrøvlet om et enestående pragtfuldt guldkors besat med ædelstene. Det er et relikviemme formet som et dobbeltkors — et såkaldt patriarkalkors, et dejligt byzantinsk arbejde fra o. 1100, helt af guld. Det er 5,9 cm højt, 3,8 cm bredt og vejer $1\frac{1}{4}$ lod. Guldgrunden er på begge sider fyldt med fint filigranarbejde. Mens der på bagsiden er udsparet et mindre patriarkalkors, er forsiden rigt besat med ædelstene og ægte perler. En stor rubin vogtet af lysende perler funkler fra midten af den lodrette arm, mens mindre rubiner markerer korsarmenes ender, om de øvrige pladser kappes safir, smaragd, topas og perle. Ingen af ædelstenene er facetslebne. Korset har foroven et hængsel og var oprindelig lukket fornedet med en lille guldsplint. Inde i korset ligger der i underdelen »en liden sortbrun træpind« — vel nok en splint af Kristi kors. Smykket har øverst en smukt udformet ring med et bånd af grøn silke

Guldkorset fra krucifiksets hoved, o. dobbelt størrelse.

indvirket med guldtråd. — Guldkorset, der er en af »de sjældneste og kostbareste Gjenstande, der hos os er bevaret fra denne Tid«, kan godt være en gave fra kejseren af Byzans til Erik Ejegod, da denne var på pilgrimsfærd.

Endnu er der det tredie kor eller retrokoret, et smalt rum vest for kannikekoret. De gamle beretninger ved ikke meget om det, men her har antagelig — i lighed med hvad der finder sted i klostrene — gamle og syge kanniker, som ikke selv kunne deltage i gudstjenesten, haft siddepladser. I den nordre halvdel stod der et Sct. Anna alter. Fra den sydlige del førte en spindeltrappe op til lektoriet. Her oppe stod der

to pulte, hvorfra der i katolsk tid nu og da blev læst evangelie og epistel. Efter reformationen fik lektoriet en lidt besynderlig anvendelse. Vel som en slags fortsættelse af sjælemesserne for dronning Margrethe var det pålagt disciple fra katedralskolen at synge korsang ved dronningens sarkofag. Desuden skulle der brænde lys ved den hver nat hele året rundt, og to skoleelever skulle om natten skiftes til at våge. Til brug for dem var der oppe på lektoriet, i den nordre ende, afskilret et kammer med en seng. Lysene og vagten blev først afskaffet i sidste halvdel af 1600-tallet, men sengen blev deroppe, indtil lektoriet blev revet ned. En af de gamle kor-beskrivelser er mere jordbunden: de to skoledrenge skulle sove deroppe for at »tage vare på, at tyve ikke om nattetide gør nogen skade i kirken«.

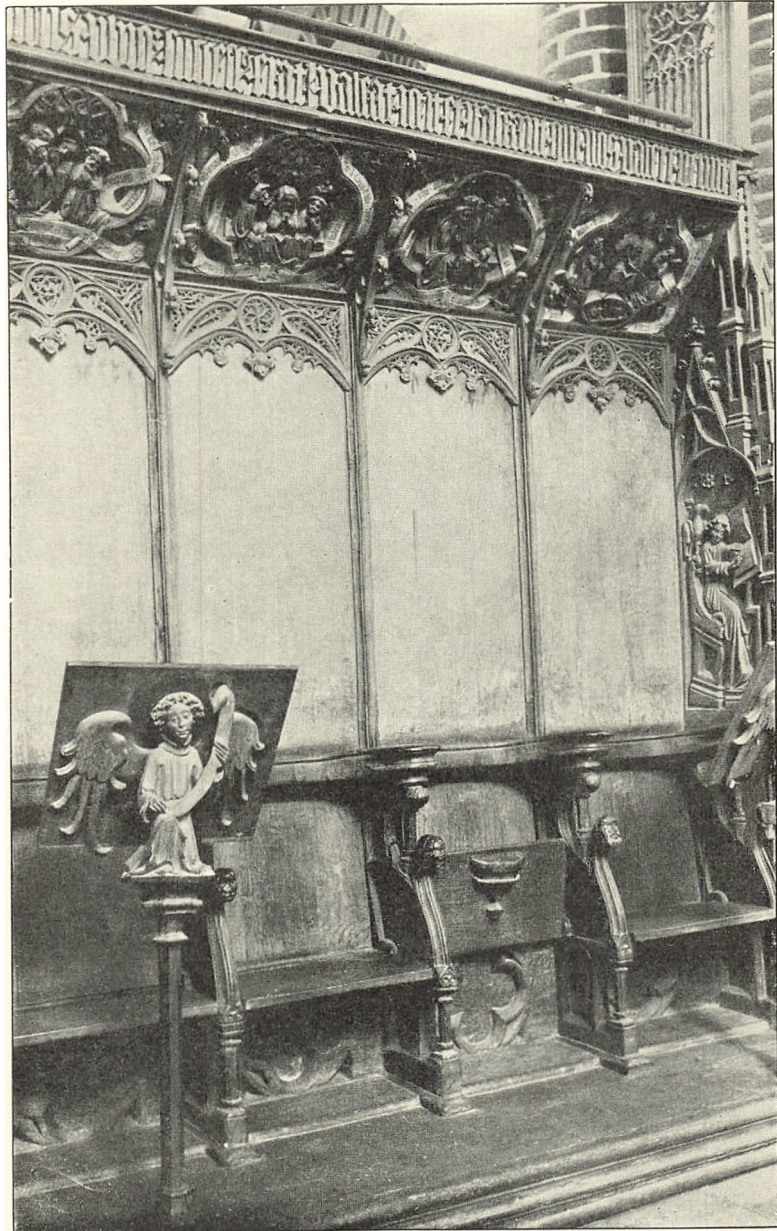
Ikke alene i det indre var korene rigt udstyret, i skrankemurene ud mod kors-skeringsfaget var der udsparrret rækker af blændinger med trekløver-formet afslutning foroven, i nogle af disse er der konstateret kalkmalerier, som må anses for at have været billeder til sidealtre. Et billede af den hellige Catharinas martyrium kendes fra forskellige gengivelser.

Den vestre kormur ud mod midterskibet har — foruden en Knud hertug tavle nord for døren og en Maria tavle syd for denne — været forsynet med et galleri af udskårne figurer langs murens overkant. På begge sider af en Treenigheds-fremstilling over døren var der rækker af siddende udskårne figurer: de 12 apostle samt Sct. Stefanus, Sct. Lucius, Sct. Laurentius og Johannes døberen. Under figurrækken løb en udskåret og gennembrudt latinsk indskrift:

»Gør Gud, at dette hus kan være en herlig sejrherre over fjenderne, hvor gejstligheden kan synge salmer til evig ære for dig; avind, begærlighed og løgnagtighed fly herfra, misundelse visne og kærligheds endrægtighed vokse, Kristi fred styrkes og alt ondt være langt herfra, og lad den højeste Treenighed, vor Gud, beskytte os. År 1508.«

For efterslægten kan det falde let i indskriften på kormuren at ville se ligesom en forudanelse om kommende begivenheder. Men man kan også sige, at ordene måske ikke har stået der forgæves.

Da reformationens storm var gået over landet og havde sat sine spor i alle dets kirker, var der i Roskilde Domkirke sket noget, som stadig må vække den dybeste forundring. Nok blev der faret hårdt frem, blandt andet mod sidealtrene og deres »afguderiske« billeder, men kirkens allerhelligste forblev så at sige urørt. I halvandet hundrede år — lige til 1689 — forblev korene intakte, med hele deres til katolske gudstjenester udformede indretning og deres dertil afpassede ærkekatolske inventar. I Roskilde Domkirkes lange omskiftelige tilværelse er der ingen tildragelse så for-

Fire af de nordøstlige korstole, på det opslåede sæde ses misericordien.
Læsepulten bærer Matthæus' evangelist-symbol.

underlig, og i virkeligheden ikke rigtig til at fatte. Man kan godt sige, at der ikke var brug for korene; men alligevel — efter en dybtgående kirkelig revolution — at bevare så eklatante vidnesbyrd om det, man havde nedkæmpet, kan kun undre.

Den nye, lutherske kirke lod den gamle præstekirke passe sig selv og tog blot lægmandskirken i brug. Hovedskibet fra lektoriemuren og vestpå blev den nye menigheds. Det katolske lægmandsalter neden for lektoriet er vel blevet erstattet med et andet, og der er gjort udvej for en midlertidig prædikestol og siddepladser for kirkegængerne; begge dele var noget helt nyt. Der skulle dog ikke gå lang tid, før kirken — takket være Christian IV — fik et endog meget fornemt udstyr: den overdådige prædikestol og den pragtfulde gyldne altertavle, som i den første tid fik sin plads nede på gulvet foran kormuren.

Mens den nye kirke levede sit liv i hovedskibet, lå de gamle kor døde hen bag lukkede døre. Der groede som en usynlig tornerosehæk om det hele. Inde bag den stod tiden stille, støvet dalede, altertæpperne faldt til pjalter og forgyldningen gik af Sanct Seraphim og af Sanct Cherubim.

Besøgende i kirken blev af omviseren lukket ind i eventyrriget. Nogle af dem har bagefter fæstnet indtrykket, som Michel Hansen Jernskæg, der 1685 skrev en hel domkirkebeskrivelse på vers. Om besøget i korene hedder det:

Gaa Dørforvalter for, thi Jeg Er her u-kyndig
Og viis mig fleere ting, som Smuche Er og yndig
Hand gich Ret hastelig her op i Munche Koret
Som ret runden om Var med Munche Stole foret
Der oppe blef Jeg Var Et stort et lidet Alter
Som ere ofuertecht med gamle slidne palter
Slet intet Synderligt paa Altertaulen findis
Thi dette er ej brugt saa længe Mand Kand mindis
Men staar kun for et Nol og for et gammelt Minde
At vi skal see og troe at Munchen Var her inde

Andre har nøjedes med prosaen og deres større eller mindre evne til iagttagelse. Ikke alle besøgende har været lige velkomne, mindst vel nok den svenske dronning Hedvig Eleonora. Hendes visit kostede kirken et af dens pragtstykker og fineste seværdigheder — dronning Margrethes kjole.

I årene 1689—94 blev hele korpartiet totalt omdannet. Christian V havde fået den enevældige idé, at kirkens allerhelligste passende kunne blive kongelig familiebegravelse. Højkoret blev ryddet og gulvet hævet som følge af, at der skulle indrettes en krypt. Indgangene fra syd og nord blev nedlagt. Kannikekoret og det tredie kor sloges sammen, idet tværmurene, som havde afgrænset det sidste, blev revet ned. Dette medførte en omordning af korstolene. De fem stole på hver side af den tidligere vestre kordør blev sammen med de to høje udskårne spir drejet ind mod hen-

holdsvis syd- og nordvæggen, og spirene klemt op mod murpillerne. Ved denne manøvre gik to korstole i løbet, og sporene af den kan tydeligt ses i fjerde felts relieffer, som består af to beskårede hjørnefelter adskilt ved en skrålinie. Vistnok først senere har man omtrent midtvejs i korstolerækkerne meget hårdhændet gennembrudt disse for at fremskaffe to udgange.

Hvor før den ydre tværmur stod, anbragtes en messingbalustrade. Og altertavlen blev fra sin plads nede på kirkegulvet flyttet op i kannikekoret, vel kan ingen plads være for fremtrædende, men med udslåede fløje, som tavlen nu altid fremtræder, berøver den kirken noget af dens dybe perspektiv og sætter på en måde Margrethesarkofagen i skammekrogen. Og kannikekorets idé — det lukkede gudstjenesterum som ramme om kirkens fornemste begravelse — er gået tabt.

Alt det løse inventar blev ryddet ud. Det synes nærmest en tilfældighed, at den tresædede celebrantstol og kantorens lukkede stol blev reddet. For selve højalteret har man ødelagt, kun nogle stumper af bordets bærende dele findes endnu og kan måske give et svagt begreb om kirkens fornemste helligsted. Andre inventarstykker blev stuvet væk som gammelt skrammel, hvor der kunne findes en plads til dem. Efter nogle gange at være flyttet rundt endte de i 1806 på en mere end skandaløs auktion i selve domkirken for at blive spredt for alle vinde og ødelagt.

I auktions-kataloget rubriceres tingene som malm, messing, jern og trævarer. I anden rubrik standser man ved »En Messingplade med 15 Stykker gammelt Messing, vejende 11 Lispund 5 Pd. vurderet à 16 Sk. pr. Pd.«. Katalogets forfatter må have været dårligt underrettet om prisen på messing, for den røg op i 24½ sk. pr. pd., så kobbersmed Johan Grandt, Ringstedgade 16, måtte punge ud med hele 45 rdl. 4 mk. 5½ sk. for de 90½ kg messing. Men så var der også metal nok til omsmelting i lange tider. Det var intet ringere end biskop Niels Jepsen Ulfeldts graverede gravplade. Man kan side 29 kaste et sidste blik på dette helt uerstattelige kunstværk. Tilbage har vi her i landet kun een tilsvarende gravplade, den over Erik Mænved og dronning Ingeborg i Ringsted kirke. Længere fremme, blandt trævarerne, støder man på »Fire ægyptiske Billeder«, vurderet til i alt 1 rdl., de indbragte dog 6 rdl. 1 mk. 14 sk. Under denne for datiden karakteristiske betegnelse har serafen og keruben, som vogtede højalteret, skjult sig. Næste nr. er »Et Krucifiks, vurderet til 1 Rdl. og tilslaaet Gennerup for 1 Rdl. 2 Mk. 2 Sk.«. Det drejer sig om domkirkens store korkrucifiks.

Johan Gennerup var af profession kobbersmed og boede Skomagergade 39. Det fortælles, at han først havde haft i sinde at stille Kristus-figuren op som dekoration i sin have, men var kommet på andre tanker efter henstilling fra den stedlige gejstlighed. Mangel på respekt for kirkeligt inventar vises øjensynlig overalt på samme

måde. Da man i 1807 nedbrød Sct. Maria-kirken i Husum, blev et storslået, 20 m højt sakramenthus, et arbejde af Slesvig-altertavlens mester Hans Brüggemann, overgivet til ødelæggelse i en værtshushave i Husum. — Da Gennerup huggede krucifikset itu, fandt han guldkorset. Det kom ikke til at gå stille af, blandt andet fik en lokal korrespondent til et hovedstadsblad fat i historien, og øvrigheden blev sat i bevægelse. En dag havnede klenodiet dér, hvor det skulle være, nemlig på Det kgl. Kunstammer, for senere at komme til Nationalmuseet. Kobbersmeden fik udbetalt 60 rdl. 48 sk. og har sikkert været mere end tilfreds; han havde jo tilmed alt det rare brænde billigt. Ved et mirakel — kan man vel godt sige — blev den ene halvdel af det flækkede Kristus-hoved reddet fra at havne i kakkelovnen. I 1824 fandt historiemaleren J. L. Lund det i Roskilde, erhvervede det og forærede det til Nationalmuseet.

Blades der videre i auktions-kataloget, støder man eksempelvis på »Erasmus Roterodams Portræt«, vurderet til 8 sk. og erhvervet for samme respektable sum af snedker Hans Johansen, Ringstedgade 15. Hellige mænd har ikke været vurderet ret højt, for klokker Hertz fik hele »Seks Stykker Apostle« tilslået for vurderingssummen 1 mk. 8 sk. Et epitafium kunne erhverves for 1 rdl. 1 mk. 2 sk. og »En gammel Samson« kostede kun et par mark mere; men det var nu alligevel dyrt, for den stærke mand var kun vurderet til 8 skilling.

De her nævnte stykker er heldigvis i mindretal, for efter den kortfattede beskrivelse af numrene i kataloget at dømme må det meste have været reelt skrammel. At virkelig værdifulde ting som i første række bispens gravplade, men også kulturhistorisk interessante stykker som de »fire kolossalske Ceruber«, gik i løbet, skyldes et beklageligt modsætningsforhold mellem domkirkeværgen W. M. Bing og domkirkeinspektionen. Bing ville i den elvte time redde ikke alene gravpladen for at lade den rense og indmure i kirken, men også frelse de fire »ægyptiske billeder« og lade dem istandsætte, men inspektionen sagde nej; hvad den plejede, når forslaget kom fra værgen.

Auktionen har utvivlsomt — takket være bladmanden — vakt opsigt i datiden, og adskillige er standset ved den senere. En tid troede man endog, at den havde været hovedårsagen til oprettelsen af Nationalmuseet. Det har imidlertid vist sig, at forstående mænd allerede forud havde sat sig i bevægelse. Hvor trist domkirkeauktionen end var, må den dog have bidraget sit til at vække forståelse for vore kulturminde.

— I den tid, korene stod ubenyttede, blev de — om ikke benyttet som pulterkammer — dog betragtet som et passende opbevaringssted for hjemløse sager. Da

Hertug Christoffers gravstatue. Øverst til højre kamphjelm. Våbenskjoldene betegner hertugen som den udvalgte konge over de daner, vender og goter.

de to middelalderkapeller, Sct. Laurentius og Sct. Andreas, måtte vige for Christian IV.s kapel, blev fire gravsten, deriblandt biskop Lave Urnes, samt biskop Niels Jepsen Ulfeldts messinggravplade hjemløse, dem anbragte man på gulvet i højkoret foran højalteret, to og to på hver side af messingpladen.

I højkoret havde også en kiste fundet plads med en alabasterfigur af hertug Christoffer og den øvrige udsmykning til hans påtænkte gravmæle. Alabasterfiguren var som rimeligt delt i flere stykker, da skulpturen antagelig er forarbejdet i udlandet og bedre har kunnet tåle transporten i mindre stykker. Dette har givet anledning til fantastiske fabler. Den parterede figur skulle være et billede på, hvordan de svenske — ifølge en urimelig legende — havde behandlet kong Hakon og dronning Margrethes unge søn Oluf; efter at have taget ham til fange skulle de have dræbt ham, parteret liget og sendt stykkerne til hans moder. Der er intet som helst

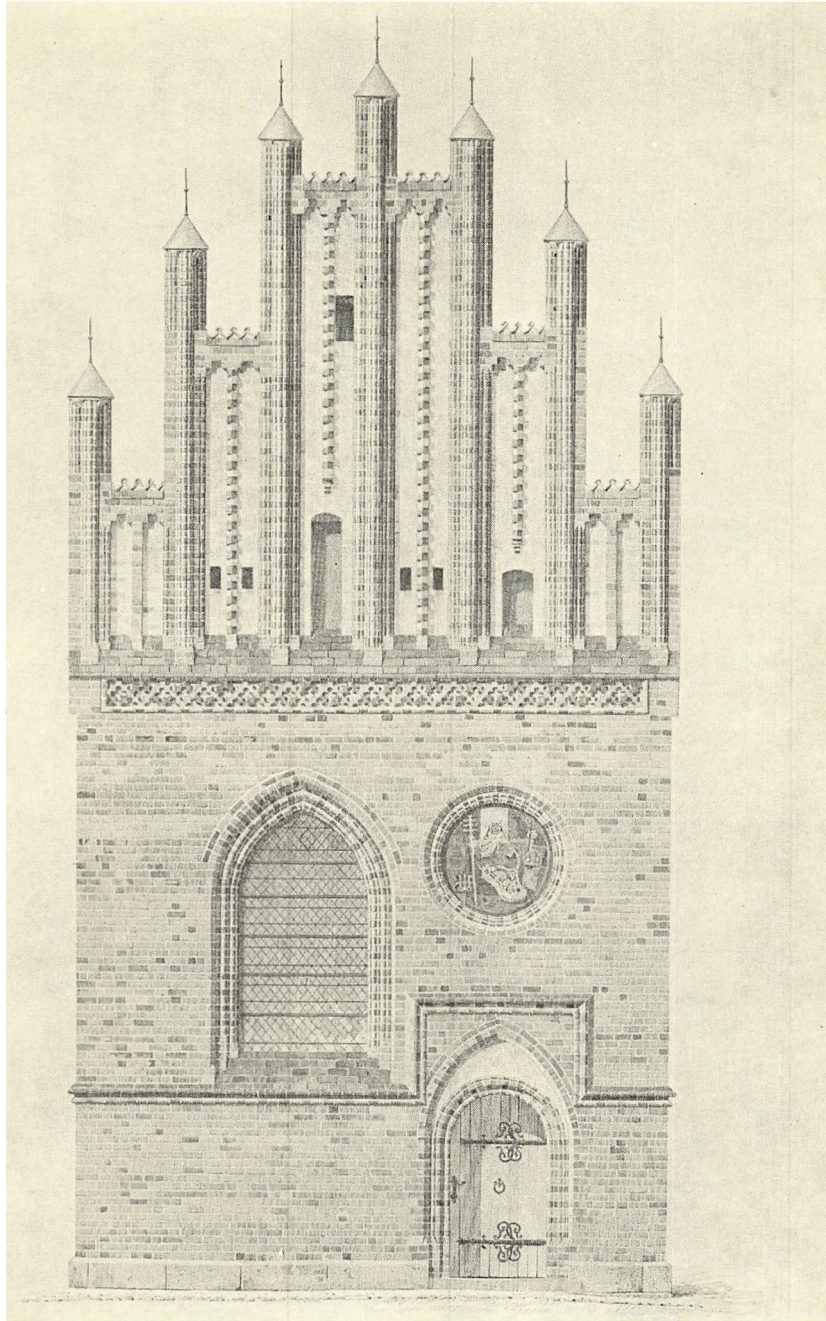
om historien. Oluf døde på Falsterbo slot af sygdom, og hans legeme blev jordefæstet i Sorø kirke, mens hans indvolde kom til Lund domkirke. Alabasterfiguren lå ikke på bunden af kisten, men var arrangeret på et lad, så man straks kunne komme i tilpas uhyggestemning, blot der blev lettet på låget. Den parterede Oluf har uden tvivl været et fortræffeligt forevisningsobjekt og bragt adskillige besøgende til at gyse. Men alle har dog ikke lige lettroende taget historien for gode varer, og blandt dem er poeten Michel Jernskæg:

Kong [Oluf] Hagens Søn de siger det skal vere
De siger Suendsken har beviset ham Vanære
De sløge ham ihiel og Led for Led parterit
Slig Tale er blant os i mange Aar Spargerit
Men det er iche saa som pøbel folchet taler
Der [han] i tiuge Aar og nogle hafde levet
Da tog han gode Nat fra konge stoel og Sæde
Og arfuet hos sin Gud den Endeløse glæde
Til falsterboe der laa den Herre Siug og døde
Thi Kunde Suensken ej tilføye ham slig møde

DEN STORE BYGHERRE

En forårsdag 1443 — den 14. maj — overgik der domkirken en frygtelig brandkatastrofe. I den ene linie, Arild Hvitfeld spenderer herpå, fortæller han, at det var en vådeild. Ad anden vej har vi fået mere at vide. I første række er det gået ud over tagenes og med dem vel også tårnenes træværk. Blytækningen smeltede og faldt som en tung plaskregn ned over sideskibenes hvælv, der ses endnu den dag i dag stænk på murene. Et endnu mærkeligere minde om den store brand stødte man på under de omfattende reparationsarbejder i 1859. Da man nedtog de møre kapper i de fem hvælv i øverste koromgang, fandt man en masse bly, som i smeltet tilstand var flydt ned i hjørnerne og havde udfyldt disse, i alt næsten 500 kg. Her fandt man også stumper af de farvede ruder siddende i vinduesfalsene. Senere er der i hulkum under gulvet i kapitelhuset fundet rester af de gamle glasmalerier, som var gået til grunde under branden. I en katolsk kirke bliver aldrig noget bortkastet, som engang har hørt den til.

Når det også er sagt, at klokkerne brændte eller snarere deres ophængninger, så de styrtede ned, kan det ikke passe, for de to tårnkapeller har ingen skade lidt. Der tales også om nedstyrtede hvælv, måske har det været et eller flere af de vestligste,

Oluf Mortensens våbenhus. Efter en opmåling.

men heldigvis ikke dem over korpartiet, for dronning Margrethes gravstatue og Jens Andersens kor er uskadede. Alvorlig nok har katastrofen været, for det tog 21 år, inden kirken kunne genindvies. Også denne gang blev der udstedt et afladsbrev til hjælp ved genopbygningen. Bisperne Christian i Ribe, Ulrich i Aarhus, Gerhard i Børglum, Johannes i Oslo og Thorlak i Viborg lovede i brevet 40 dages aflad til dem, der ville bidrage til domkirkens istandsættelse.

Den forrige storbrand opstod uden for kirken og forplantede sig til denne. Måske har det samme været tilfældet også denne gang, for så at sige alle huse nær kirken, hovedsagelig beboet af gejstlige, brændte, og derefter bredte ilden sig med uimodståelig kraft ud i den tæt sammenhobede by med dens træhuse og stråtaktede gårde. Det hedder i den gamle beretning, at samtlige kannike-residenser på tre nær og alle alterpræsternes boliger brændte og med dem størstedelen af byen.

Højt fortjent af kirkens opbygning har den senere biskop Oluf Mortensen Baden gjort sig. Han var inden for kapitlet avanceret til ærkedegn 10 år før branden, blev senere provst og derefter biskop. I denne egenskab genindviede han kirken 1464. Men som den store bygherre han var, har han også haft andet at gøre. Selv har han ladet opføre Sct. Birgittas kapel, ikke mindre end tre store våbenhuse og sikkert haft sin ikke ringe andel i kirkens første kongekapel Hellig tre Kongers kapel. Det nordvestre våbenhus er nu udslettet som selvstændig bygning ved at være indgået som forhal i Christian IX.s kapel. Desværre kun en lille og stærkt skæmmet del er tilbage af det engang så anselige sydvestre våbenhus. Oprindelig en højtrejst bygning i to hvælvede stokværk med et ydre, der har været en pryd for kirken. I fattigdomsårene i 1600-tallet magtede man ikke at holde det vel nok lidt besværlige tagparti vedlige, der var en »snevrå« deroppe, som i utæt stand sendte fugt ned i bygningen. Man valgte den genvej at nedbryde overetagen og lagde det ynkelige skråtag ned over resterne. Een eneste fordel har det — man kan frit beundre det skønne stykke gesimsfrise i glaserede sten på højkirkens mur, et minde fra istandsættelsen efter branden.

I hovedtrækkene velbevaret står heldigvis det nordøstre våbenhus, kirkens fornemste tilbygning, som stadig fastholder sin store bygherres navn. Beundringsværdigt er gavlen på Oluf Mortensens våbenhus komponeret med genial dristighed. Tilsyneladende måtte den komme helt ud af balance, men her er ved fremragende kunst opnået fin harmoni. Og så de mange fængslende enkeltheder: kløverbladfrisen, de flerfarvede glasursten, pinaklerne — småtårnene — med indbyggede reder for de fugle, som gerne skulle omsvæve gudshuset; men lejlighederne står ubeboede, fugle ønsker sol. Dejligt er våbenhuset i dag, engang har det ydermere haft tag af grønt-glaserede tegl. Endnu et bør der standses ved: det mærkelige billede over døren

Sct. Birgittas kapel.

Til venstre den smukke Sct. Johannes statue. På væggen Vilh. Marstrands maleri af domkirkens mangeårige værge Steen Friis, som var sjælen i de store istandsættelsesarbejder i 1850- og 60-erne. På gulvet er midlertidigt anbragt en sjælden og smuk gravsten fra o. 1250 med en senere indskrift.

Fransk byggeplads 1460.

Man kan forestille sig et lignende sceneri, da Oluf Mortensen byggede. Bygmesteren knæler for kejseren, men det gjorde man også for bispem. Bemærk kalkslageren, som med en kølle ituslår kalken, inden der hældes vand på. Læskningen foregår efter muringen i tiden fremover.

Efter Holger Rasmussen: Byggepladsen i hverdag og fest.

malet på kobber. Desværre ret medtaget af tiden og af restaureringer, men alligevel fængslende. Det ulmende guld, de dybtgrønne farver i den gejstlige dragt taler stærkt om gotikkens pragtglæde; det er selvste Sct. Lucius, kirkens værnehelgen, i ypperste paveskrud. — På side 19 ses en gengivelse.

Birgitta-kapellet, indviet til den svenske matrone, er kirkens reneste stykke middelalder. Man er under loftets rige blad-dekoration som i en højtloftet løvsal. Det er ved skæbnens ugunst blevet opbevaringssted for herlige kirkeskatte: den tresædede celebrantstol, som engang prydede højkoret, kantorens lukkede stol, som vel også har haft sin plads et sted i koret, domkapitlets store bankboks, det rummelige skab med de dybe skuffer, hvori værdiernes repræsentativer gemtes, skøder og adkomstbreve i høje stabler. Sidst, men ikke mindst den vidunderlige Sct. Johannes-statue, et første rangs træskærerarbejde, sikkert af en lybsk mester. Og den skønne gravsten med korset, livstræet, som har slået rod, og med nådens blomstrende liljer i sine arme. — I sit kapel fandt dets stifter sin grav under en nu stærkt medtaget gravhelle.

Efter Oluf Mortensens storslåede indsats har kirken helt ændret karakter og i første omgang afsluttet sin udbygning med kapeller. Man har et godt overblik på planen side 38. Det elegante lille spir over korsskæringen, Margrethe-spiret eller Tide-spiret, er også rejst i løbet af 1400-tallet. — På baggrund af det pragtfulde Oluf Mortensens våbenhus og Hellig tre Kongers kapel har man lov at antage, at også bispens øvrige tilbygninger har haft højtrejste gavle. Hvilket strålende syn har domkirken ikke frembudt flankeret af pinakelprydede kapeller og med sideskibe og korrunding kronet med spidsgavle.

HELLIG TRE KONGERS KAPEL

Den 28. april 1459 udstedte Christian I og dronning Dorothea i kapitelhuset ved domkirken et gavebrev til opførelse af et anseligt kapel ved domkirken — vort ældste kongekapel. Dets rette navn er Hellig tre Kongers kapel. Vægtige bevæggrunde må have fået kongeparret til at foretage det betydningsfulde og kostbare skridt — og der fandtes ingen stærkere end middelalderens dybe, alt gennemtrængende religiøsitet. I første række ærbødighed for det hellige. I anden række et inderligt ønske om sjælfrelse for dem selv og deres slægt. Biskop Oluf Mortensen har sikkert haft sin ikke ringe andel i kapellets tilblivelse. Hvorfor ses ellers hans våbenmærke: Ibskallen under en halvmåne, på søjlekapitælet i kapellet, side om side med de oldenborgske bjælker for kongen og den brandenborgske ørn for dronningen.

Allerede tre år efter stod kapellet færdigt, anseligt i mål og masse — som et nutids fire etagers hus — sjældent prydeligt med mønstermurværk i glaserede sten og højtrejste småspir. Dog mest bemærkelsesværdigt ved de tillagte godsmængder og det rige gejstlige udstyr samt ved formål og funktion. Det hedder i oprettelsesdokumentet, at kapellet grundlægges »de hellige Trefoldighed, jomfru Maria, Sancte Anna og De hellige tre Konger besynderlige med alle Guds helgene til lov og ære«. Der indstiftes straks tre altre i kapellet: højalteret, Den hellige Trefoldigheds alter og Sct. Annas alter. Senere kom der yderligere to: Alle kristne Sjæles alter og Johannes evangelistes alter. Ved højalteret ansattes en kannik og ved hvert af de andre en alterpræst. Kanniken havde som medhjælper to peblinge fra katedralskolen, og ved de store højtider skulle en pebling spille på kapellets orgel.

Næst højalteret har det til Sct. Anna viede alter været det vigtigste. I senmiddelalderen havde Sct. Anna, jomfru Marias moder, vundet stor yndest som forbederske for menneskene hos sin datter; Maria selv var som himmeldronning begyndt at blive menneskene for fjern. På et af kapellets billeder sidder moder Anna og Maria

med Jesusbarnet på en bænk, og ved siderne står Annas to andre døtre med deres henholdsvis to og fire børn.

Til et veludstyret kapel hørte alterkalke, messeklæder og andre ornamentter, desuden relikvier og hellige klenodier. Og netop det kongelige kapel blev ekstraordinært begavet. Kongen og dronningen lader »med fri vilje og af synderlig gunst hidføre med stor værdighed« et så fornemt relikvie som »den nedre del — som er kæbebenet — af Sct. Annas hoved«, desuden »et kosteligt stykke af det hellige kors« og, hvad der vel nærmest var uopnåeligt, »et mirakel af Vor Herre Jesu Kristi blod og sakrament udi en kalk og ligger en cristal udover«. Men ikke nok hermed, da kongen vendte hjem fra sin berømmelige Romer-rejse, medbragte han som gaver fra paven endnu et stykke af det hellige kors' træ, forskellige guldsager, såsom et kors, et Guds lam og et scepter og endelig selve »den gyldne rose«, en hædersgave, paverne kun overrakte højtstillede personer. I vaticanets bibliotek kan man i en glasmontre se et eksemplar: en fint udført rosengren i purt guld; men man kan ikke indsuge dens duft; for at være fuldkommen skal blomsten være imprægneret med duftende sager. Alle disse herligheder blev overgivet til Roskilde-kapellet. Heller ikke dronningen holdt sig tilbage. Da hun var blevet enke, »førte hun hid til sit kapel i Roskilde tvende hoveder af de 11.000 jomfruer«. Og når domkirkens store samling af kostbarheder omtales, forekommer der også »en gylden tavle«, som dronning Dorothea skal have skænket til kapellet. Efter reformationen plyndrede kongerne kirken så grundigt, at intet er blevet tilbage af herlighederne.

I et protestantisk land vil de fleste stå helt uforstående over for relikvier, de må ses på baggrund af tiden og i forbindelse med en dyb og ægte religiøsitet. At både kong Christian og dronning Dorothea var oprigtigt troende, vil ingen tvivle om, kapellets indstiftelse og kongens pilgrimsrejse til Rom bevidner det tilstrækkeligt. Endnu mere, at dronningen som enke og op i årene drog ud på den samme meget krævende rejse. Resultatet af kongens Romer-rejse blev som bekendt den pavelige tilladelse til at oprette et universitet i København. Biskop Oluf Mortensen blev dets første kansler, og alle de følgende Roskilde-bisper lige til reformationen beklædte denne fornemme post.

Domkirken må have rummet et utal af relikvier. Først og fremmest en i hvert alter, thi intet alter kunne blive indviet, uden at der i dets »helgengrav« var nedlagt en relikvie. Der er bevaret en fortegnelse, som trykt fylder 12 foliosider, over 501 relikvier af mere eller mindre forunderlig art, tilhørende Gråbrødre-kirken i Roskilde. Hvem vil tvivle om, at domkirken på dette område har overgået de små brødres kirke?

Hellig tre Kongers kapel. Kongesøjlen og Frederik II.s gravmonument.

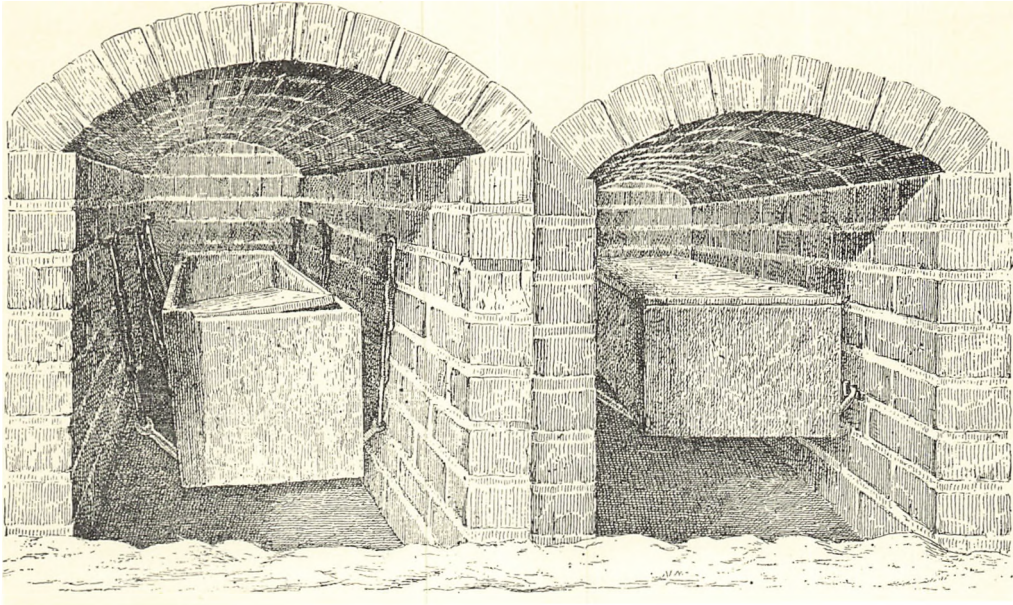
Det høje, sollyse Hellig tre Kongers kapel er prægtigt dekoreret med kalkmalerier. To af kongerne flankerer øverst vinduet til højre, den tredje og Maria med barnet findes ved det til venstre. Loftet er fantastisk smykket med fabelblomster og løvværk. Bag kongesøjlen ses Frederik II.s monument.

Ikke alene sit eget kapel har Christian I forsynet med relikvier. Han har også sørget for, at en endog meget fornem relikvie blev sikret kirken. Allerede Erik af Pommern havde med forbehold af kronens ejendomsret overladt domkirken Sct. Maria Magdalenes hånd. Nu lover Christian I, at relikvien skulle forblive ved kirken og kapitlet, imod at dette til gengæld forpligtede sig til at holde en daglig messe i højkoret til ære for Den hellige Trefoldighed, jomfru Maria, Sct. Lucius og Sct. Maria Magdalene.

I det legendariske galleri af hellige kvinder indtager Maria Magdalene en fremtrædende plads. Hun har undertiden været underkastet temmelig fantastisk litterær behandling, men i endnu højere grad været et yndet motiv for den bildende kunst. På et utal af malerier og udskårne altertavler træffer man hende som en af hovedfigurerne i Golgatha-scenen. Hun sætter næsten selveste Guds moder i skygge ved sammen med den korsfæstede at være anbragt centralt i billedet, knælende ved korsets fod og omfavnende dette. Her ses hun i en — som det synes lidt selvmodsigende fremstilling — helt opløst i sorg, men samtidig ikklædt den sidste modes højeste skrig. Hun må som helgeninde have haft en betydning, vi vanskeligt fatter. En relikvie af hende, og tilmed den ene af hendes hænder, har stået i så høj en rangklasse, at to konger har taget den under deres beskyttelse. Utvivlsomt har Maria Magdalenes hånd været regnet for domkirkens fineste relikvie næst Lucii hoved. Det fortæller alene dens anbringelse på højalteret. Og at den har været fornemt udstyret, derom er der ingen tvivl. Ikke mindre end tre gange nævnes der i fortegnelserne over kirkens kostbarheder, der blev den berøvet efter reformationen, dele af en monstrans til Magdalenes hånd. Hvorledes den eller de har set ud, er det dog vanskeligt at blive klog på.

Ved så rigt at udstyre deres kapel med altre har kongefamilien også tænkt på deres sjæles velfærd. Næst efter koret, som var dronning Margrethes hvilested, har intet andet sted i domkirken været så helliggjort ved kirkelige handlinger som Hellig tre Kongers kapel. Her læstes ikke blot messer, her skulle højalterets kannik og de to ældste alters præster desuden daglig højtideligholde »de syv kanoniske tider« specielle bedegudstjenester.

I kapellet blev først kong Christian og fjorten år senere dronning Dorothea gravsat. Om deres tro og ydmyghed vidner deres graves beskedenhed. De hviler i to snævre og lavloftede hvælvinger under kapellets gulv. Kisterne hænger i jernlænker for ikke at fortæres af fugtigheden, for der er kun jordgulv i gravhvælvingerne. Først efter reformationen lod kongerne rejse pragtfulde mindesmærker for hinanden oppe i selve kapellet. Så selvudslettende var de kongelige grave, at de end ikke var

Christian I og dronning Dorotheas grave.

markerede med gravsten i kapellets gulv. Men derfor behøvede hvilestederne for den oldenborgske kongestammes grundlæggere, den stamme, hvis efterkommere til tider har beklædt de fleste af Europas troner, dog ikke helt at være gået i forglemmelse. Og dog gjorde de det. Da monumentet over Christian III i 1581 skulle rejses, og krypten under dette indrettes, stødte man på Christian I.s hvælving. Frederik II bebyttede da lejligheden til at anmode Roskilde-lensmanden Lave Beck om at lade kong Christians kiste tage op og måle liget, da man gerne ville vide »høibemeldte herres længelse, hvor høi og lang han haver været«. Fabelen om kong Christians formidable højde må altså allerede dengang have spøget. Lave Beck har næppe fået lejlighed til at opfylde kongens ønske, men må have nøjedes med efter kistens størrelse at skønne over kongens højde. Derfra det fantastiske mål på kongesøjlen.

I de følgende århundreder er ethvert kendskab til gravenes plads forsvundet. Først et godt stykke ind i 1800-tallet blev der iværksat undersøgelser. De førte først til et resultat, da man huskede på, at en nylig afdød graver havde fortalt, at efter en tradition fra hans forgænger skulle graven ligge mellem de to store monumenter. Det viste sig at være rigtigt. I 1843 stødte man på de to gravhvælvinger, men først fire år senere blev kisternes indhold undersøgt. En vistnok lidt løselig måling af kongens skelet udviste 188 cm, altså ikke så lidt mindre end de 219 cm på konge-

søjlen. Hele begravelsen var mere end beskeden. Majestæten var lagt på rughalm — sådan som enhver bonde op til nyeste tid — og tildækket med et halmknippe. Oven på kisten lå det store sværd, som nu hænger på væggen oven for graven. Af kongeparrets efterkommere kom kun Christian III og Frederik II med deres dronninger til at hvile i kapellet. Kisterne er anbragt i hvælvinger under de respektive monumenter, det over Christian III udført af Antwerpen-mesteren Cornelis Floris, det over Frederik II af nederländeren Geert van Egen, som i længere tid boede i Helsingør.

Kongekapellets fire fag hvælvinger bæres af en kraftig stensøjle, den berømte kongesøjle med de fyrstelige højdemål. Ikke et kompakt skaft, men to mindre søjler sat sammen. Fodstykkets prægtige palmet-ornament viser, at det er langt ældre end kapellet, nemlig fra 1100-tallet. Et tilsvarende står på slotspladsen i Vordingborg, begge må de stamme fra et værksted, som arbejdede for Hvide-slægten. Det festlige lyse rum, hvor solen vælter ind gennem de store sydvinduer og løfter de høje hvælv, er dekoreret med prægtige kalkmalerier, den smukkeste samling i Norden. De er øjensynligt noget yngre end kapellet. Nogle af enkeltfigurerne er meget udtrykfulde og har henledt tanken på den store nordtyske kunstner Bernt Notkes stil. Alle har de en tid været overkalket. Allerede i 1826 blev nogle af billederne — som de første her i landet — fremdraget, men først restaureret i 1855—58 og i nyeste tid genrestaureret.

Kapellets overetage optages af den såkaldte riddersal, et ikke ret højt, men bredt-favnende rum. Det har fået sit navn efter et af Christian I indstiftet fornemt ridderskab, som kun talte et halvt hundrede af rigets fornemste mænd. De bar som kendemærke en kostbar gylden kæde; fra dette ordenstegn menes vor fineste dekoration, elefantordenen, at nedstamme. Riddersalen har en tid måttet være opbevaringssted for kasserede inventargenstande og senere afgive plads både til stiftsbibliotek og for landemoderne. Det var her Grundtvigs berømmelige oplæsning af hans »Roskilde Rim« fandt sted.

Efter reformationen blev kapellet en kongelig forlening. En af de første, som blev forlenet dermed, Tyge Brahe, forsømte i høj grad forpligtelsen til at vedligeholde bygningen. Gang på gang blev han påmindet i ret kraftige breve fra Christian IV, men gjorde alligevel ikke noget. Så fandt han på den forrykte udvej at ansøge om at måtte nedrive øverste etage og fik virkelig lov dertil. Snart efter forlod han landet, og hermed bortfaldt heldigvis planen.

Christian III.s monument.

Dette monument er kirkens mest storslåede. Dets form — en slags tempel-bygning — stammer fra Italien og er derefter blevet anvendt i Sct. Denis katedralen ved Paris. Her er det udelukkende af hvidt marmor, mens der til det danske er anvendt forskelligt farvede stensorter og fin gullig alabast. Der er en afgørende forskel mellem de to monumenter; mens man på det franske ser en konge og en dronning liggende inde i »templet« som to hæsligt fortrukne lig, er døden end ikke antydnet på Christian III.s gravstatue.

BISPER

Det store middelalderlige skuespil — Roskilde Domkirke som gejstlighedens kirke — nærmer sig sin afslutning. Bør man da ikke kaste et blik på hovedaktørerne — bisperne, tage et par stikprøver i den lange række og se, hvor omfattende og ikke altid særlig kirkelig deres virke var.

Svend Nordmand, frådstensbasilikaens bygherre, har også gjort sig bekendt ved den store udvidelse af domkapitlet. For — tilskyndet af sin tids tro — at gøre sit til at lindre nøden under Oluf Hunger begav biskop Svend sig over Rom på pilgrimsrejse til det hellige land, men døde undervejs på Rhodos år 1088. Han havde forinden hjemsendt flere relikvier og blandt dem rimeligvis Sct. Lucii hoved. Efterfølgeren Arnold befæster frådstenskirken med en solid mur, og om den næste igen er der næppe mere at sige, end at han sammen med fire andre bisper faldt i slaget ved Fodevig, han havde været kapellan hos prins Magnus Nielsen.

Gennem mere end et århundrede, fra 1158 til 1277, beklædte seks medlemmer af Hvide-slægten i ubrudt rækkefølge Roskilde bispestol, nemlig: Absalon, Peder Sunesen, Peder Jacobsen, Niels Stigsen, Jacob Erlandsen og Peder Bang.

Under Peder Sunesen videreføres arbejdet på den af Absalon påbegyndte teglstenskatedral og indgribende ændringer i planen foretages. Det var biskop Peder, der ledsagede Knud VI.s søster, prinsesse Ingeborg, på hendes rejse til Frankrig for at indgå det ulykkelige ægteskab med kong Philip August.

På opfordring af pave Honorius III iværksatte Peder Jacobsen et korstog til det hellige land. 1225 begav man sig af sted, men toget nåede ikke længere end til Scheldes munding, hvor skibene strandede. Bispnen søgte tilflugt i et nærliggende kloster, hvor han kort efter døde og blev begravet. Klosteret er senere blevet ødelagt.

Niels Stigsen var kansler hos Erik Plovpenning, som forærede ham og dermed bispestolen øen Saltholm med den fine græsning og de gode kalkbrud. Senere kom han i strid med kongen, flygtede til Frankrig og tog ophold i Clairvaux-klosteret, hvor han døde 1249 og blev begravet i klosterkirken. Før ham havde ærkebiskop Eskild, som fra 1134 til 37 var biskop i Roskilde, søgt tilflugt i klosteret og fundet sin grav i kirken.

Jacob Erlandsen havde i en årrække haft ansættelse ved pavehoffet, og det var hans ven pave Innocens IV, som udnævnte ham til biskop i Roskilde. Han gav København dens første stadsret. 1254 blev han ærkebiskop. Forinden havde han sikret sin søstersøn Peder Bang bispestolen i Roskilde. Naturligvis stillede han sig på ærkebispens side i kirkens kamp mod kongemagten. Da Christoffer I lader Jacob Erlandsen fængsle, forbyder bisp Peder al gudstjeneste i sit stift og flygter kort efter til

ærkebispens ven, fyrst Jarimar på Rügen. Sammen gør de 1259 landgang på Sjælland og indtager København; hvor de gik gennem »befæstningen«, blev senere Jarmers tårn bygget. Nogle måneder efter udkæmpes det blodige slag ved Næstved, kongehæren lider et afgørende nederlag, og i tusindvis af opbudte sjællandske bønder mister livet. Bisp Peder forbød, at de blev begravet i indviet jord. Da han året efter lyste Erik Klipping i band, måtte han atter forlade landet og rejste til Rom. Senere udsøede han sig med kongen og vendte tilbage til sit stift.

Oluf I, som blev biskop 1301, stiftede det fjerde prælatur, kantoratet, og byggede det ældste kapel, det senere nedrevne Vor Frue kapel. — Johannes Hind dør i Stralsund på en visitatsrejse til Rügen.

Om Henrik Gertsen, som blev biskop 1350, hedder det, at hans valg skyldtes den beredvillighed, hvormed han overlod Valdemar Atterdag Københavns slot og by. Hans begrundelse for dette skæbnsvangre skridt var, at kongen »lykkeligt har udredet vor kirke, præsteskabet og folket af trællekår hos uvenner og fjender«. Vel tilbagegav hans datter bispestolen den værdifulde besiddelse, men vejen var nu engang anvist, og dronning Margrethes efterfølger slog snart ind på den. Kong Valdemar har også givet tonen an for kongelige udskrivninger hos kirkerne. I 1341 fik han en kalk af hver kirke for at kunne tilbagekøbe Vordingborg; men de anvendtes til lejetropper. For Roskilde Domkirke betød det tabet af en guldkalk.

En latinsk indskrift på en kobberplade, som tidligere var i den nu delvis nedstyrede Højerup kirke gør bispnen næsten nærværende. Indskriften fortæller, at »denne kirke på den yderste kyst af Stevns' forbjerg [blev] indviet af hr. Henrik Gertsen, biskop i Roskilde, til ære for Sct. Johannes Døberen og Sct. Clemens martyr i det Herrens år 1357, tirsdagen efter jomfru Marias fødsel (☩: 12. september)«. Biskop Henrik var stadig kong Valdemars tro mand og blev meget benyttet i statssager. Under kongens fraværelse var han medlem af statholderskabet. 1353 døbte han kongedatteren Margrethe i Roskilde Domkirke. Et af hans sidste praktiske gøremål bestod i at være formand for den af kongen nedsatte kommission, som skulle bringe orden i vandmøllernes forhold og tage sig af deres udvikling.

Niels Jepsen Ulfeldt blev biskop 1368. Forinden havde han to gange opholdt sig ved pavehoffet i Avignon, først som Valdemar Atterdags gesandt og senere som kongens ledsager. Efter kong Valdemars død blev han rigets kansler.

Hans efterfølger er Peder Jensen Lodehat, dronning Margrethes ven og kansler. Under Erik af Pommern er han rigets kansler og afsiger dommen, hvorefter Slesvig som forbrudt len var hjemfalden til Danmark. Næppe var han 1416 død, før kong Erik bemægtigede sig København. Hans brodersøn Jens Andersen Lodehat efterfulgte ham både som biskop og kansler og hædrede dronning Margrethe med det nye,

Biskop Peder Jensen Lodehats gravsten.
Se side 62.

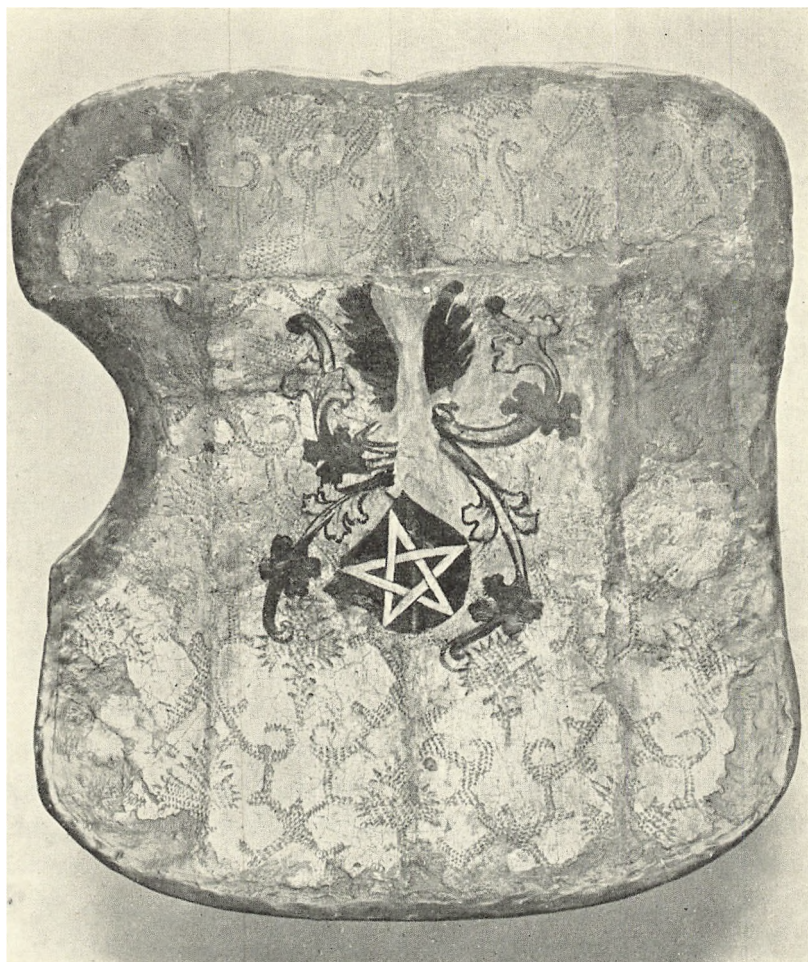
Biskop Oluf Mortensens gravsten.
Se side 84.

prægtige kannikekor. Han stiftede det senere nedlagte 10.000 Ridderes kapel, lige inden for kongeporten i vestfaçaden.

Jens Pedersen Jernskæg var beslægtet med Lodehatterne. Han søger under Christoffer af Bayern forgæves at få København tilbage. Da så grev Christian af Oldenburg skulle vælges til konge, stillede bispem som betingelse for sin stemme, at bispestolen enten fik København eller som erstatning Møn. Det blev det sidste.

Den store bygherre Oluf Mortensen havde allerede som provst i Roskilde-kapitlet været kansler, først hos kong Christoffer, senere hos Christian I, men fratrådte stillingen, da han 1461 blev biskop i Roskilde. Hans store, fortjenstfulde byggearbejder ved domkirken vil altid sikre ham en plads blandt de første på Roskilde bispestol.

Niels Skave, af den kendte midtsjællandske adelsslægt, blev først kannik i Roskilde, dernæst provst ved kapitlet i Viborg og var samtidig kong Hans' kansler, indtil han 1485 efter dennes ønske blev biskop i Roskilde. Men snart efter kom han i strid med kongen, fordi han fornyede bispestolens krav på København. I det hele var

Niels Skaves gravskjold.

han en sjælden stridbar herre, og hans bispetid er så at sige fyldt med kontroverser. Han ligger begravet i søndre korsarm, på væggen ikke langt fra graven hænger hans gravskjold, en af kirkens sjældenheder, det eneste i sin art i Danmark. På baggrund af en rigt dekoreret forgyldning ses Skave-våbenet, det magiske tegn pentagrammet.

Biskop Niels Skave må have næret en særlig forkærlighed for kirken i landsbyen Holmstrup i Vestsjælland. I den oprindelige, kun lille kirke indstiftede han 1489 en sjælemesse for sine forældre og søskende — en broder, Herluf Skave, var biskoppelig lensmand på Dragsholm slot. Det er vist ret enestående, at en biskop ikke stifter sjælemesse i sin domkirke, men foretrækker en uanselig landsbykirke. Med beskedenheden var det nu snart forbi, for tre år senere lod han den lille kirke rive ned og i

stedet opføre den store, smukke til Sct. Søren indviede valfartskirke, som foruden at være treskibet er udstyret med et rigt inventar, blandt andet korstole. Sct. Søren i Holmstrup hører hjemme i landsbykirkernes øverste rangklasse.

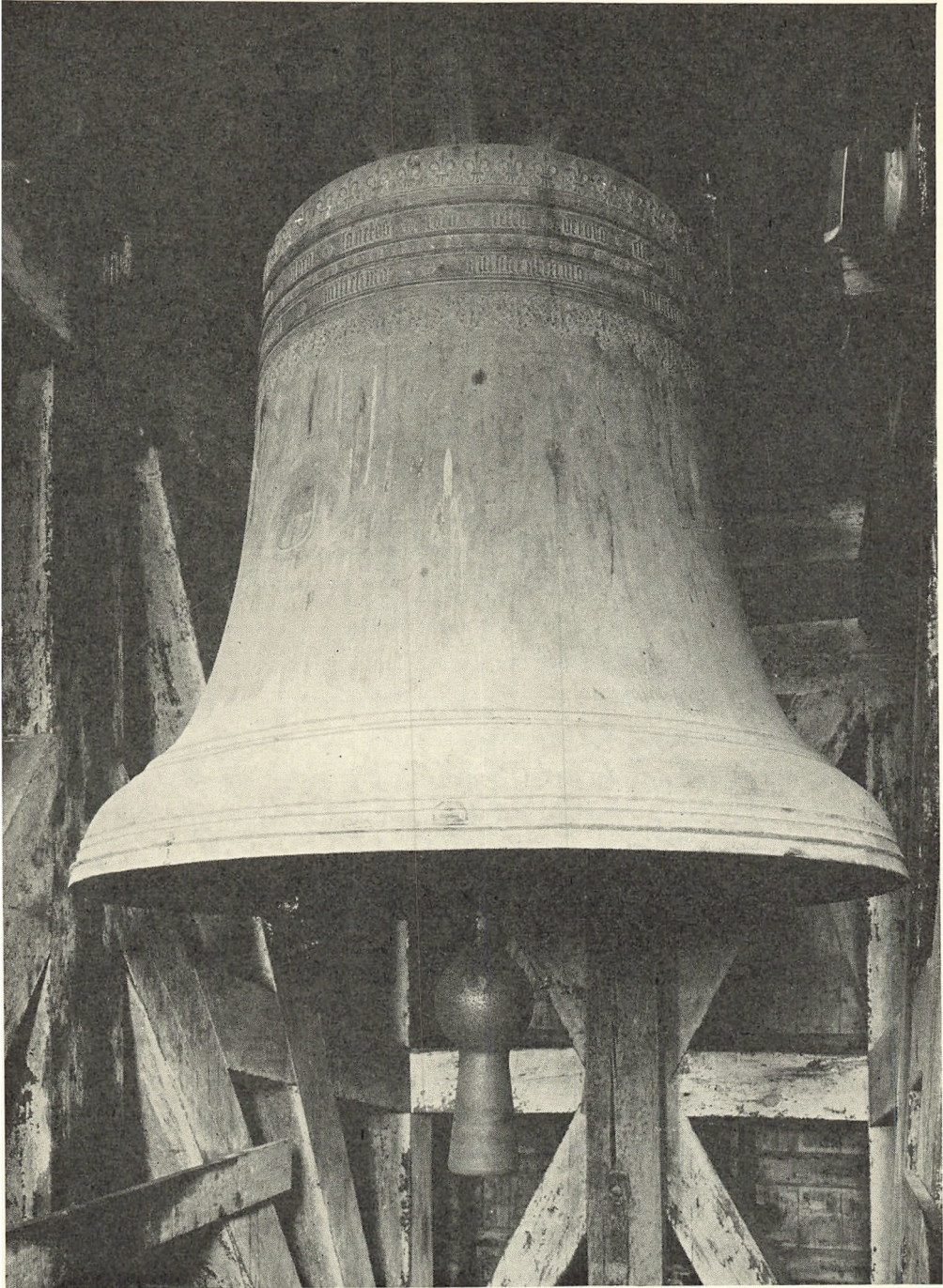
Johan Jepsen Ravensberg er også af adelig slægt. Efter en noget vidtløftig ungdom blev han sognepræst på Lolland, men er snart efter kannik i Roskilde, og over prælaturer i Viborg og Lund når han år 1500 Roskilde bispestol. Forinden var han blevet kong Hans' kansler samt medlem af rigsrådet og havde været benyttet til diplomatiske sendelser til udlandet. Krigsmand og tilmed drabsmand var han også, hvis man skal tro Povl Helgesen. Han var nemlig med på toget til Norge for at nedkæmpe Knud Alfsens oprør. Skibby-kroniken gør ham ikke alene meddelagtig i drabet på denne, trods givet lejde, men beskylder ham også for at have foranlediget mordet på Povl Laxmand. Johan Jepsen får af Povl Helgesen følgende skudsmål: »Som biskop levede han henved tolv år og døde i stor mangel på alt, i den grad havde han ført et ødselt og dårligt levned. Dog viste han ikke ringe gavmildhed mod fattige og ulykkelige«.

I sine sidste år var han plaget af sygdom, men deltog alligevel ofte i politiske forhandlinger med Hansestæderne og med Sverige. I begyndelsen af 1512 nedlagde han sit embede i pavens hånd til fordel for Lave Urne. Johan Jepsen forbeholdt sig bispeborgen Hjortholm og forskellige indtægter, men allerede i april samme år døde han og blev begravet i domkirken. Han hviler i fuldt ornat og med en kalk i de foldede hænder i en muret kiste med saddeltagstillede sten og under en smuk gravsten, som skjules af de nordre stolestader; på væggen tæt ved graven er der en mindetavle. Endelig ses hans våben på Lucius-billedet uden på Oluf Mortensens våbenhus.

I domkirkens nordre tårn hænger Danmarks største middelalderlige kirkeklokke, et værk af senmiddelalderens fineste klokkestøber herhjemme Johannes de Fastenowe og en gave fra biskop Johan Jepsen Ravensberg. Den er et pragtstykke af form og udstyr og med en herlig dybttonende klang. Højden er 1,73 m og dens største diameter 1,61 m. Der er anvendt mere end sædvanlig omhu på dens udsmykning, hver af hankene er således foruden med et par snoede rund- og perlestave prydet med Kristi hoved. Det brede dobbelte skriftbånd smykkes ikke alene af indskriftens skønne gotiske bogstaver, men er foroven kronet med en frise af afvekslende store og små liljer, mens en blonde af gotiske blade afslutter den forneden. Endelig løber der mellem de to skriftbånd en tæt række af små rosetter.

Den latinske indskrift lyder i oversættelse:

Jeg priser den sande Gud, jeg kalder folket, jeg samler kleresiet, jeg klager over de døde, jeg dyrker helgenerne, jeg pryder festdagene. Min røst er en skræk for alle onde ånder. Johannes de Fastenowe støbte mig i Herrens år 1511.

Stormklokken i nordre tårn, o. 1/14.

To gange bærer den Johan Jepsen Ravenbergs adelige våbenskjold i relief.

Det var kun et år før han resignerede og døde. Pengekassens bund må have været nær; så meget des større taknemlighed for den uvurderlige gave.

Klokkens klang er stadig smuk, men det synes som den har mistet noget af sin styrke. Lyden slynges ikke mere med kraft ud af tårnet. I nyere tid har klokken fået en ændret ophængning. Før krævede den otte mand i to skiftehold for at blive svunget, de trådte med deres tyngte en kæmpevippe, hvorunder den mægtige malmmund åbnede sig. Nu kan een mand næsten med een hånd røre klokken. Nok en nemhed, men et tab. Der kræves menneskers stridige kamp med malmene for at fremkalde den hele tonefyldte.

Selv om der inden reformationen var endnu to katolske Roskilde-bisper, er det ikke helt forkert at tale om Lave Urne som den sidste i rækken. Hans efterfølger Joachim Rønnow blev aldrig konsekreret og fik aldrig pавens stadfæstelse, og med ham er allerede store omvæltninger i gang. Lave Urne var hele livet igennem den store prælat med hele den biskoppelige magt og rigdom i behold, og han lukkede sine øjne, sikkert uden at ane det fulde omfang af den syndflod, som skulle komme efter ham.

Han er af Urnernes gamle slægt, hvis våben er den hvasse ørneklø, født på den fynske herregård Brolykke. Efter grundig uddannelse hjemme og ude træder han ind i Roskilde domkapitel og bliver Niels Skaves kansler. Kong Hans benytter ham som diplomatisk sendemand til den tyske kejser, og snart efter bliver han kansler hos prins Christian, den senere Christian II. 1512 blev Lave Urne biskop i Roskilde. Kong Christians kirkepolitik får deres venskab til at bryde, og Lave Urne slutter sig til Frederik I, der bliver en skuffelse for ham som for så mange andre katolikker. Mere og mere trænges den gamle kirke, men inden det blev helt galt, lukkede den sidste rigtige Roskilde-bisp 1529 sine øjne på borgen Bistrup. — »Efter denne værdige faders død begyndte straks Roskilde-kirkens forfald«, skriver Povl Helgesen.

Lave Urne har vist sin domkirke megen omhu. Han lod dens blytag erstatte med kobber og kirken indvendig dekorere, en dekoration, som blev bevaret til restaureringen i 1860'erne, da man fremdrog en nedenunder liggende ældre bemaling. Man mener også, han har ladet de mærkelige, spillekort-lignende billeder male uden på de såkaldte stifter-grave i højkorets piller, forestillende Harald Blaatand, Estrid, Svend Estridsen og biskop Vilhelm. Under billederne lod han opsætte såkaldte epitafier, pergamentsblade med latinske æresdigte, rimeligvis forfattet af ham selv; de findes ikke mere. Foruden at frelse Saxos værk fra undergang ved at lade det trykke har han forsøgt at fastholde en tradition om, at dets skaber ligger begravet i nordre kors-arm, ved at lade opsætte en mindetavle med et latinsk æresdigt. Et betydeligt minde

om bispens kunstsans og omhu for at smykke kirken er den smukke celebrantstol, som bærer hans navn.

Povl Helgesen tegner et vel lovprisende billede af ham på bekostning af hans kolleger, »at han i oplysning, lærdom, veltalenhed og ved den sædelige alvor, han viste i forskellige retninger, overgik samtlige rigets bisper. Ved disse egenskaber hævede han med stor klogskab sin stillings myndighed, så ingen fandt på at foragte den«.

Den strenge og værdige prælat har samtidig haft et digterisk gemyt, det viser en lille samling latinske vers, som er os overleveret. Her er et, fynboens glæde over det frodige Sjælland, skrevet 1527 og oversat af Vilhelm Andersen:

Fyn er mit fædrene land, men dig det er, der har lagt mig
Bispestaven i arm, Sjællands blomstrende ø!
Gid den i by og borg med rundeligt forråd må fyldes,
bugne af køer og korn, myldre med fiske og vildt!
Bævende nu almægtige Gud, for den bragende orlog,
bjærg den, Christe, med din himmelfavnende hånd.

Der er bevaret en lang række af Roskilde-bispernes segl, og i domkirken findes en samling kopier fra rigsarkivet. Her vises Jacob Erlandsens store og smukke segl, det ældste i rækken. Bispen er afbildet på sit højsæde.

REFORMATIONEN

»Ved den ærværdige faders bortgang begyndte straks Roskilde-kirkens forfald«, skrev Povl Helgesen ved den højtansete biskop Lave Urnes død 1529. To år før var det på herredagen i Odense blevet bestemt, at katolikker og lutheranere skulle nyde lige frihed, og hvis munke og nonner forlod deres klostre, skulle de ikke straffes. Det var så afgjort et nederlag for katolikkerne.

Hånd i hånd med den katolske kirkes fortsatte opløsning gik uheldige politiske forhold. Grevefejdens tid var inde. 24. juni 1534 indtog grev Christoffer Roskilde. Hans landsknægte plyndrede bispegården til bunds og afbrændte bispeborgen Bistrup lidt uden for byen. Også domkirkens skatte var i fare, greven havde udset sig dem som en passende »krigsskadeserstatning«. Her dukker nu Povl Helgesen op som skattens værner; på kapitlets vegne sender han greven en ikke uinteressant skrivelse, som her gengives noget forkortet:

»Eders højhed må vide, at domkirkens skat ikke er så stor, som den forudm haves været; thi en stor del af den er forhen borttaget af kong Christian II og ikke længe efter af kong Frederik I. Derfor er de sager, som er tilovers, mindre og færre, end hvad der sømmer sig en så stor og berømt kirkes værdighed. Dog sender vi ærbødigst 16 kalke tilligemed nogle sølv-relikviagemer, hvilke brødrene tilbyder Eders højhed. Roskilde Domkirke havde engang flere altre og flere kalke, men altrenes patroner har nylig bemægtiget sig alterbægrene. Også ved et skændigt bedrageri har man i senere tider ombyttet flere sølvkalke med forgyldte kobberkalke. På een nat er 9 blevet stjålet. Følgen er derfor, at der af kirkens skat nu næsten intet er levnet os uden den højsalige martyr Sct. Lucii hoved, der er indfattet i en tynd forgyldt sølvkapsel. Foruden dette er der levnet os Sct. Magni statue, belagt med en tynd sølvplade; men da denne statue er ophængt i kirken for alles øjne, kan den ikke borttages foruden forargelse, når ikke Eders højheds fuldmægtige er til stede.«

Brevets tilforladelige tone havde den tilsigtede virkning, greven tog mod det tilbudte. Til trods for den kriger-kynisme, man vel må tillægge ham, har han alligevel ikke kunnet forestille sig, at pæne gejstlige mænd samtidig med, at de jamrede sig så overbevisende, havde været travlt optaget af at få hovedparten af domkirkens skatte bragt af vejen og skjult i hemmelige rum.

Den afgørende begivenhed i reformationens udvikling er fængslingen af samtlige bisper. De blev dog alle — med undtagelse af Roskilde-bispen Joachim Rønnow — løsladt efter kortere eller længere tids forløb og levede videre som verdslige stormænd med kongelige forleninger. Christian III mistænkte Joachim Rønnow for at

have konspireret mod sig, og skønt hans slægtning Gustaf Vasa gik i forbøn for ham, måtte bispen tilbringe den meste af sin tid i skiftende fængsler. 1544 kom han til København — uden at være løsladt — og døde kort efter.

Efter rigsdagens beslutning den 30. oktober 1536 var reformationen en kendsgerning. At politik og religion havde været blandet godt sammen, lægges der ikke det ringeste skjul på. I recessen hedder det efter bestemmelsen om, at alt bispegods skal inddrages under kronen — at dette sker »paa thett att Danmarckis Krone och Konningh kand bliffue thes mere formuendes«.

Men hvordan gik det hele den store katolske gejstlighed? Bisperne klarede sig helt godt. Men nu kannikerne? Som allerede nævnt fik domkapitlerne for største delen lov at bestå, men under delvis ændrede former. Kannikerne beholdt i hovedsagen deres gode gamle indkomster, dog skulle de forpligte sig til at lønne en teologisk læsemester, som evangelisk skulle udlægge og prædike over den hellige skrift. Kannikerne måtte som regel bo i deres domkirkeby og selv vedligeholde deres residenser. Men man kan ikke sige, at deres bestilling blev byrdefuld. De skulle administrere kapitelgodset og føre tilsyn med domkirken og dens formue. Videre måtte de forpligte sig til at yde bidrag til studerendes underhold i København eller andetsteds og være rede til at give fattige disciple ved katedralskolen almisse. Noget kan det nok undre, at en rest af de gamle tidebønner blev bevaret, nok begrænset og tillempt. Ikke som før syv gange i døgnet, men blot morgen og aften skulle korsang på latin lyde i domkirken, vel tilrettelagt i evangelisk ånd, efter et særligt ritual udarbejdet af Bugenhagen.

Heller ikke de evige vikarer — alterpræsterne — fik grund til at beklage sig. Man skulle på forhånd tro, de ville være ilde stedt, når deres altre blev nedlagt, men de fik som regel lov til i deres levetid at beholde deres sædvanlige indkomster. Først efter alterpræsternes død blev deres alters indkomster anvendt til andre formål, vel at sige, hvis der var indkomster, for i mange tilfælde havde arvinger efter adelige alterstiftere fået lov at tage det bortgivne gods tilbage. Foruden godset fik de også tilladelse til at borttage alterets hellige kar og prydelser. På denne måde kan blandt andet nogle af de kalke, der ved dronning Margrethes begængelse blev skænket til alle domkirkens altre, senere være givet til landsbykirker forskellige steder i landet.

Så er der endelig korbikarerne — de vordende præster under uddannelse. Man må gå ud fra, at de så godt som alle har søgt til den evangeliske læsemester, så de kunne overtage et luthersk sognekald.

Det har dog holdt hårdt for en del af den aldrende gejstlighed at slippe deres gamle kirke. I hemmelighed har de søgt at læse messe om natten i private huse, endog i overkirken i Ledøje skal der være celebreret natlige messer.

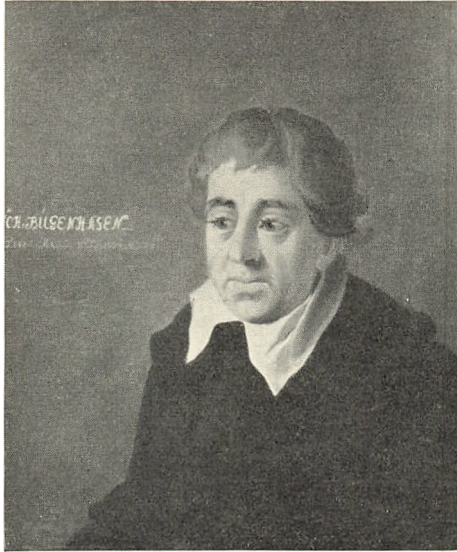
For at få en ende på de forskellige former for passiv modstand hos de resterende katolikker gik den evangeliske kirke til angreb. Et godt og prøvet middel var åbne disputationer over de teologiske stridsspørgsmål med påfølgende underskrivning af en »håndfæstning«. Domkapitlet i Roskilde fik af kongen befaling til at skifte klinge med universitetet. Efter på forskellig måde at have forsøgt at unddrage sig, fandt en disputation sted i december 1543. Fra hver af siderne mødte tre lærde herrer. Resultatet blev, at domkapitlets repræsentanter måtte give sig og skrive under på en erklæring om, at de sluttede sig til den evangeliske opfattelse af de pågældende stridsspørgsmål. Og så snart superintendenten kom til Roskilde, skulle de øvrige kanniker underskrive. Underskriften kan næppe kaldes frivillig, og domherrerne begrundede den med, at det skete for at redde Roskilde Domkirkes godser, privilegier og statutter og hvad andet, der endnu var tilovers, fra at komme i fremmede hænder. — Man har bebrejdet domherrerne dette; men de var nu trængt op i en krog, og ingen kan fortænke dem i, at de ville redde levebrødet. Da domkirken året efter blev sognekirke, og kannikerne klagede til Peder Palladius over, at deres bedegudstjenester i koret derved hindredes, kan man gå ud fra, at den sidste rest af deres kirkelige gerning nu måtte bortfalde.

Som det sidste skridt hen mod kannikernes verdsliggørelse må man nævne påbudet i 1556 om, at de skulle aflægge deres gejstlige dragt, røckelinen (den hvide præstekappe) og korkåben, og iføre sig civil dragt ligesom de evangeliske præster; ornatet, som i dag kan synes fremmedartet, nedstammer direkte fra borgerdragten på Christian III.s tid.

Den papistiske stad, kaldte den tyske reformator Johannes Bugenhagen Roskilde. Andre siger noget lignende med: den katolske religions hovedsæde.

Den første superintendent for Sjælland blev Peder Palladius, og hans første visitats må have været en drøj omgang. Så at sige alt skulle bygges op fra nyt, og tilmed var den katolske gejstligheds modstand dengang endnu ikke brudt. Da han i efteråret 1537 kom til »den papistiske stad«, fik han nok at gøre. I fjorten dage i træk måtte han prædike hver dag i domkirken for borgerskabet, som strømmede til i store skarer, men desuden skulle han på katedralskolen holde latinske forelæsninger for præsterne og samlede sædvanlig omkring 125 tilhørere fra land og by. Borgerskabet var godt tilfreds med at få to nye sognepræster i stedet for den halve snes ved de små sognekirker. Disse blev alle nedlagt og lidt efter lidt revet ned på nær een.

Men nu domkirken? Det synes virkelig at have været nødvendigt direkte at beskærme den. I et brev af 28. oktober 1538 til domkapitlet fra Christian III hedder det:

Johannes Bugenhagen.

Peder Palladius.

Fra domkirkens portrætgalleri af bisper.

»Och paa thet at for^{ne} Roschild Domkiercke, som vore forfedre, fremfarne konger udi Danmarck, med stoer flid och besindelse bygt og forbedret hafve, ey skal med nogen uskickelig bygning forstørris och forvandlis, ville vi, at ingen skal fordriste til nogen forvandlinge med bygning at giøre i for^{ne} Roschild Domkiercke i nogne måde, uden aldeniste the, som capittel ther tilschicke och tilbetroe, efther som the har giort hafve«.

I et tidligere afsnit er det fortalt, hvorledes korene fik lov at forblive urørte, ikke alene til 1544, da kannikernes latinske morgen- og aftengudstjenester ophørte, men fremover i lange tider. Nu skulle domkirken, hvad den aldrig før havde kendt, have en menighed, men denne tog blot lægmandskirken i besiddelse, efter at de mange sjælemesse-altre var ryddet ud. At der derved er gået mange kunst- og kulturværdier tabt, kan næppe betvivles.

Men der var andet i domkirken, som var en alvorlig torn i øjet på lutheranerne. Der tænkes her på en kæmpestor Sct. Lucius statue, som må have haft en fremtrædende plads. Peder Palladius ville have den ud, og fik den ud, til så stor forbitrelse for kannikerne — som vel har betragtet den som en art »bannermærke« — at de bestemte sig til at klage til kongen og bede om at få deres pave igen. Dette må være kommet Johannes Bugenhagen for øre. I et meget langt og ikke mindre interessant brev på tysk — skrevet i København 28. december 1537 — til Christian III giver

han med tysk grundighed og energi Lucius-statuen det glatte lag. Om kannikerne hedder det:

»Deres Lucius vil de gerne beholde, men fordi det var et afgudsbillede til afguderier, er det bragt bort af Eders Majestæts høvedsmand og superintendenten i følge den forordning, at afguderiske og forargelige billeder skal afskaffes. Er det afguderisk, hvorfor holder de da så stærkt på det, så at de — som jeg hører — vil bede E. M. om at sætte afguden ind igen midt i templet, hvor folk skal høre prædiken? De vil gerne henregne det blandt de kirkelige prydelser, hvormed E. M. har sagt, at kirkerne skal prydes. Men det er ikke E. M.'s ønske. Det er i det hele taget ingen prydelser, for grueligere billede midt i kirken har jeg i mine dage aldrig set, især efter sandheds erkendelse. Jeg gyste, da jeg så det, og hvis man ville portrættere en pave som djævel, sådan som Paulus siger, at antikrist vil sidde i Guds tempel og udgive sig for en gud, der har magt i himmel og på jorden, så kunne man ikke gøre det bedre end med en sådan afgud midt i kirken, som efter Daniels profeti er beklædt med guld og ædle stene, har tre kroner på hovedet, en bispestav i den venstre og i den højre et løftet draget sværd.«

I det følgende spiller sværdet en stor rolle. Ingen skal få Bugenhagen til at tro, at det blot skal hentyde til Lucius' henrettelse, som katolikkerne hævder. Nej, det forråder den katolske kirkes ønske om overherredømme over konger og kejsere. Selv om man nok tør gå ud fra, at Christian III havde hørt herom før, raser Bugenhagen videre mod paveafguden, det skændige løgnbillede og lignende for at slutte med følgende salut:

»Men fordi vort evangelium ikke skal skade nogen, så kunne E. M. vel give domherrerne to favne brænde for den, så ville den være tilstrækkeligt dyrt betalt. Men det ville ikke skade E. M., for afguden er stor og mægtig, så at den i kakkelovnen rigelig kan betale en sådan omkostning, hvis den da ikke er hul indvendig.«

Ude i byen skulle foruden sognekirkerne også klostrene fjernes. Mens det varede en passende tid med de »fine« klostre, blev der straks faret hårdt frem mod tiggermunkene. Gråbrødre klosterets anselige kirke blev til at begynde med udset til byens sognekirke, men dette ændredes senere, og domkirken blev 1544 sognekirke. Af de fem store klostre fik kun Vor Frue klostrets kirke lov at overleve, og kun fordi den blev udlagt til sognekirke for et landdistrikt — Vor Frue sogn — sydlig for Roskilde. Derfor hår vi den dag i dag — dog kun delvis — den store smukke bygning, hvis kærne er biskop Svend Nordmands ældgamle frådstenskirke.

Det katolske bispedømme var rykket op med rode. Superintendenten fik end ikke tilknytning til Roskilde, han skulle bo i København. Den minderige gamle bispe-

gård østlig for domkirken fik navneforandring til »Roskildegård« eller »Kongens gård i Roskilde« og blev sæde for lensmanden over Roskildegårds len, et område, som stort set faldt sammen med en beskeden part af bispestolens gamle gods.

Peder Palladius' forkyndelse for borgerne i Roskilde bar god frugt, så ivrige var de blevet for den nye lære, at de gerne ville have Hans Tausen som deres tredje præst; men da han ikke kunne slippe sin gerning ved Sct. Nicolai kirke i København, måtte man nøjes med, at han nu og da kom til Roskilde og holdt forelæsninger. Senere, i oktober 1539 måtte domkapitlet efter kongelig ordre sikre ham en passende årsløn, så han kunne blive fast ansat som prædikant ved domkirken og læsemester for byens og hele omegnens gejstlighed samt for de ældre skoledisciple. Som bolig blev der overladt ham en gammel kannikegård, »de seks præbenders« residens, som domprovst Jens Grad i 1289, da han blev ærkebiskop, havde skænket som bolig for indehaverne af de seks nye kannikedømmer, han havde oprettet. J. O. Arhning har påvist, at en ret anelig middelalderlig bygningsrest under Roskilde domprovstegårds sydføj må stamme fra den gamle kannikerresidens og altså også være et synligt minde om Hans Tausens Roskilde-tid, som varede til 1542, da han blev superintendent over Ribe stift.

Hans efterfølger blev magister Peder Poulsen, som havde beklædt en lærestol ved universitetet. I en lang årrække udfyldte han den dobbelte stilling som øverste sognepræst ved domkirken og læsemester i den hellige skrift. Det må sikkert, siger Holger Rørdam, tilskrives disse to mænd, at Roskilde i løbet af en menneskealder fra at være en af katolicismens fæstninger blev en god evangelisk stad.

Vel havde kannikerne — takket være Povl Helgesens diplomati — så nogenlunde klaret frisag over for hertug Christoffer under Grevens Fejde, men de fik ikke varig glæde af deres bestræbelser. En efterretning om de skjulte skatte i domkirken var på en eller anden måde kommet Frederik II for øre. Da han snart skulle begynde krig mod Sverige, trængte han til penge, og så måtte domkirken holde for. En forårsdag 1563 indfandt nogle »gode mænd« sig hos kannikerne og forlangte udleveret, hvad der af »hemmeligen liggende Fæ« endnu måtte findes skjult i domkirken. Ville de ikke makke ret, kunne de risikere at blive gjort en fod længere, end de var. Kannikerne havde dog aldrig hørt om bortgemte skatte. Så kom sakristanen Jens Nielsen til, og han kunne fortælle, at en forlængst afdød kannik, hr. Albert, på sit dødsleje havde betroet ham, at domkapitlet under Grevens Fejde havde ladet en del af domkirkens klenodier indmure i en skorsten i kapitelhuset. Man fandt hurtigt frem til gemmestedet, lod det opbryde og udtog et skrin med tre nøgler indeholdende en skat af guld, sølv og ædle stene i klenodier. Yderligere tog de »gode mænd« et skrin, som stod i sakristiet, med 4000 dalere, nogle guldmønter og en pose med gamle danske hvider og anden gammel mønt.

Kannikerne kunne ånde op. Selv om tabet var stort, har de dog tilkastet hverandre et stjålet augursmil. Men længe fik de ikke fred, fire dage efter den første visit indfandt de kongelige sendemænd sig igen med besked om, at der skulle være endnu et gemmested i domkirken. Det var blevet forrådt for kongen af en kannik, »hvem Gud forlade dette«, tilføjer den gamle forfatter. Gimmestedet, som den gode hr. Albert også havde kendt til, blev fundet og tømt. Men da kannikerne bad om en kvittering, fik de til svar, at kongen »ei havde Behov at give Brev eller Qvittants paa det, hannem selv tilhørte«. Dog nedskrev sakristanen og en kannik en hastig beretning om det forefaldne. Da de »gode mænd« var vel ude af døren, kiggede sakristanen for en sikkerheds skyld i det sidst tømte gemmested og fandt på bunden et papir, som viste sig at indeholde en fortegnelse over de fleste af de bortgemte klenodier. Den er affattet i en mærkelig blanding af dansk og latin og lyder, noget forkortet, således:

Først et stort mærkeligt, forgyldt kors — med en stor del af det hellige kors og andre relikvier. Dernæst en stor forgyldt fod, som hører til Maria Magdalenas monstrans, samt en lille monstrans af sølv. Videre en lille monstrans og et forgyldt kors med fod og mange dyrebare stene, korset er antageligt af guld, mens foden er forgyldt sølv. Endelig en forgyldt kalk og to diske, som har hørt til Sct. Annas alter.

I den af sakristanen og en kannik udfærdigede beretning om den første udplyndring anføres:

Først en guldkrone med mange dyrebare stene, små og store, og 12 stykker, som hører til samme krone. Desuden et forgyldt relikviarium (opbevaringssted for en relikvie) i form som en monstrans og et lille relikviar. En forgyldt kalk. Endvidere to store glas beslået med forgyldt sølv med nogle stene i, som hører til den monstrans, hvori Maria Magdalenes hånd stod.

Magister Morten Pedersen, der 1572 blev kaldet til øverste sognepræst ved domkirken, omtaler i sine historiske kalenderoptegnelser det store skattefund i 1563 som »en vældig Skat — — saa stor, at man kunde begynde Krig mod Svenskerne«. Han ved desuden besked om yderligere et fund gjort året før, han kom til Roskilde, i nærheden af Sct. Annas alter. Det bestod af en guldkrone og seks sølvkalke med fem diske, som blev indsendt til kongen. — Desuden er der en tredie fortegnelse:

Et billede af guld, dronning Dorotheas tavle af guld (fra Hellig tre Kongers kapel), et guldrelikviar, smådele af Herrens kjortel, et relikviar uden fod til Maria Magdalenas hånd, tre bisperinge, en lille guldklump og mange stykker udhamret guld. Og der fortsættes med pengestykker, sølvbægre, guld, sølv med mere.

Detaille af gravsten i koromgangen over kanniken Hans Henriksen. Hængelåsen er tavshedens (dødens) sindbillede. Men et sagn har sat billedet i forbindelse med den kannik, der forrådte kirkens skatte til kongen. Hængelåsen skulle være en tak for sidst fra hans kolleger. — I virkeligheden var kanniken en betroet mand, som forstod at holde tand for tunge, så hængelåsen kan også tydes på en helt anden måde. — Gravstenen er udgået fra Roskilde-stenhuggeren Hans Malers store værksted.

I de to første fortegnelser er vægten af de forskellige genstande angivet i lødige mark sølv, lod og kvintin, hvad dog ikke siger mange ret meget. Listerne, som er hastigt nedkrasset, er næppe udtømmende, men kan dog give en anelse om, hvilke enorme skatte der i tidens løb må være ophobet i domkirken.

Til kostbarhederne i ædle metaller og stene kan yderligere føjes rigdomme af messeklæder, for det meste gjorte af udenlandske kostbare stoffer, fløjler og silke, ivævet guld og sølv. Men også efter disse pragtstykker rakte Frederik II hånden ud. To år efter, at han var kommet på tronen — fortæller Behrmann — gav kongen domkapitlet ordre til at sende 4 af de skønneste messehagler og 4 af de skønneste alterklæder til Frederiksborg slotskirke. Ikke længe efter blev der udskrevet 30 messere, som skulle sendes til København. Efter nogle års forløb kom der ordre til yderligere at sende 12 messesærke og lige så mange korkåber til kongens skibsprædikanter og snart efter igen 6 messehagler og lige så mange messesærke. I alt 74 stykker i løbet af kun 10 år. Man undre sig over, at der endnu var kostbart messeudstyr i behold; men det var der, for 1576 får domkapitlet tilladelse til at bortsælge en del messehagler og korkåber til fordel for domkirkens kasse.

Af en helt anden karakter var Frederik III.s interesse for muligt resterende katolske sager i domkirken. Det drejede sig her om virkelig kunst- og kulturinteresse og omhu for tingenes bevaring, mens farfaderen kun havde tænkt på at få kostbarhederne omsmeltet og gjort til penge. 1665 skrev kongen til kapitlet, at han ville sende sin kunstkammer-forvalter, maleren Karel van Mander til Roskilde for at undersøge, om der endnu skulle findes ting af museumsinteresse.

Der kan med ret stor sikkerhed peges på tre ting, som ved den lejlighed er blevet hjemført til Kunstkammeret, hvorfra de senere er gået over i Nationalmuseet. Først

den tidligere nævnte bispestav fra o. 1300, forarbejdet af narhvaltand og elfenben. Den står i kunstkammer-inventariet fra 1673 opført som »En bispestaff af Eenhorn«. Narhvalens snoede stødtand blev uden betænkelighed gjort til fabeldyret enhjørningens dekorative horn. Hvad der var forarbejdet af eenhorn, var ikke alene meget kostbart, men ansås for at eje magisk kraft. Det andet stykke er domkirkens signet, udkåret i hvalrostand, antagelig fra o. 1150 eller endnu ældre. I en forstørret kirkeportal mellem frådstendomskirkens to vesttårne ses ifølge den latinske indskrift et billede af pave Lucius. Endelig er uden tvivl domkirkens fornemste katolske helligdom, Sct. Lucii hovedskal med tilhørende kalot af gul, mønstret silkebrokade, ved denne lejlighed kommet til København. Som tidligere nævnt befinder kraniet sig i Sct. Ansgar kirken, men kalotten er stadig i Nationalmuseets besiddelse.

I den første efterreformatoriske tid forefaldt der i domkirken en ikke helt almindelig episode. Der tænkes på den unge kong Jacob VI af Skotlands besøg i 1590. Året før var han på Aggershus blevet viet til prinsesse Anna, en søster til Christian IV. Han var, for ikke at forfalde til sin moders religion, katolicismen, blevet omhyggeligt præpareret med calvinisme. Da han var meget interesseret i forskellige videnskaber, særlig teologi, og talte latin til fuldkommenhed, måtte der sørges for anden underholdning under hans ufrivillige ophold her i landet end hoffets sædvanlige jagter, væddeløb, dans og komedie. På universitetet fulgte han i timevis de teologiske og medicinske forelæsninger. En anden gang havde man arrangeret en udflugt for ham til Roskilde, især for at han kunne komme til at diskutere med den højlærde teologiske professor Niels Hemmingsen, som levede her i en slags forvisning, efter at han — på grund af sine calvinistiske anskuelser — var blevet tvunget

til at forlade sin lærestol. Nogen tid senere aflagde kong Jacob sin berømmelige visit hos Tyge Brahe på Hven.

Af Roskilde-besøget har Henny Glarbo givet en fornøjelig skildring i sin efterladte bog »Danske i England«. Den gengives her:

»En anden Gang rejste han til Roskilde for at bese Kirken og Kongegravene, og her kaldte han den gamle, lærde Niels Hemmingsen til sig, bød ham være sin Gæst baade til Middag og Aften og benyttede Tiden ved Taflerne til at diskutere de vanskeligste, dogmatiske Spørgsmål med ham. Biskop Poul Madsen glædede ham derefter med at holde Landemode i Byen med hele den sjællandske Gejstlighed, og Jacob siges at have haft »et usigeligt Behag« i at overvære og selv deltage i Diskussionerne om dogmatiske og kirkehistoriske Emner. Han bekendte, at han ikke havde ventet at finde et saa agtværdigt og lærd Præsteskab i Danmark. For at give den reformerte Konge et fyldigt Indtryk af de lutherske Kirkeskikke foranstaltede Biskoppen en Præsteordination i Domkirken, og om Søndagen lod han holde to Gudstjenester med latinsk Prædiken, Messe og Salmesang, »Kongen til Behag, at han kunde forstaa det«. Lysene paa Alteret, Messehagel og Bispekaabe behagede i Sandhed Kongen meget, men midt i Festglæden blev han slaaet i sin calvinske Samvittighed og spurgte sine to skotske Præster, om de mente, det var uskyldigt, eller der kunde skjule sig en Levning af papistisk Overtro under det straalende Skue. Da han derefter lod holde en skotsk Gudstjeneste i Kirken for sig og sit Følge, lod han af Forsigtighed Lysene paa Alteret slukke. Gennem Beretningen om Roskilde-besøget øjner man Trækkene af den Konge, der fandt Idealet af en Gudstjeneste i den engelske Højkirke.«

Blev Jacob i kirken »slaaet i sin calvinske Samvittighed«, havde han måske lejlighed til at føle sig lidt krænket på sin schweitziske læremesters vegne under samtalerne med Niels Hemmingsen. Han havde sikkert næret større forventninger til omfanget af den danske teologs calvinisme, og må være blevet skuffet, da Niels Hemmingsen ikke ville gå ind for Calvins prædestinationslære (Gud har fra evighed af bestemt hvert menneskes skæbne, for nogle det evige liv, for andre den evige for-dømmelse). Denne lille uoverensstemmelse havde dog ikke forhindret kongen i ved afskeden at overrække hr. Niels et forgyldt bæger — den dengang sædvanlige form for kongelig nådesbevisning.

At forestillingen i domkirken ikke i lige høj grad har huet alle, fremgår af følgende notits af Hans de Hoffman:

»1590 var Kong Jacob af Engelland og i Roeskilde, holdte Guds-Tjeneste i Dom-Kirken, hvilket den øverste Cappelan, Hr. Søren Olsen satte sig imod, og derover blev forviist Byen, saa længe Kong Jacob var der«.

Samme år — 1557 — som Niels Hemmingsen var blevet doktor i teologien, blev han af Christian III forlenet med et kannikedømme ved Roskilde Domkirke. Da han i 1579 var afsat som professor og skulle forlade København, valgte han som nærliggende var at flytte til Roskilde, hvortil han som kannik og i øvrigt også som professor havde haft ikke ringe tilknytning. Han er rimeligvis kommet til at bo i en af de gamle kannikeresidenser. Niels Hemmingsen har en tid været værge for domkirken sammen med en ikke mindre kendt mand, nemlig kansleren Niels Kaas; som medlem af formynderstyrelsen for den unge Christian IV en tid landets egentlige regent. Siden 1571 havde han haft et kannikedømme ved domkirken. I sin ungdom havde Niels Hemmingsen været i huset hos Niels Kaas i København og var blevet undervist af ham. Nu var de to gamle venner mødtes igen og delte i begges egenskab af kanniker værgemålet for domkirken mellem sig; ad denne vej er deres navne blevet foreviget side om side.

I domkirkens søndre tårn hænger der på række tre anselige klokker. Den ene af dem, kirkens næststørste, bærer på latin følgende indskrift:

»I Herrens år 1594 under Christian IV, Danmarks udvalgte konge, da velbyrdige mand Niels Kaas, kongelig kansler og doktor Niels Hemmingsen var denne kirkes værger, omstøbtes denne klokke af Borchart Gelgether til brug for Roskilde kirke på kapitlets bekostning.«

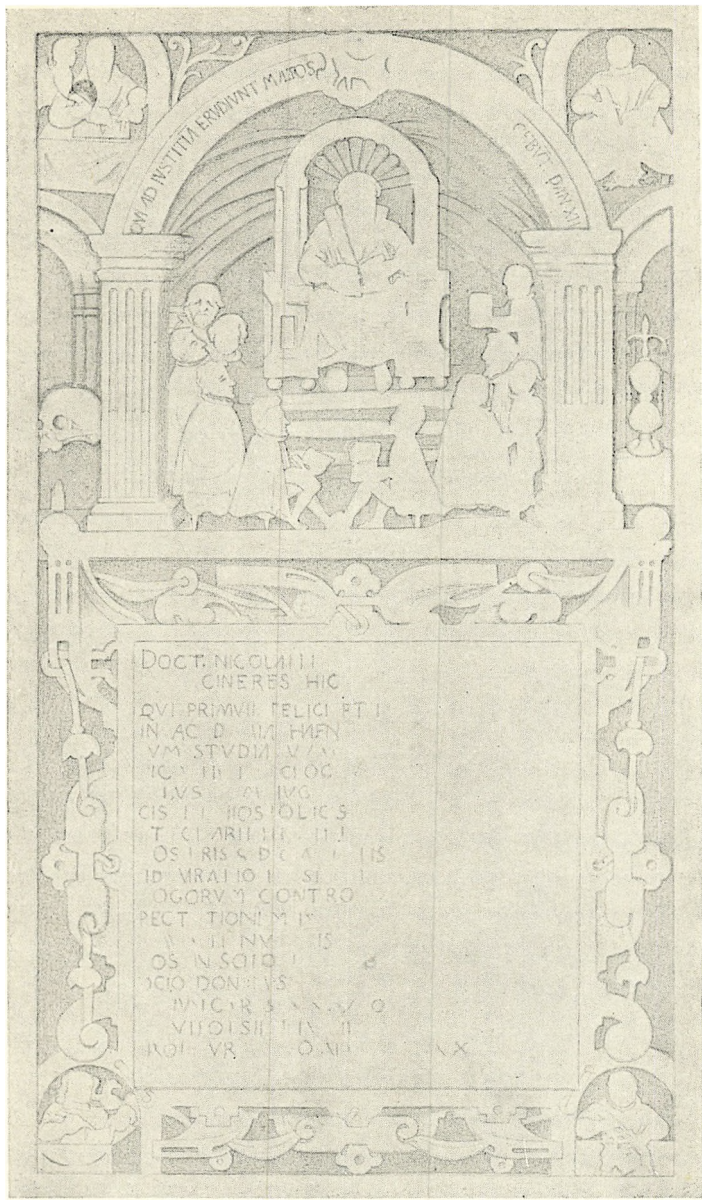
Klokken er smykket med tre relieffer, som alle viser det gamle Kristus-symbol: Pelikanen, som lader sine unger drikke sit blod.

De to øvrige klokker bærer på latin følgende indskrifter:

»I Herrens år 1508 er denne klokke støbt til Guds ære. Den højeste Treenhed, den eneste Gud og Sct. Lucius beskytte os.«

»Denne basun mildner alle folks sind. Johannes af Fastenove gjorde mig 1511.«

Niels Hemmingsen ligger begravet i domkirken, i hovedskibets østlige del. En smuk og særpræget, desværre stærkt udslidt sten dækker graven. Oven over den latinske indskrift ses han som professor omgivet af sine tilhørere. Den indholdsrige indskrift beretter, at her hviler Niels Hemmingsen, kannik i Roskilde, der som den første drev studier over de frie videnskaber og sprog ved Københavns universitet til manges nytte. Som professor i teologi kastede han ved metodisk korthed og klarhed et sådant lys over profetiske og apostoliske skrifter, at han vakte beundring ikke blot hos vore, men hos alle Europas lærde. Mod forventning indviklet i skæbnesvangre teologiske stridigheder viste han sig retskaffen, og ved kongens velvilje blev der givet oldingen et kærkomment og lykkeligt otium efter skolens langvarige slid. Mæt af dage døde han år 1500, den 23. maj. Enken og arvingerne satte mindet.

Niels Hemmingsens gravsten.

KONGEBEGRAVELSER

Den 1. januar 1559 døde Christian III på Koldinghus og blev den 13. februar bisat i Sct. Hans kirke i Odense. Først 19 år senere førtes kisten til Roskilde og ned-sattes i krypten under monumentet, som kun en måneds tid før var ankommet fra Antwerpen, hvor Frederik II havde bestilt det allerede 1569. Bisættelsen havde fundet sted i Odense, og om overføringen af kisten til Roskilde siges det kun, at den foregik uden stor verdslig pragt. Hvad der måtte have manglet denne gang, blev der lejlighed til at udfolde i fuldt mål ved Frederik II.s bisættelse.

Den ændring, som med reformationen var indtrådt i karakteren af de kongelige begravelser, demonstreredes nu i fuldt mål. Det kirkelige, som før var det vigtigste, trådte i baggrunden, i stedet for øges ligtogets verdslige pomp og pragt og kulminerer i en forherligelse af den enevældige kongemagt ud over alle rimelige grænser, for atter lidt efter lidt at foretage tilbageskridt til mere borgerlige former. Den første udførlige beskrivelse, man kender, er af Frederik II.s begravelse. Kongen døde på Antvorskov den 4. april 1588 og skulle bisættes i Roskilde den 5. juni. Rigsrådet havde først fastlagt et sikkert helt pænt ceremoniel, men enkedronning Sophie ønskede — under henvisning til, hvad der i udlandet var blevet sædvane ved potentaters og fyrsters begravelser — en større pragtudfoldelse.

Først skulle alle i ligtoget deltagende mennesker og dyr dybt sørgeklædes. Mændene iføres fodsider sorte sørgekapper, og kvinderne indhylles, så de knapt kunne gå. Hestene indesluttes i tøjhylstre fra hoved til hove, som gik de i skørter. Dernæst skulle der i ligtoget indføjes en procession af 17 faner, en for hvert af de riger, hertugdømmer, grevskaber og provinser, kongen havde behersket. Fanerne var 2 meter lange, fæstede på 4 meter høje stænger og blev båret af adelsmænd. Efter hver fane førte 2 adelsmænd en beklædt hest, på hvis skaberak var fæstet samme våben som på fanen. Forrest i processionen bares blodfanen — den højstes ellers over den belejrede by som tegn på modstand til det yderste, modsat overgivelsens hvide fane — derefter fulgte de mindre provinsers tegn og sidst i optoget den norske og danske fane og som afslutning regalfanen med hele det danske våben.

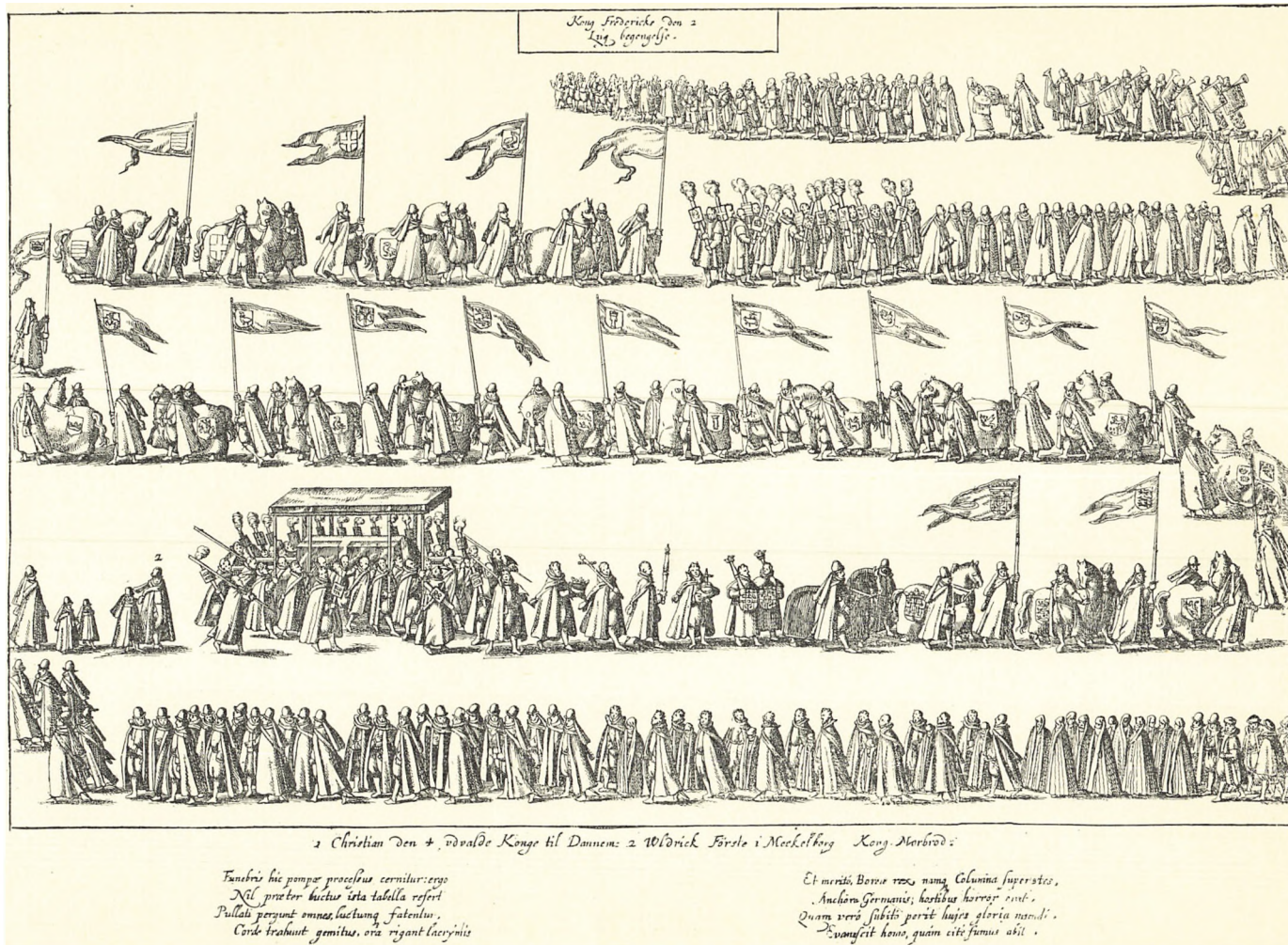
Da det var både første og sidste gang, et sådant skuespil lod sig opføre i fuld udfoldelse, tages alle de optrædende faner på stribe, mens der kun nævnes de ledsagende herrer ved første og sidste fane:

Blodfanen bar Mourids Podebusk, hesten førtes af Niels Skram og Johan Rud.

Fanen med Øsels våben, en rød ørn i blå felt.

Den delmenhorstske fane, et hvidt kors i rødt felt.

Den oldenborgske fane, to røde bjælker i gult felt.

Den femerske eller lille cimbriske fane, en gylden krone i blå felt.
 Den ditmarske fane, en rustet rytter på en hvid hest.
 Den stormarnske fane, en hvid svane med en gylden krone om halsen.
 Den holstenske fane, et hvidt nældeblad med tre nagler i rødt felt.
 Den slesvigske fane, to gule løver i blå felt.
 Den islandske fane, en hvid kronet fisk i rødt felt.
 Den gullandske fane, et hvidt lam, holdende en fane med hvidt kors i rødt felt.
 Den gotiske og vendiske fane, en gul lindorm i rødt felt.
 Den fordum cimbriske fane, en blå løve over ni røde hjerter i rødt felt.
 Den blå fane med de tre gyldne kroner.
 Den norske fane, en gul kronet løve med en hellebard i kløerne i rødt felt.
 Danmarks riges fane, tre blå kronede løver i gult felt.
 Regalfanen med hele det danske våben bar Jørgen Bille, hesten ledede Peder Reedtz og Tage Krabbe.

Allerede ved Christian IV.s bisættelse i Vor Frue kirke i København var der kommet huller i rækken: Øsel og Gotland var vejet fra det danske scepter. — At Norge havde mistet Jämtland og Härjedalen kunne jo ikke ses på den norske fane. — Ved Frederik V.s bisættelse udfoldede banner- og heste-processionen sig for sidste gang og trods alt med 17 faner, idet de manglende provinser var erstattet med en frydefane og en sørgefane, hver ledsaget af ikke mindre end 3 heste.

Gennem beretningen om Frederik II.s bisættelse får vi et levende indtryk af, hvad begivenheden har betydet ikke alene for det lille Roskilde, men for en stor del af Sjælland, ja, endog Fyn og Lolland. Længe i forvejen blev der truffet omfattende forberedelser. I Roskilde skulle der skaffes staldrum til mindst 600 heste og helst til så mange som muligt derudover. Og et lignende antal menneskelige væsener skulle helst indkvarteres godt; det var jo fine folk, det drejede sig om. — I god tid blev fire fornemme adelsfruer tilsagt til at møde i Roskilde for på Roskildegård, den tidligere bispegård, at drage to kamre med hvide lagener; i det ene skulle kongens kiste stå, og i det andet skulle enkedronningen sove. I Hellig tre Kongers kapel blev der muret gravhvælving, og ude i byen havde man travlt alle vegne. Omegnens bønder skulle sørge for madvarer og foder. Mens kapitelstjernerne, det vil sige domkapitlets fæstebønder, fik til opgave at køre brænde fra skovene ved Hvalsø. Til 30 latinskoledrenge, som skulle bære lys foran kongens kiste, blev der syet sorte klæder. Aktiviteten rakte videre endnu. Byrådene i Køge og Næstved fik besked om hos deres borgere at fremskaffe til låns kobber- og tintøj samt duge og andet. På Fyn og på Lolland skulle man længe i forvejen være parat til at modtage udenlandske begravelsesgæster, indkvartere og forpleje samt få dem transporteret videre.

Den 24. maj førtes kong Frederiks kiste med stort optog fra Antvorskov til Ringsted og dagen efter til Roskilde. Her modtoges den et stykke syd for byen af præster, prælater, kanniker og latinskoledrenge, som syngende førte toget til bispegården, hvor kisten indsattes i det beredte »pallatz«. Her stod den omgivet af lys og med vagt til begravelsesdagen den 5. juni.

Med storslået pragt og et sandt masseopbud af mennesker og heste fandt den sted. Man forstår ikke, hvordan det har været muligt at opføre dette kæmpeskuespil — værdigt et Forum Romanum — i det snævre, middelalderlige Roskilde. Sådanne optog indledtes altid af de lavere rangklasser, for i midten at kulminere og glimre med de højeste foran og efter kongens kiste, og derefter ebbe ud med synkende finhedsgrad. Forrest kom i toget de højlærde, doktorerne og professorerne ved universitetet, kanniker, præster og 60 studenter, som sang latinske salmer. Derefter kongens paukeslagere og trompetere; som tegn på sorg bar de deres instrumenter på skuldrene. Så fulgte 400 adelsmænd uden særlige roller, atter en gang studenter, i alt 40 med tykke 1½ meter høje lys i hænderne. Og nu den store maleriske effekt, den strålende fane-procession, den dybrøde blodfane og alle de prægtige våbenprydede bannere ledsaget af sørgehyllede vælige gangere, som de adelige fremførere havde vanskeligt ved at tøjle.

Endelig er vi nået så langt frem i sørgetoget, at de fire fornemste rigsråder kan fremtræde, bærende rigsregalierne. Jørgen Rosenkrantz med æblet, Peder Munk med sceptret, Peder Gyldenstjerne med sværdet og Niels Kaas med kronen. De efterfølges af kongens livhest, udstafferet med sadel og bidsel og overklædt med kostbart fløjl med et stort hvidt kors af silke, fremført af to adelsmænd. Så følger kongens kiste, båret af 32 adelsmænd, mens 8 adelige herrer løfter en baldakin over den. Ved siderne går 30 adelsmænd med store vokslys i hænderne. Lige efter kisten gik den udvalgte, kun 11-årige konge Christian IV ledsaget af sin morfar, hertug Ulrich af Mecklenburg. Efter de yngre prinser kom de fremmede fyrsters sendemænd, derefter danske rigsråder, holstenske og mecklenburgske råder, først så fulgte enkedronning Sophie og hendes fire døtre, ledsaget af adelsmænd. Toget sluttede af med borgmestre, råd og borgere fra købstæderne.

Hele denne borgerlige afdeling måtte blive uden for domkirken sammen med adelens tjenere, det første hold studenter — dem uden lys — og alle præsterne. Mens det store følge fandt deres pladser i kirken, blev der uafbrudt sunget latinske salmer. Først holdtes en tale på latin og efter nogle tyske salmer en tale på samme sprog, men ingen dansk prædiken. — Ved Frederik V.s bisættelse i Slotskirken i København blev der dog først holdt en dansk, dernæst en tysk og til sidst en latinsk begravelsestale.

Det var ikke alene denne gang, at Roskilde blev belastet med så enorm indkvartering, det gentog sig ved hver kongelig begravelse i hvert fald et godt stykke ind i 1700-tallet.

Med enevoldskongernes og deres dronningers bisættelser kulminerer hofceremoniellet i storslåethed og pragtudfoldelse. Det begyndte sædvanlig med en såkaldt katafalk eller castrum doloris enten i slotskirken eller i riddersalen på Christiansborg, en udstilling af den afdøde, hvor det centrale var en kunstfærdig opbygning ofte i pyramideform kronet med den kongelige kiste. Katafalken er gået over til nyere tids mere beskedne lit de parade. Der fortsattes med en fantastisk udsmykning og senere illuminering i de gader, den afdøde »stormægtigste og allernådigste dronnings jordiske levninger« skulle passere, når de »ved en høystsørgelig Lig-Procession til De Kongelige Begravelser i St. Lucii Dom-Kirke i Roëskilde d. 26. Januarii 1752 bleve udførte.« Udtrykkene er hentet fra en bog, udgivet i anledning af dronning Louises bisættelse, hvori beskrives »Æres-Monumenter opreyst ved en Deel Illuminationer opførte om aftenen — — — hvilke allerunderdanigst og væmodeligst lod sig tilsyne udi de Gaarde og Huse, som laae i same Gader, hvorigennem Liig-Begængelsen skeede fra det Høy-Kongelige Residence-Slot af, lige ud af Vester-Port«. — Man bemærker, at domkirken endnu benævnes St. Lucii, mere end to hundrede år efter reformationen. — Begravelsestoget foregik så om natten i fakkelbelysning ad Roskilde landevej for at slutte med selve bisættelses-højtideligheden i domkirken, som ikke har stået i skygge af optakten i slotskirken. Som et rimeligt og tiltrængt punktum fulgte så et eller flere tafler i Det kgl. Palæ, som Christian VI havde ladet bygge i forbindelse med domkirken særlig med de kongelige bisættelser for øje.

Da Frederik VI skulle stedes til hvile, var »tiden« ved et vendepunkt. Ligesom af sig selv trådte enevældens udvendige pomp i baggrunden for en spontan folkelig demonstration af betydelig større menneskelig værdi.

Om aftenen den 15. januar 1840 førtes kisten fra Amalienborg med stort opbud af militær og rangspersoner. Ligvognen var forspændt med 8 heste og omgivet af 24 fakkelbærere; det tog toget 20 minutter at passere. Fra Jernporten ved Frederiksberg Allé kørte ligvognen ud i natten eskorteret af husarer og ridende artilleri. Så skete der noget nyt og mærkeligt. Overalt, hvor toget kom frem, sluttede fakkelbærende bønder fra omegnens landsbyer sig til det og omgav ligvognen, lige til den kl. 7 om morgenen nåede krostedet Roskilde Hvile lidt østlig for byen.

Også på anden måde viste de sjællandske bønder deres taknemlighed mod den afdøde konge. Ved Damhuset, lidt uden for København, havde de ladet rejse en smuk

Frederik VI.s natlige ligfærd ad Roskilde landevej.
Efter maleri af H. J. Hansen (Rosenborg).

æreport, og det havde været deres hensigt at ville bære kongens kiste hele vejen fra København til Roskilde. Det lod sig dog af praktiske hensyn ikke gøre. På forslag af Christian VIII blev planen indskrænket til, at 250 bønder iført deres højtidsdragter samledes ved Roskilde Hvile lidt uden for byen for i hold på 46 at skiftes til at bære den 1000 kilo tunge bære til kirken.

Om ligtoget skrev »Berlingske Tidende«, at man i Europas annaler forgæves måtte eftersøge en lignende hyldest, udsprungen af landalmuens taknemmelighedsfølelse. Det var meget højtideligt at se toget drage ind i Roskilde; bag det hold, der bar, fulgte i værdig stilhed den hele skare af bønder. Udenfor domkirken afløste de tilsagte officerer bønderne, som fik anvist plads i nordre sideskib, hvorfra de overværede højtideligheden.

En ung købmandslærling, Svend Steenberg, overværede fra et vindue på Algade ligtoget og har senere nedskrevet en beretning herom:

» . . . Efter en lang Ventetid i den strænge Kulde saaes omsider en mørk Masse bevæge sig fremad fra Kjøbenhavnsvej, men standsede pludselig, uden at man fattede Grunden; det var, naar Baaren blev sat ned for at lade et frisk Hold Bønder afløse Bærerne.

Langsomt bevægede Processionen sig atter fremad, og nu hørtes de dybe Paukeslag, og Fortroppen kom tilsyne. Jeg saae de florumvundne Faner (Stan-

darer), Trompetere forud for 2 Paukeslagere tilhest, Sørgemarschaller tilfods og tilhest, Ligvognen trukken af 8 Heste med lange, sorte Dækkener, den colossale Kiste, som bares af de festligklædte Bønder, de ældre med langt Haar, flere med graa Lokker, som flagrede i Vinden om deres Nakke; de havde en Bæresele over Skulderen. Gribende var det at høre hvert enkelt Regiments Musikcorps istemme Sørgemarchen, efterhaanden som Processionen naaede hen til dem . . .«

Ved de senere overførelser af kongelige personer til domkirken har man benyttet jernbanen og derefter biler. Da dronning Louise blev begravet i efteråret 1898 formede toget fra banegården til kirken sig på een gang gribende og pompøst. Noget af det gamle var der endnu, særlig den enorme, tungt henskrumplende ligvogn, overbygget med en kronet baldakin, fakkelbelysningen og det iøvrigt beskedne militære opbud; men et menneskeligt indslag var kommet til, noget helt nyt: den gamle konge fulgte sammen med sine børn sin hustrus kiste — tidligere noget ganske utænkeligt — og unge tæt tilslørede Roskilde-damer strøede blomster foran toget. En af dem, frk. C. Mørch, senere fru Aarsdal, har nedskrevet en smuk beretning, som følger her. Sørgetogets opmarch foran kongeporten er af Erik Henningsen blevet fastholdt i en levende, hastigt malet skitse, som findes på Roskilde Museum. Over den har han til Illustreret Tidende udarbejdet et blad, som gengives her.

»Et smukt Minde om den gamle Domkirke har jeg endnu at fortælle: Det var, da gamle Dronning Louise, Chr. IX.s Dronning, blev begravet; det er vistnok den smukkeste kongelige Begravelse, der har fundet Sted. En Efteraarsaften saa stille og saa smuk blev hun ført ud til Domkirken; blandt de 50 ganske unge Piger, der strøede Blomster fra Jernbanen til Domkirken, var min Søster og jeg. — Det var saa stille og højtideligt i Gaderne, alle var sortklædte; man hørte kun Lyden af Dragonernes Hestes Hove mod Stenbroen. I Spidsen for Sørgetoget red nemlig Næstved Dragoner; derpaa kom de unge Piger, der strøede Blomster, og saa den gamle Ligvogn med Kisten. Efter den gik den gamle Konge med sine 3 Døtre og Sønnerne; man mærkede, at alle følte den inderligste Deltagelse med dem; det var jo en Familie, der havde mistet deres kære gamle Moder.

Da vi kom ned til Domkirkepladsen og drejede op foran den oplukkede Kongeport, var vi unge Piger instruerede til at danne to Rækker, en til hver Side, — gennem den aabne Kongeport kunde vi se ind i Domkirken, hvor var der skønt; — dæmpet Lys — og for Enden af en sort Baldakin stod Domkirkens Præster i Ornat — saa bar de kongelige Herrer deres gamle Moder, ja hele Europas Svigermoder, ind i den dejlige Kirke — det var saa prunkløst og naturligt det hele; de kongelige Damer holdt Herrerne Hatte, mens de bar Kisten ind. — Saa lukkedes Kongeporten — og inde i den gamle Kirke tog Fader og Børn alene Afsked med deres elskede gamle Moder.«

Fra dronning Louises begravelse.
Efter en reproduktion i Illustreret Tidende. Originalen er i Roskilde Museum.

Hertil kan føjes en lille optegnelse af domprovst A. S. Poulsens ældste søn Martin Poulsen:

»Dronningens Kiste kom Kl. 6 Fredag Aften til Banegaarden. Klokkerne ringede, og Domkirkens Præster, Stiftsskriveren og Borgmesteren tog ved Kirken imod Kisten, som Natten over skulde staa indenfor Kongeporten under en Baldakin; og Fader skulde paa Kongens Opfordring bede en Bøn og lyse Velsignelsen.

Da han kom hjem, fortalte han derom og føjede til, at der maatte en Lænestol over i Kirken, for Hofchefen, den 73-aarige Kammerherre Castenskjold, vilde sidde og vaage over Kisten Natten over.«

Den mærkeligste af alle kongelige begravelser fandt dog sted den 19. oktober 1928, da enkekejserinde Maria Feodorowna, født prinsesse Dagmar af Danmark, blev bisat i domkirken. Det var en begivenhed i større format med verdenshistorisk betoning. For en stund hvilede hele verdens øjne på det lille Roskilde, hvor en af de afsluttende akter i det storslåede drama, den russiske omvæltning, gled over døgnets scene.

Det var en tidligere enevældig kejserinde over et mægtigt rige, der nu som sønneløs enke, fattig og landflygtig, blev fulgt til graven i sit lille fædreland af et følge, som nok bestod af konger og fyrster, men mest talte fyrstelige personer berøvet deres værdigheder og fordrevet fra deres lande. På den dag var det største antal medlemmer af

Kejserinde Dagens begravelsesprocession på vej til domkirken.

det før så almægtige russiske kejserhus, den vidtforbredte Romanoff-slægt, forsamlet siden revolutionen for første og vel også for sidste gang, thi de var jo alle fra fordums storhed fordrevet fra deres fædreland for at leve som emigranter.

Enkekejserinde Dagens bisættelse fik også sit ejendommelige særpræg — afvigende fra alle tidligere kongelige begravelser — ved at foregå hovedsagelig efter græsk-katolsk ritus. Begravelsesprocessionen fra banegården til kirken indledtes med koret fra den russiske kirke i København, en lille skare sortklædte damer og herrer anførte af kantoren iklædt hvid silketalar. Og lige efter koret gik fem russiske gejstlige i deres prægtige grønlig-gyldne, rigt overbroderede silkeornater, to af dem bar de ejendommelige kuppelformede mitraer. Forrest gik en diakon fra Paris svingende røgelseskarret. Bag ham kom en provst fra Berlin bærende et kors, til højre provst Koltscheff fra Alexander Newski kirken, kejserindens konfessionarius, med en kejserlig ikon. Dernæst den russisk-græsk-katolske metropolit fra Paris med den gyldne bispestav i venstre hånd og bagest en overdiakon fra Berlin bærende et røgelseskar.

Ved kongeporten modtoges toget af biskop Fonnesbech-Wulff, domprovst Martensen-Larsen og stiftsskriver Westrup. Kejserindens kiste blev båret direkte op i Frederik V.s kapel og stillet ved siden af hendes forældres. Her talte kgl. konfessionarius provst Fenger, hvorefter provst Koltscheff afholdt en kort begravelses-gudstjeneste efter græsk-katolsk ritual. Den russiske korsang inde i kapellet blandedes

med orgelets dæmpede sørgehymne, og røgelsen bølgede i fine skyer. — For første gang havde græsk-katolske gejstlige betrådt den evangelisk-lutherske domkirke og celebreret en sørgehøjtid.

Kongelige begravelser har ikke været blot ceremoniel og udvendighed. De har haft og har deres store betydning for folket — som et mere alment stop i hverdagens strøm, en besindelse, et delvis ubevidst status-opgør.

Hver kongelig begravelse har afspejlet en kulturel epoke. Middelalderens religiøse begængelser, hvis højdepunkt var ofrene ved kirkens altre, renæssancens storslåede pragtoptog, en demonstration af rigets magtfylde, enevoldstidens overdådigt udbyggede ceremoniel, som samlede sig om en overdreven dyrkelse af monarken, og den nyere tids forsøg på at nivellere og dog samtidig fastholde former, som ikke kan undværes.

Fra den allerældste tid, fra kong Harald Blåtand blev ført til Roskilde og begravet i den kirke, han selv havde bygget til ære for den hellige Trefoldighed, og til den sidst afdøde konge, Christian X, stedtes til hvile i det til den femte domkirke sidst tilbyggede kongekapel — gennem op mod 1000 år — er de fleste danske konger og dronninger blevet gravlagt i Roskilde Domkirke. I alt hviler her 36 konger og dronninger. Alle regenter fra reformationen til vore dage, i det dybe tidsrum på 400 år, i alt 15 konger af samme stamme er i ubrudt rækkefølge blevet begravet her. Noget tilsvarende kendes ingen andre steder.

CHRISTIAN IV

Den byggeglade og pragtelskende Christian IV har i høj grad sat sit præg på domkirken. Den lange række af betydningsfulde bidrag til dens forskønnelse tager sig sådan ud: spirene, kapellet, altertavlen, prædikestolen, kongestolen og Frederik II.s monument. Hertil må føjes den monumentale portal foran kongeporten, som desværre senere er blevet fjernet.

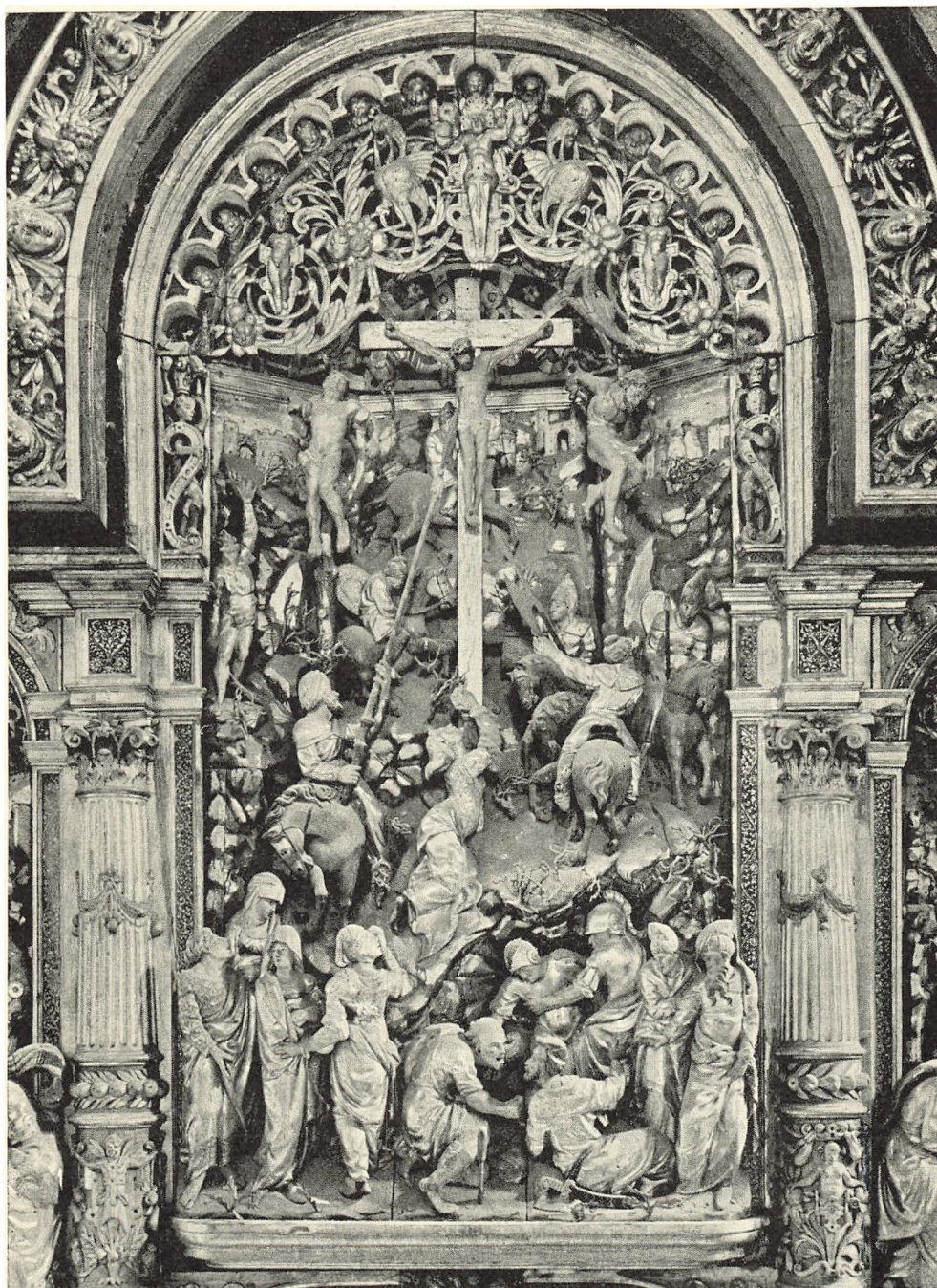
Den store gyldne altertavle indtager en stærkt dominerende plads i kirken og fanger straks blikket. Det vides ikke nøje, hvornår den er kommet til kirken, men en tysk fyrste fortæller i sin dagbog, at han har set den under et besøg i domkirken 1623. En Roskilde-forfatter kan tredive år senere oplyse, at tavlen oprindeligt har stået i Frederiksborg slotskirke i Frederik II.s regeringstid, hvorfra den senere af Chri-

stian IV er foræret til Roskilde-kirken »til en meget stor Zirat oc Beprydelse oc ævig Ihukommelse«. Det er tyskeren, som fortæller en i sin tid ret yndet historie om, at »Spanierne« (dermed mener han nederlænderne) ville smugle den gennem Øresund fra Danzig, hvor den var lavet. Men da det blev opdaget, havde kongen skaffet sig underretning om dens værdi. I den tro, at de kunne slippe billigere gennem tolden, opgav »Spanierne« en lav pris; kongen skal da have købt tavlen til den anslåede værdi. At det er en omviser-historie, forråder den selv. Tavlen kan ikke været lavet i Danzig, da den så udpræget er et nederlandsk arbejde, antagelig forfærdiget i Antwerpen o. 1560. En meget nær slægtning af den befinder sig i en kirke ikke langt fra Namur, og denne bærer Antwerpens mærke, en indbrændt lille hånd med udspilede fingre.

I stedet for den usandsynlige toldhistorie er det rimeligere at antage, at Frederik II har købt tavlen i Antwerpen til sin slotskirke på Frederiksborg, og at Christian IV senere har givet den til Roskilde Domkirke. Det meste af Frederik II.s slot blev som bekendt af Christian IV erstattet med det nuværende, genopbyggede slot. Til sin nye slotskirke købte kongen i 1606 for en betydelig sum den pragtfulde altertavle af ibenholt og forgyldt sølv. Den kan en halv snes år senere have fået sin plads i kirken, og Antwerpen-tavlen er så gået videre til Roskilde. Der er en ganske interessant parallel til denne udskiftning. Den dejlige altertavle i Søndre sogns kirke i Viborg er af Christian II købt i Antwerpen til slotskirken i København. Da denne blev ombygget af Frederik IV, lod han en ny barok-tavle udføre — den er nu i Helligåndskirken i København — og forærede Antwerpen-tavlen til Søndre sogns kirke. Foruden de to nævnte har vi her i landet nederlandske tavler i Sæby og Holstebro i Nordjylland og i Ulkebøl på Als, den sidste bærer — ligesom Viborg-tavlen — Antwerpen-mærket. De nederlandske tavler udmærker sig ved, at deres billedlige fremstilling udspilles på scener med dybt perspektiv, så der kan tales om en for-, mellem- og baggrund. Og de står som kunstværker meget højt.

Roskilde-tavlen er en af de rigeste og bedst bevarede, hele arbejdet er af høj kvalitet og den oprindelige staffering, guldasur på rød farve, er i god behold. Opbygningen er stadig den gotiske skabstavles, men stilen er renæssance. Dens bibelske beretninger skal følges fra venstre til højre, begyndende i nederste række. Korsfæstelsesscenen er større end de øvrige, og i den kulminerer hele tavlens fortælling.

Som allerede nævnt havde altertavlen til at begynde med en anden plads, nemlig uden for muren, som lukkede for de gamle kor, den stod altså neden for den nuværende kortrappeløb. Og her må den have haft sit stæde i et lille hundrede år, indtil korenes omdannelse hen mod år 1700. Til daglig var tavlen — efter middelalderlig skik — tillukket. Kun ved de tre store kirkelige højtider og tredie søndag efter påske,

Golthascenen, altertavlens centrale og største felt.

som var en årlig tilbagevendende markedsdag, blev den åbnet. Undtagelsesvis, når »enten udenlandske herrer og fyrster eller gesandter og andre fremmede af rigernes indbyggere« måtte ønske det, blev fløjene svunget ud og tavlen opladt, »hvilken de som sig på kunsten og arbejdet forstå ikke det nok berømme og love kan«. Denne ordning var gældende indtil for hundrede år siden.

Prædikestolen er et sen-renæssancearbejde fra 1609. Den er opbygget af sandsten og delvis beklædt med sort og hvidt marmor og desuden smykket med alabaster-skulpturer.

Christian IV.s lukkede kirkestol på det nordre galleri, også kaldet Kongestolen, er et rigt snedkerarbejde med overdådig staffering i sen-renæssance fra begyndelsen af 1600erne. Den er nu anbragt lige over for orgelet, oprindeligt har den siddet et fag østligere, altså bedre placeret for prædikestolen. I nederste etages felter ses Christian IV.s og dronning Anna Cathrines navnetræk samt Danmarks og Brandenburgs våbener; i øverste etages gennembrudte slyngværk gentages de kongelige navnetræk.

Det storslåede gravmonument, Christian IV lod rejse over sin fader, er udført 1594—98 af den nederlandske kunstner Geert van Egen, som i nogen tid var bosat her i landet. Det står kunstnerisk ikke mål med Christian III.s mausoleum, men er blevet urimeligt hårdt kritiseret. Opgaven har været bunden og mere end vanskelig at løse. På monumentet står kongens mærkelige valgsprog: *Meine Hoffnung zu Gott allein, Treu ist Wildpret.* — Mit håb står til Gud alene, troskab er som et vildt. For første gang optræder der relieffer af slagscener som dekoration på et gravmæle, det videreføres på Christian V.s; men så er det også slut.

Man ved ikke ret meget om den oprindelige indramning om domkirkens hovedindgang: Kongeporten. Den må i hvert fald ikke være faldet i Christian IV.s smag, for 1635 skænker han kirken en statelig og kostbar renæssanceportal af sandsten og norsk granit. En ond skæbne må have fulgt portalen, for allerede hundrede år senere vil kirkens bestyrelse af med den for at slippe for udgifter til istandsættelse, men hofbygmester Thurah sætter sig kraftigt imod. Desværre må den senere domkirkeværge Steen Friis også have forset sig på portalen, vel nærmest ud fra den ulyksalige idé: at ville føre tilbage til »den oprindelige stil«. I 1871 foranlediger han, at portalen nedtages — og foræres til Holmens kirke i København. I stedet for skulle der opsættes en mere gammel udseende. Det blev den ynkelige stilefterligning, som nu i en årrække har mispnydet kirken. Stenene kom i tilhugget stand fra Sverige, og allerede da kasserne blev åbnet, var Steen Friis sørgeligt klar over sit skæbnesvangre fejlgreb. Det hele er forfejlet, den vammelsøde og slikkede kunst vil komme til at stå uden sammenhæng med sine omgivelser, som en ny lap på en gammel klædning, skriver han i sin dagbog.

Roskilde Domkirkes kongeportal.

Roskilde-portalen foran Holmens kirke. Selv om den er blevet beskåret for i det hele taget at få plads, virker den trykkende. Den tanke at tage en dekorativ detalje fra den bygning, hvortil den er beregnet, og anbringe den på en anden, er da også ganske ukunstnerisk. I forbindelse med Roskilde Domkirkes 1000-års fest er den tanke blevet fremsat, at kongens gave burde vende tilbage til den kirke, hvortil den er givet.

Da dronning Anna Cathrine var død, ville kongen bygge et nyt gravkapel ved domkirken. Da der ikke var nogen ledig plads, måtte to middelalderlige kapeller vige, nemlig Sct. Laurentii og Sct. Christoffers. Det tog urimelig lang tid at få kapellet færdigt — ikke mindre end 37 år. I 1613 sluttede kongen kontrakt med sin byg-

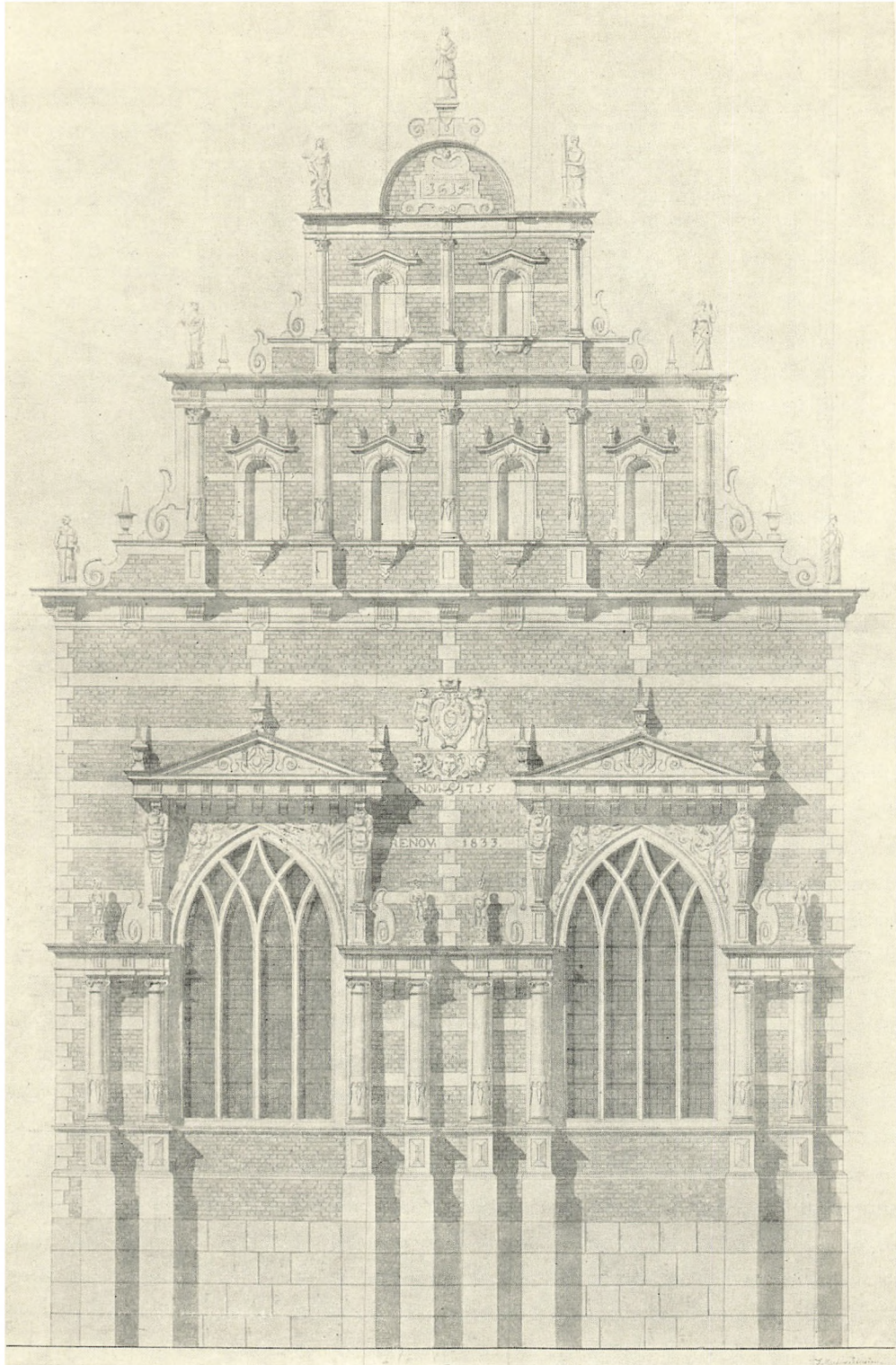
mester Lorens van Steenwinkel om »at skulle af grunden opmure og med huggen sten forfærdige det kapel — — eftersom den skabelon (tegning) udviser, vi hannem Naadigst haver overantvordet, hvor paa vi selv skrevet haver«. Hvor meget eller hvor lidt, der skal lægges heri, er der ingen enighed om. Vilhelm Wanscher anser det for uomtvisteligt, at kongen selv har tegnet skabelonen, og ser et bevis for sin antagelse i »Kapellets besynderlige Blandingsstil af Gotik og smaalig Klassicisme«, som han ikke vil tillægge en fagmand som Steenwinkel. Med gotik tænkes der på de spidsbuede med stavværk opbyggede vinduer, mens det ellers er renæssancen, der præger bygningen. Wanscher mener i øvrigt, at kapellets dekorative stil er nær beslægtet med den, man møder i tidens kostbare møbler, som var prydet med søjler og figurer af elfenben.

Lorens van Steenwinkel nåede langt fra at se sit arbejde fuldført, han døde 1619, og hans broder Hans blev hans efterfølger. Til trods for, at taget var rejst allerede i 1617, kunne kapellet først tages i brug 1642. Indvendig har det været et storslået rum, dækket med een enkelt 17,5 m høj stjerneribbet hvælving, »den største i nogen dansk bygning«. Det må tidligere have virket større, så længe det stod hvidkalket og med lyset strømmende ind gennem fire store vinduer, to sidevinduer foruden de to i nord. Af hensyn til den maleriske udsmykning blev sidevinduerne i 1849 tilmuret indvendig.

De to bueåbninger ind mod kirken lukkes af mestersmeden Caspar Finckes berømte jerngitre. Hvert gitter er inddelt i 15 felter, og ikke to felter er ens. En ubændig fantasi og en overlegen mestren af jernet har tilsammen skabt det enestående. Gitrene er som jungler af jern med slyngede lianer og fantastiske eventyrblomster, der åbner deres duftløse kalke, omflagret af fugle og befolket med vilde dyr. Men også usandsynlige væsener, der ligger langt hinsides nutids-fantasi, lever i junglen. Renæssancens blodrige livsjubel, omsat i jern af en hammer mod en ambolt. Et mesterværk, smeden godt må prale med, og han gør det også: »Caspar Fincke bin ich genant, dieser Arbeit bin ich bekant«, råber han fra gitterets fod. — Thurah har sin egen forklaring, han skriver, at gitrene er »saa kunstigt og net udarbejdet, at den gemeene Mand endog vil forsikre, at Fanden selv har gjort dem«.

En ikke mindre beundring end den, der tilkommer Caspar Fincke, bør blive Roskilde-snedkeren Caspar Lubbeke til del. Han har gjort det måske endnu større kunststykke næsten at berøve træet dets oprindelige natur og forme det, som var det jern. Der tænkes på de eminente gitre, som udfylder bueåbningerne på de to tårnkapeller.

Det har utvivlsomt været Christian IV.s hensigt, at kapellet skulle rumme et lignende storslået monument som dem over hans nærmeste forfædre. En tradition vil vide, at et sådant skal have været på det nærmeste fuldført, men ødelagt ved Tøjhusets brand 1647. Tilbage skulle kun være det store sandstens-krucifiks, som nu er

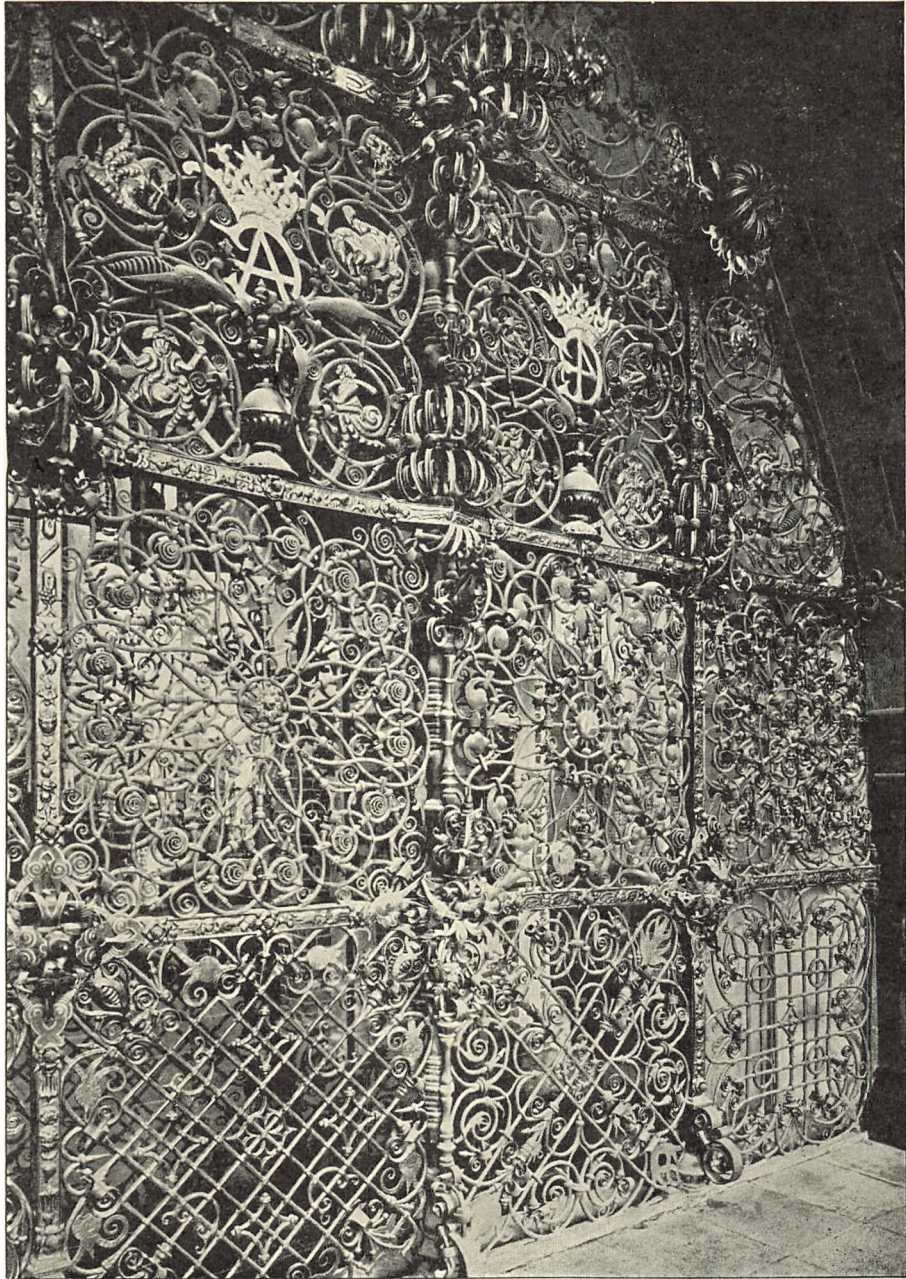

i Holmens kirke, og et stærkt molesteret, men kunstnerisk værdifuldt alabasterhoved i Nationalmuseet, forestillende den unge konge. Gående ud fra disse stykker har man regnet med, at monumentet var tænkt opbygget som flere af tidens epitafier med det afdøde ægtepar knælende ved foden af et krucifiks. Der er dog senest udtalt tvivl om, at krucifikset i Holmens kirke stilistisk kan være så gammelt som før antaget.

I hvert fald endnu en gang til er der gjort forgæves forsøg på at skaffe Christian IV et anseligt monument. Ideen skyldes Christian VIII, som betroede opgaven til G. F. Hetsch. Han udformede et monument i form af en sarkofag, hvori kongens kiste skulle nedsættes, mens en statue af ham udført af Thorvaldsen skulle indtage en dominerende plads oven på sarkofagen. Monumentet blev aldrig til noget, skønt det har været langt fremskredet. Thorvaldsen havde ikke alene fuldført sin kongestatue, men også et allegorisk relief til forsiden af sarkofagen, og begge dele var støbt i bronze. Mens relieffet er havnet i Kunstindustrimuseet — man kan se det i gips både i Thorvaldsens museum og i Nysø-samlingen — har statuen allerede en tid haft sin plads i Roskilde-kapellet efter et ufrivilligt og ikke gavnligt ophold i fri luft foran Rosenborg.

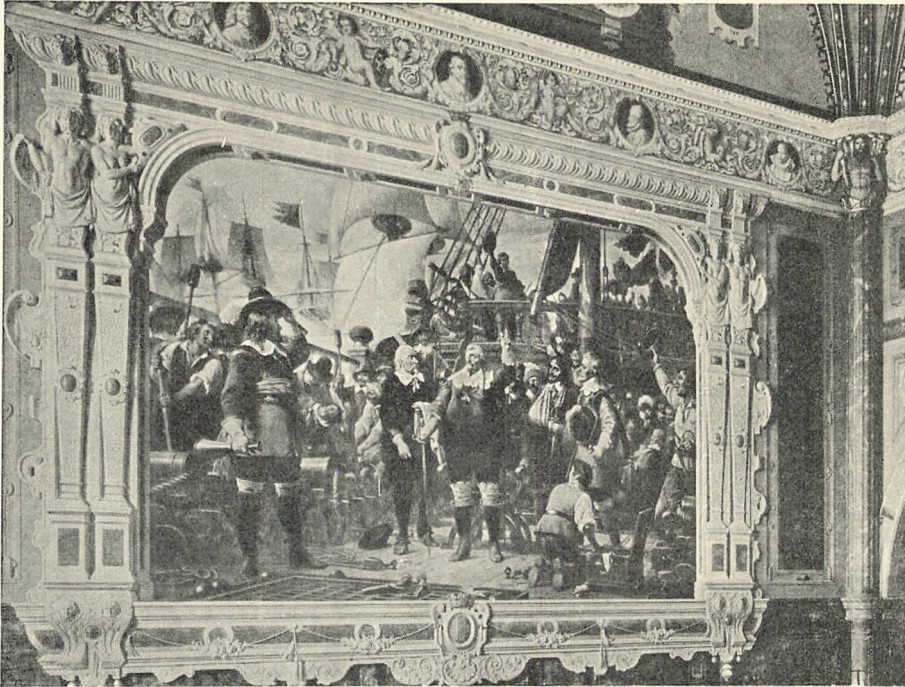
Selve kapellet blev i lang tid ikke benyttet efter sin hensigt. Mens det forgæves ventede på sit eller sine monumenter, fandt en masse begravelser sted i de tre hvælvinger under gulvet. Her hensattes Christian IV.s og dronning Anna Cathrines fløjsbetrukne trækister, som kun dårligt tålte kælderfugt. Og her blev Frederik III.s og dronning Sophie Amalies pragtfulde kobber- og messingkister anbragt for snart at blive overtrukket med ir og rust. Da de sammen med kisten, der rummede den udvalgte prins Christian, Christian IV.s ældste søn, som døde året før faderen, i 1866 blev taget op af kælderen, måtte de først grundigt istandsættes, inden de kunne indtage deres nuværende pladser. I en af hvælvingerne ophobedes efterhånden så mange barnekister, at de måtte stables oven på hverandre, da der skulle skaffes plads til en lille datter af Christian V. Dette gav stødet til, at kongen 1689 lod højkoret rydde for at indrette det til kongelig begravelse med en krypt underneden til prinser og prinsesser. Den har navnet »Kongebørnernes krypt«, men rummer også voksnes kister.

Det havde nok en tid givet luft i barnehvælvingen i Christian IV.s kapel, da kongens og Kirstine Munks tre børn 1655 blev flyttet til en nyindrettet gravkælder under Sct. Birgittas kapel. Man behøver vel næppe at spørge, hvorfor det netop var disse tre kister, Frederik III ville have fjernet fra det kongelige kapel? Det drejer sig om to småbørn og den kun 15 år gamle Anna Cathrine, Christian IV.s og Kirstine Munks første barn, opkaldt efter den afdøde dronning. Det hedder sig, at hun døde af sorg over at have mistet sin forlovede, rigshofmester Frans Rantzau, som en aften faldt i Rosenborg slotsgrav og druknede. Hendes kiste havde oprindeligt haft en

Det vestre af Caspar Finckes gitre.

navneplade og forskellige forsiringer af sølv. Behrmann, som undertiden er lidt rask på det, skriver, at fanden har taget det altsammen; men Jacob Kornerup har som den mere grundige rådspurgt rådstuearkivet og fundet følgende notits: »Christen

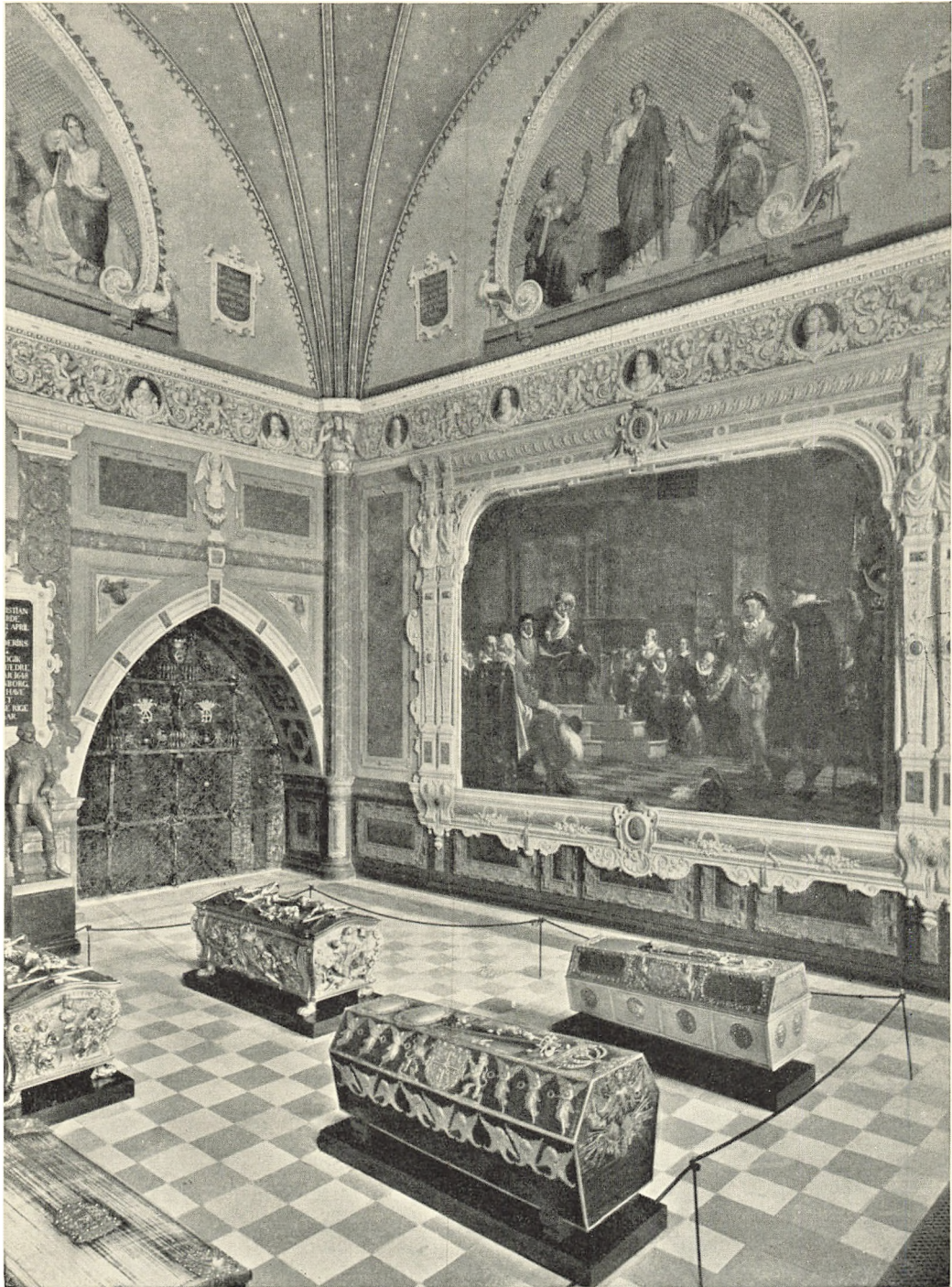

Christian IV på »Trefoldigheden«.

Hansen, Klokkerens Tjener, som for det udi Domkirken begangne Tyveri i Fru Kirsten Munks Begravelse efter Sjællandsfare Landstings Dom d. 16. Aug. 1743 skal pidskes til Kagen og derefter arbejde udi Fæstningen Christianhavn sin Livstid, udstaar her den først dikterede Straf paa Løverdag og vorder næste Mandag til Citadellet indført«. — Det var ikke den eneste gang, det kostelige sølv på kister, som stod godt skjult i kirken, havde fristet en stakkels djævel.

Kun i godt 30 år kunne højkoret afgive plads for kongelige begravelser, ved Frederik IV.s død i 1730 var det slut. Og så blev Christian IV.s kapel en tid magasin for kongelige kister. Her samledes mellem årene 1746, da Christian VI døde, og til Frederik VI.s død i 1839 i alt 10 kister. Et nyt kongekapel, det næstsidste, var blevet en uomgængelig nødvendighed.

I årene 1863—66 udførte Vilhelm Marstrand og Heinrich Hansen den kendte udsmykning af kapellet. Mens den sidste med stor virtuositet har malet et rammeværk på den flade væg, som helt illuderer som stukrelieffer, skabte den første de to berømte historiske billeder: Christian IV på »Trefoldigheden« under slaget på Kolberger Heide 1. juli 1644 og Den unge konge som dommer over en bedragerisk adelsmand. De to bevægede fremstillinger har i tidens løb samlet utalte beundrere.

I midten Christian IV.s rigt sølvbeslædede kiste.

Julius Lange skrev i 1873 i sin bog »Nutidskunst«:

»Det er et af de ganske faa store Arbejder af monumental Natur, som vor Malerkunst har faaet at udføre; og vi frygte ikke synderlig for Modsigelse, naar vi betragter Marstrands store Billeder paa Kapellets Vægge som det Betydeligste, det danske Historiemaleri hidtil har frembragt.«

Mærkeligt nok er episoden, da kongen blev såret, historisk dårligt belyst, men der kan dog tegnes følgende billede. Under slaget rammer en svensk kanonkugle delfinen på en af »Trefoldigheden«s kanoner — delfiner kaldes de to hanke, der dengang fandtes på kanonerens overside — derved sprang kuglen, og delfinen sloges i stykker, ligesom panden, der beskytter fænghullet. Store og små sprængstykker iblandt træsplinter fra kanonporten, hvorigenen kuglen var kommet ind, fløj til alle sider. Tæt ved kanonen stod kongen sammen med sin hofmarskal Knud Ulfeldt og den just fra Spanien hjemvendte gesandt Ejler Ulfeldt, begge rigshofmester Corfitz Ulfeldts brødre. Knud Ulfeldt blev såret i armen og døde kort efter. Ejler Ulfeldt dræbtes på stedet og væltede i faldet kongen, som selv blev ramt flere steder af metal- og træsplinter. Værst var det gået ud over det højre øje, det rantes af en metalsplint, en eller flere andre sårede ham i panden, nogle tænder blev slået ud, og det venstre øre flækket — desuden forskellige knubs. Kongen mistede sekraften, men øjeæblet blev bevaret, så udtrykket »ham med det ene øje« er mere velment end korrekt. Det har også voldt ældre skribenter og kunstnere besvær at finde ud af, hvilket øje kongen mistede. Mon ikke Marstrand på Rosenborg har rådspurgt det blodige tøj, kongen havde på under slaget; det lader nemlig ingen tvivl åben. Rosenborg-relikvierne giver i øvrigt en anden oplysning: kongen har ikke marcheret rundt på dækket i drabelige kravestøvler — men hygget sig i et par rare tøfler.

Til billedet af retsscenen har man fejlagtigt ville knytte historien om vandmærket. Kongen skulle være blevet klar over falskneriet ved at studere vandmærket i gældsbevets papir, dette var nemlig fra en fabrik bygget senere, end det falske gælds-brev var dateret. På en måde er vandmærkehistorien god nok, men den gælder blot en helt anden retssag.

Tårnene har rimeligvis fra begyndelsen af haft spir, som er blevet ødelagt ved branden 1443 og næppe genopført. Til et stykke ind i 1600-tallet har der som afslutning kun været de uanselige trappegavle, som Münchener-tegningen s. 35 viser. Frederik II havde til hensigt at rejse spir, men kirken fattedes penge. Stillingen må senere være blevet gunstigere, for 1633 gav Christian IV rentemesteren besked om at lade overtømmermanden tage mål på »videlsen« af domkirkens tårne, og borgmesteren i Visby fik sendt penge for tømmer, som var bestilt.

I forgrunden katedralskolen, som altid har hørt til i domkirkens inderkreds.

I maj 1635 ankom den første skibsladning svært tømmer til Køge, og domkapitlets bønder i alle de tilgrænsende herreder fik ordre til at age det til Roskilde, næppe muntert hverken for mand, hest eller vogn. Først i august tog man fat på rejsningen. Spirene måler til fløjstangen 28 m. De er forneden firkantede og stærkt svajede, men får snart ottekantet gennemsnit og stiger hastigt op mod de høje og flotte vindfløje. Spirene er tækket med kobber, og pladernes lodrette false understreger slankheden.

De høje spir er domkirkens krone. Først med dem fik den sit særpræg. De har skabt dens lette profil og tegnet det billede, hver eneste dansk kender. De slanke pyramider spidser sig stadig og synes til sidst at svinde i blået. Sammen med tårnenes prægtige stræbepiller løfter spirene bygningens tyngde og forlener den med en sjælden lethed og ynde. Kunsthistorisk ejendommeligt, at det rigtige gotiske *sursum corda*, opløfter hjerterne, fik kirken i det ydre først i renæssancen, og tilmed da denne stilart var på retur.

De 28 m som mål for spirene er hentet fra »Danmarks Kirker«, men alle roskildensere ved, at det kan ikke gælde dem begge. Det nordre tårn er højere end det søndre. Steen Friis har tallene: nordre tårn $127\frac{1}{2}$ alen = 80 m, søndre tårn 123 alen = 77,2 m (1 al. = 0,6 m). Detailleret for nordre tårn: murhøjde $68\frac{1}{2}$ al., spir 50 al. og fløj 9, tilsvarende for søndre 67, 48 og 8 alen. Og når Steen Friis skriver det, kan man være sikker på, at han har haft folk til tops for at måle. Og lad tidespiret over korsskæringen komme med; det måler med fløjstang 95 alen = c. 60 m, spiret alene 35 alen = c. 22 m.

I Roskilde ved man også, at det søndre tårn er blindt. Begge tårnes vestsider har øverst oppe store runde blændinger; det nordres er prydet med ringe af glasurersten. Når eftermiddagssolen skråt strejfer vestfacaden, får regnbuehinderne i nordre tårns øjne glans, og de ser langt ud over landet.

Luftbilledet giver et indtryk ikke alene af spirenes slankhed, men af tagenes forunderlige verden. Der er aldrig helt vindstille deroppe, for det er højt til vejrs, domkirkens sokkel ligger i Rundetårns højde — 36 m — over fjordens flade. Et stadigt lufttræk står om tårne og tinder. Selv de svageste pust sætter luftlagene i bevægelse, en brise mærkes dobbelt stærk, og den svage blæst bliver til buldrende orkan. Så snart brisen vokser, høres nede fra domkirkepladsen orgelbruset oppe fra tagenes ensomme verden. I blæst er det en oplevelse at stå dernede og høre orkan-brølet fra de høje og øde tinder.

Og en vinterdag. Sneen fyger. Dagen efter sidder der snepudder i alle gesimser og ved hvert et fremspring, hvor en flok snefnug har kunnet bygge rede. Men i alle de farlige render ligger der store driver. Der må mandskab til vejrs og rense op. Først smøgen mellem tagryggene på Hellig tre Kongers kapel; møjsommeligt skovlfuld for skovlfuld hives sneen ned på domkirkepladsen. Det var sneen, som i sin tid gjorde, at man »halshuggede« det sydvestre våbenhus og gav det en rutschebane som tag. Og ved vi ikke ad anden vej, at det var vinter, da svenskerne gik over bæltterne, så kan domkirkens regnskaber fortælle om betaling for snekastning fra tagene.

ORGELET

En af Roskilde Domkirkes store herligheder er det pragtfulde orgel. Det er nok eet orgel, men dog en trefoldighed. Det bærer i sig bestanddele af to forudgående orgler, og bag disse anes et fjerde. Dette går tilbage til det tidligste tidspunkt, hvorpå der overhovedet blev bygget orgler i Danmark.

Det storslåede værk har været baggrunden for domkirkens rige musikliv gennem århundreder. Og det bærer i sig vidnesbyrd om et halvt årtusindes skiftende kunstneriske formåen; ikke mindre end tre skiftende stilarter er aflejret over hverandre.

I store metalbogstaver slynger sig rundt om orgelpulpituret den 150. Davids-salmes pompøse appel til lovprisning af Herren — i den gamle latinske bibeloversættelse. Fordansket vil den omtrent lyde således:

Lovpriser Herren med pauke og sang,
Lovpris ham med strengeleg og orgel,
Lovpriser ham med skønt klingende cymbler,
Lovpris ham med jubelens cymbler,
Enhver ånd lovpriser Herren.

Er det strålende orgel ikke som en legemliggørelse af salmistens festlige ord. Når dets tonebrus stiger under de høje hvælv, er det ikke en genklang af kong Davids festmusik til Jahves ære.

Som den billedskårne figur i de gamle sejleres stævn gav hele skibet karakter, sådan bruser orgelet fra sit høje stade ud i kirkerummet med pelikanen for sin stævn, den gamle kirkes skønne sindbillede på Kristus: fuglen, der selv sønderflænger sit bryst for med sit blod at nære sit afkom.

Allerede længe har det været erkendt, at i Roskilde Domkirke fandtes landets ældste og fornemste orgelmonument. Vel bærer det Frederik III.s navnetræk og årstallet 1654, men det er så som så med både årstal og kongenavn. En ikke ubetydelig del af det nuværende værk, det smukt opbyggede rygpositiv, går tilbage til 1554. Dets fire hundrede år gamle piber spiller endnu og har en fin tone.

Ved den sidste restaurering, som afsluttedes 1957, blev det muligt at føre orglets historie endnu længere tilbage. I bunden af rygpositivet fandt man et ældgammel fundament af egetræ. Det blev bestemt til at være rester af et omkring hundrede år ældre værk, et orgel fra Christian I.s tid. I og for sig ikke så mærkeligt, at den fornemme bispekirke i Roskilde har været blandt de første, der er blevet beriget med et orgel, eller måske den første af alle landets kirker, idet to udhugninger i murværket tydes som støtte for et pulpitur til et endnu ældre orgel. Det er bemærkelsesværdigt, at orgelet altid har haft sin plads på søndre sideskibsgalleri og ikke er

blevet flyttet til kirkens vestende, som det ellers er tilfældet i så mange andre kirker. — Om det allerældste orgel fra Erik af Pommerns tid kan der kun gisnes. Men det står fast, at Roskilde Domkirke allerede på Christian I.s tid har haft orgel. Et dokument fra 1464 nævner det, og tyve år senere siges det at være blevet »ferget«, det vil sige repareret. Iøvrigt har domkirken foruden sit hovedorgel ejet i hvert fald eet mindre orgel. Det havde sit stude i det gamle Vor Frue kapel, der måtte vige pladsen for Frederik V.s kapel.

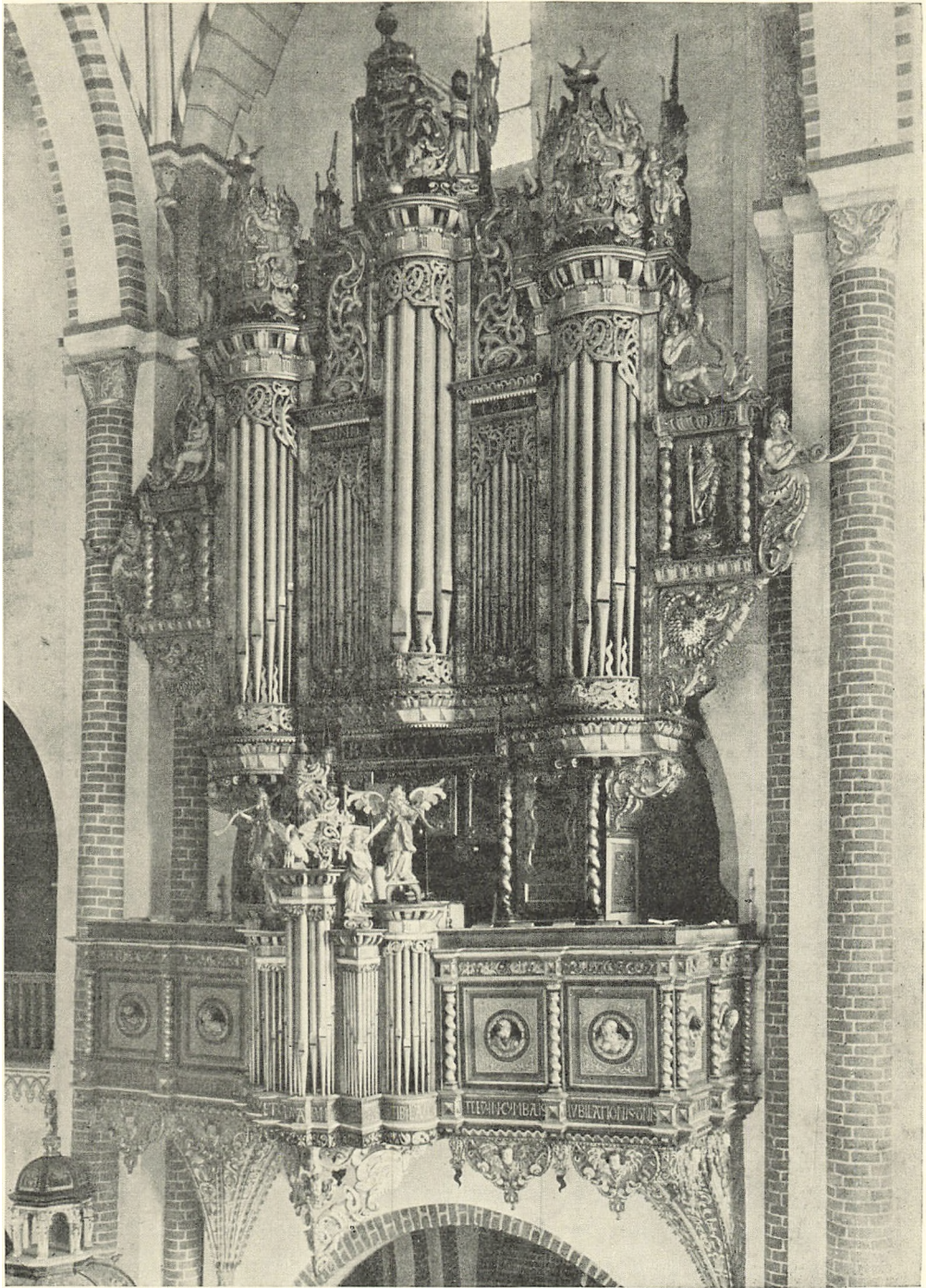
Både det nuværende pulpitur og dets stjernehvælvede underbaldakin går tilbage til 1400-tallets orgel. Under baldakinens smukke og livfulde barokmaling skjuler der sig en gotisk dekoration, og det samme er tilfældet med pulpiturets brystværn, hvor der under den nu siddende barokmaling er fundet en gotisk udsmykning.

Af selve det gotiske orgelværk er der derimod intet tilbage. Det blev i 1554 erstattet med et for datiden storslået og enestående værk. Da det stod færdigt, kunne kantoren, kannikerne og kirkeværgerne udtale, at »der nu ikke findes bedre og mærkeligere orgel i Danmark«. Det er bygget af en anset nederlandsk orgelbygger Hermen Raphaelsen Rottensteen-Poch, almindeligt kaldet Hermen Raphaelis, som blev indkaldt specielt for at bygge det nye domkirkeorgel. Det er ikke udelukket, at — foruden rygpositivet — også en del af hovedværkets piber skyldes den gamle nederländer. Samtidig med, at Raphaelis' rygpositiv indbygges i det gamle gotiske pulpitur, beklædes dettes brystværn og får en udsmykning i ung-renæssance, den omkring midten af 1500-tallet rådende stil. Disse arbejder skyldes for en del en snedker ved navn mester Peyter, rimeligvis en nederländer.

Den sidste store fornyelse fik orgelet i 1654, idet Raphaelis' hovedværk enten helt eller delvis blev erstattet med det nuværende, der over det hele fik barok udsmykning. Dog endnu titter i bogstavelig forstand ung-renæssancen frem på pulpituret i form af en række mænd og kvinder, der stikker deres hoveder ud gennem dekorative bladkranse. Ved senere istandsættelser af udstyret er malingen blevet fornyet, kun underbaldakinen synes at have bevaret de oprindelige farver.

Barokkens overdådighed har i høj grad sat sit præg på det nuværende orgel. Brusragtige dekorative elementer bovner og svulmer overalt, lasurglinsende farver glitrer og snoede søjler vrider sig. En klunkeagtig drapering har maskeret den ædruelige renæssance.

Hvad er der ikke alt: hængestykker med fyldige englehoveder, engle, der trakterer basun eller harpe, og kvinder i folderige gevandter slår luthens strenge. Helt usandsynlige fantasivæsener: forfærdende brølemasker og vingeligende netværk med rovfuglehoveder. På storvingerne: Sct. Peter med himmelens og helvedes nøgler og Sct. Paulus med det mandshøje rettersværd flankeret af en skægget havmand og en

Det overdådige orgel.

blondlokket havfrue, begge blæsende på mærkeligt snoede, konkylielignende basuner, over dem to fyldige, ivrigt musicerende engle. Og oppe i den syvende himmel Frederik III.s navnetræk vogtet af to vildmænd og flankeret af englebårne våbenskjolde.

Udsmykningen skyldes den virksomme Roskilde-snedker Caspar Lubbeke, der døde 1675. Giverne er lensmanden på Roskildegård Niels Trolle til Trolholm — nu Holsteinborg — og hans hustru Helle Rosenkrantz; deres adelige våbenskjolde flankerer klaviaturet. Det var den samme Niels Trolle, som fik overladt Sct. Sigfrids kapel i nordre tårn til begravelse for sig og sin slægt.

Gentagne gange er Roskilde-orgelet blevet restaureret. Sidste gang er der gået grundigere til værks; foruden de nævnte fund af spor efter et ældgammelt orgel er der også gjort pudsige opdagelser. I middelalderen forrettede domskolens skolarer tjeneste ved kirkens mange altre. Længe efter reformationen vedblev skoledisciplene at gøre tjeneste som kordrenge. De har haft deres tilholdssted på orgelpulpitoret. Under arbejdet med forsvarligt at befæste dette til murværket blev gulvet brudt op og baldakinen nedenunder tømt for århundreders støv og kordrengenes efterladenskaber. Det blev til 13 papirssække fulde, og i støvet adskillige kuriøse sager af ikke ringe kulturhistorisk interesse. Ja, hvad var der ikke? Kridtpiber, skråtobak i store mængder, spillekort, blade af latinske gramatikker, af latinske stile, skønskrivningshefter og pennefjer. Det vrimlede med nøddeskaller, og så var der også et fint, endnu brugbart spanskrør. Men mellem alt ragelset fandt man også noget virkelig værdifuldt, nemlig en stump af et urgammelt pergaments-håndskrift, måske fra 600-tallet, under alle omstændigheder et stykke af det allerældste manuskript, der kendes i Danmark. Der har været iskoldt i kirken om vinteren, og man har forsøgt at lune sig lidt ved de fra syden kendte varmegryder af ler fyldt med glødende trækul. Der var ikke så få lerskår i baldakin-affaldet. Lidt af en gåde, at kirken endnu står der!

At orgelet er faldet i barok-poeten Hansen Jernskægs smag, siger næsten sig selv, og han priser dets snørkler i tilsvarende vendinger:

Du kronet Pibespil med Guld berømmet Jache
Der kand Vor skabermænd med mange stemmer tache
Høyt under steenig Loft Du har Dit hæders Sæde

En lang række dygtige mænd har gennem århundrederne siddet ved domkirkens orgel. I rækken lyser to navne med særlig glans: Weyses og Matthison-Hansens.

Vel var komponisten C. E. F. Weyse ikke som organist knyttet til Roskilde Domkirke men til Vor Frue i København, dog både som skabende og som udøvende musiker vil han altid nævnes i forbindelse med domkirkeorgelet. Gennem 30 år havde

han en tilknytning til Roskilde, som har haft den allerstørste betydning for hans produktion. Inspireret af den dengang fredfyldte by og dens smukke omegn har han her skabt de fleste af sine kendte melodier, morgen- og aftensange, til Ingemanns tekster. Under sine hyppige og langvarige Roskilde-besøg først hos domprovst I. M. Hertz, senere og mest hos dennes søn sognepræst til Vor Frue og Sct. Jørgensbjerg Hans Hertz var det ham ofte en glæde at spille på domkirkens orgel. Weyse følte sig så stærkt knyttet til Roskilde, at han ønskede at hvile her. Han har sin grav på Gråbrødre kirkegård, hvortil musikvenner stadig valfarter.

Uden Weyses medvirken havde domkirken næppe fået sin store orgelkunstner Hans Matthison-Hansen. Efter studier hos Weyse blev han 1832 på dennes varme anbefaling i en alder af kun 25 år domorganist i Roskilde og var det til sin død i 1890. Han regnedes for en af vore betydeligste orgelmestre, og hans navn nåede ud over vore grænser. Det var især ved sine frie improvisationer, han blev berømt. Da Frederik VI.s kiste blev båret ind i kirken, intonerede domorganisten sin berømte fantasi over folkevisen »Dronning Dagmar ligger udi Ribe syg« — og var fra den dag af landskendt. Hans årlige kirkekoncerter var en begivenhed inden for musiklivet og kaldte folk viden om fra til domkirken.

SVENSKEKRIGENE

Ulykkesåret 1658. Den tungeste fred, Danmark nogen sinde har måttet slutte, bærer Roskildes navn. Den er dateret 26. februar, men dokumentet blev først dagen efter mellem kl. 12 og 1 underskrevet i Roskilde Domkirke. — Der er ingen tvivl om, at det er svenskerne, som har gjort krav på domkirken som den fornemst mulige ramme om vel nok den største begivenhed i nationens historie. Den dag drejede Nordens skæbne: Sverige steg og Danmark sank.

Underskriverne var de udenlandske magters mæglere, den franske gesandt Chevalier de Terlon og Cromwells udsending, den unge diplomat Philip Meadowe. Fra svensk side underskrev: rigsadmiral Steen Bielke og den danske greve Corfitz Ulfeldt, som var blevet den svenske konges geheimeråd. Fra dansk side: rigshofmester Joachim Gersdorf og rigsråd Christen Skeel. — Det var ved den lejlighed, at Gersdorf henvendt til Meadowe hviskede kejser Neros ord: *utinam nescirem literas* — gid jeg ikke kunne skrive. — Christen Skeel, som var gammel og svagelig, blev så rystet over, hvad der var sket, at han nedbrødes til døden.

Samme dag, som beseglingen fandt sted, skrev de to danske underskrivere fra Roskilde et brev til Frederik III, hvori det blandt andet hedder:

»Vi har i Herrens navn efter lang og besværlig underhandling fuldendt traktaterne med de svenske kommissarier. Vi for vore personer villet ønske, at det måtte være bedre. Gud skal vide, at vi har gjort vort dertil, men hverken raison eller motiver har kunnet gælde imod magten«.

Roskilde-freden sønderlemmede det danske rige. Skåne, som havde været Danmarks værdifuldeste landsdel, skulle nu blive det samme for Sverige. En glædelig udvikling i de senere år er i færd med mere og mere at placere Skåne som en bro mellem de to nordiske broderfolk.

Det er ikke så længe siden, det blev fastslået, at domkirken var stedet for fredens underskrivning. Det ligger ellers ret nær, for der fandtes intet andet passende lokale, og man var vant til at benytte domkirken, når det drejede sig om større og repræsentative forsamlinger. Blot et enkelt tilfælde: i august 1588 tilsagdes et stort antal adelsmænd til at give møde i domkirken for at forhandle om en omordning af rostjenesten. — Det har været ret almindeligt at vælge den værdigste ramme om afslutning af betydningsfulde retshandlinger, vel sagtens for at give dem vægt og på en måde helliggøre dem. Derfor valgte svenskerne, da Den skånske Krig var afsluttet, og de nu kunne betragte sig i sikker besiddelse af Skåne, at slutte freden 1679 i Lunds Domkirke.

Krigsårene blev på forskellig måde en prøvelse for Roskilde Domkirke. I første række er der det omtalte besøg af den svenske dronning Hedvig Eleonora, som kostede kirken en af dens største skatte. Da svenskerne kom igen i august 1658, indførte de det såkaldte salvogarde-system, hvorved man mod en bestemt afgift skulle kunne sikre sig mod vold og plyndring. Til at salvogardere Roskilde og særlig domkirke og kapitel, omfattende både personer og gods, havde Karl Gustav beskikket en officer ved navn Jakob Hilchen. Hen mod krigens slutning undså han sig ikke for at stjæle et skrin med kostbarheder fra en enke i Roskilde, hos hvem han en tid var indkvarteret. Også ud af sin salvogarde søgte han at få det mest mulige. Først måtte byen og borgerskabet punge ud, derefter afpressede han de gejstlige over 1400 rigsdaler, og så kom turen til domkirken. Hans forlangende har været artigt, for kirken måtte sende konrektoren magister Søren Kornerup til Kronborg for »at anholde om skånsel for brandskat af domkirken for dens tjenere«. Der blev sluttet en overenskomst med hr. Hilchen. Det kostede kirken 100 rigsdaler.

Under den anden svenskekrig blev i hvert fald to svenske officerer, en oberstløjtnant og en kaptajn, begravet i domkirken; en tredie i Vor Frue kirke i Roskilde.

Under den første af krigene har svenskerne også gjort brug af domkirken, men det har kun afsat en ikke videre hyggelig notits i regnskabet: »Købt paa nogle Ugers Tid paa Apoteket ved Povl Klokke, der det svenske Lig stod udi Mester Kristoffers Kapel (det senere nedrevne Vor Frue kapel) og lugtede saa meget, Røgelse, hvis udi alt 10 Lod à 5 Sk. er 3 Mk. 2 Sk.«.

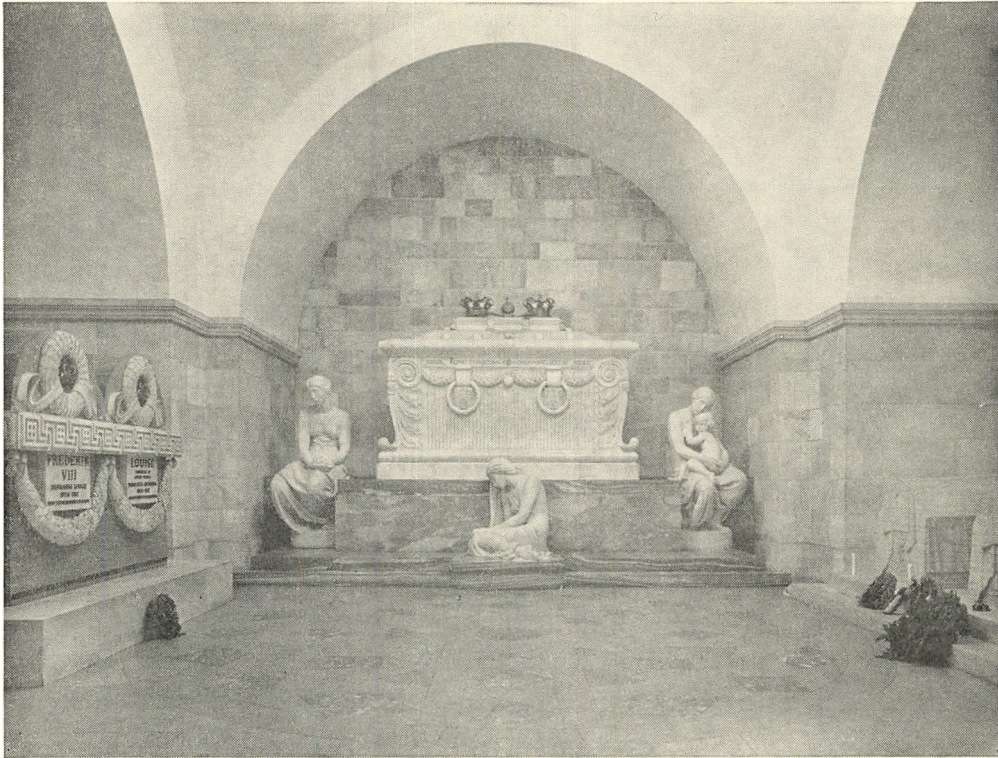
Men den værste følge af krigen var dog, at kirkens indtægter svigtede. Når landet og ikke mindst egnen omkring Roskilde og ind mod København under besættelsen blev udsuget til bunds, så end ikke såsæden blev levnet, gik det hele i stå, og bønderne kunne ikke betale deres landgilde til kirken. Til trods for, at skatter og afgifter blev eftergivet, blev mange gårde øde, og det varede meget længe, inden der blev rådet bod på de ulykkelige forhold. Behrmann kan fortælle, at af 118 bondegårde, hvoraf der svarede landgilde til domkirken, kunne endnu i 1690 kun de 25 betegnes som gode, og selv disse svarede kun det halve af, hvad de oprindeligt var ansat til. De så stærkt svigtende indtægter medførte, at domkirken måtte stifte gæld, som det atter tog år at få afviklet. At det samlede resultat måtte blive et trist forfald, siger sig selv.

Det er ikke for meget sagt, at domkirken den dag i dag bærer sørgelige spor efter svenskekrigene. Der tænkes på den hårdhændede ødelæggelse af kirkens skønne dia-dem af spidsgavle om korrunding og hen over sideskibene. Alt dette blev på grund af pengemangel raseret, samtidig mistede kapeller og våbenhuse deres højtrejste gavle og inddroges under de samme fattige halvtage som sideskibene. Det er vanskeligt i dag helt ud at fatte, hvor dybt disse indgreb har skæmmet et engang helstøbt kunstværk. For stedse var storhedstidens strålende glans slukket.

For måske at få et føleligt indtryk af, hvor stort forfaldet har været, kan det nævnes, at i året 1709 manglede der næsten 1000 ruder, og 23 hele vinduer var væk. Man forstår så godt Behrmann, når han tilføjer, at der for træk næppe kunne holdes gudstjenester i kirken.

DE SIDSTE KONGEKAPELLER

Det tog tid at få Christian IV.s kapel gjort færdigt, men Frederik V.s har dog sat rekorden med 51 år. Man begyndte i 1774 med at nedrive det middelalderlige Vor Frue kapel, og først i september 1825 kunne biskop Mynster indvie det nye kapel. Men så var det også et storslået værk, domkirkens mest imponerende tilbygning. Udvendig kan kapellet virke lidt hårdt ved sin størrelse, den fremmedartede stil og det

Christian IX.s kapel. I baggrunden Christian IX.s og dronning Louises sarkofag, i nichen til venstre Frederik VIII.s og dronning Louises sarkofag, i nichen til højre står Christian X.s og dronning Alexandrines kister.

afvigende materiale — små maskinstrøgne sten — og ved den mangel på hensyntagen til omgivelser, hvormed det er klodset op til kirken.

Men hvilket pragtfuldt og pompøst rum og tindrende lyst. Højt oppe svæver den riflede kuppel, og over korsarmene hvælver sig kassetterede tøndehvælv — med helt romersk værdighed. En stor kunstner har skabt det enestående perspektiv fra forhallen frem mellem de to mægtige søjler op mod Frederik V.s stolte monument. Hans navn er C. F. Harsdorff. Men det blev ham ikke givet at fuldende sit værk, og det blev heller ikke, som han først havde tænkt sig det. De to store søjler og de joniske pilastre skulle have været af »aggerhusisk marmor«, det blev mursten og stuk. I 1820 fik C. F. Hansen den lidt triste opgave at fuldføre kapellet, efter at der i over 40 år ikke var rørt ved det ud over nødtørftige istandsættelser.

Også fra kapellets tænkte anvendelse blev der i høj grad afvejet. Bygningen består egentlig af to dele, en forhal, Christian VI.s kapel, og den høje kuppelhal, Frederik V.s kapel. Der står i de to kapeller tre marmorsarkofager, for Frederik V og

Frederik V.s kapel med kongens sarkofag i baggrunden.

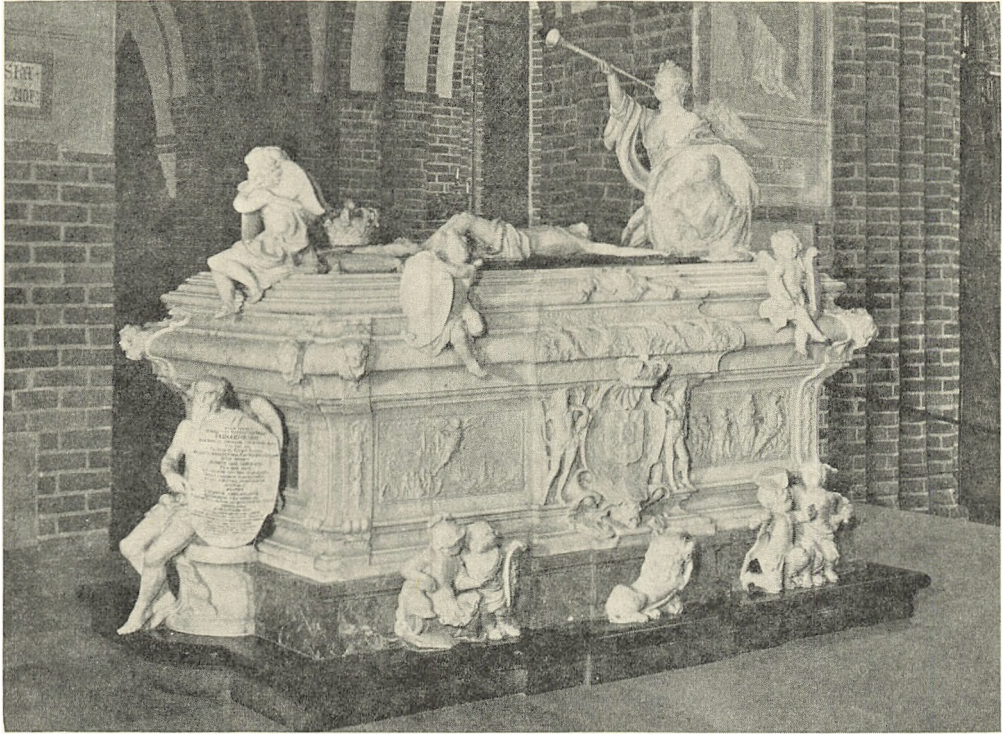
hans første dronning, Louise, og for Christian VI. Men der skulle have været to til, for Frederik V.s anden dronning, Juliane Marie, og for Christian VI.s dronning, Sophie Magdalene. Men det gik helt anderledes. Det kan måske udtrykkes sådan, at

Christian V.s billede fra hans sarkofag i højkoret. Det vil ikke være let at give en mere rammende karakteristik af en enevældig monark end denne romerske imperator med sit flot henkastede rigsæble. Det må skyldes I. C. Sturmberg, men han har muligvis som forbillede haft et relief i riddersalen på Rosenborg, som er udført af billedhuggeren César Lamoureux, ophavsmanden til »Hesten« på Kongens Nytorv — Christian V.s rytterstatue.

de to damer overlevede sig selv, skønt de ikke blev særlig gamle. De var begge ligesom trådt i baggrunden, og da de døde, var det i en helt ny tid, og ingen lagde sig i selen for at hædre deres minde med kostbare monumenter. Da Juliane Marie døde 1796, havde dronning Louises sønnesøn, kronprins Frederik, allerede en tid været den faktiske regent, og hans interesse for arveprinsens moder har næppe været overvældende. Og Sophie Magdalene overlevede først i 24 år sin gemal og så sin søn Frederik V i 4 år; da hun døde i 1770, havde hendes sønnesøn vel heller ikke ret meget at skulle have sagt.

Så blev kapellet i tidens løb kistemagasin. I 1825 var de fem »legale« kister bragt derind. I 1844 kom der fra Christian IV.s kapel yderligere fem kister, og herefter blev indtil 1912 alle kongelige personer bisat her, så der til sidst var ophobet ikke mindre end 12 kister ude på gulvet. Et par omordninger, hvorved en del kister stille forsvandt ned i krypten, og opførelsen af Christian IX.s kapel gav dog nogenlunde luft. Først ved den sidste heldige omordning er der skabt frit rum i kapellets centrale del med mulighed for på nært hold at kunne betragte Frederik V og dronning Louises sarkofager og med udmærket overblik over de øvrige kister.

Frederik IV.s sarkofag i højkoret.

Ingen af de siden Christian III i domkirken gravsatte konger savner deres dronning, to har endda tvende, kun Christian VII hviler ensom i sin sfinxbårne kiste, hans unge dronning hviler i en lidt tung rokoko-sarkofag i en krypt i kirken i Celle.

En tid var det tanken, at den store dobbeltsarkofag for Christian IX og dronning Louise, som danner midtpunktet i Christian IX.s kapel, skulle have haft plads i Frederik V.s kapel i østre korsarm. Man blev dog klar over, at det skønhedsmæssigt ikke ville være heldigt. Efter den nye grundlovs vedtagelse 5. juni 1915 besluttedes det at hædre kongehuset ved efter Christian X.s ønske at opføre et nyt kapel. Domkirken ville godt alene betale det, men det blev dyrere end beregnet, så statskassen måtte træde til. Kapellet blev opført i årene 1919—24 og er tegnet af Andreas Clemmensen. Det er bygget i tilslutning til nordvestre våbenhus, som derved er blevet ud-slettet som selvstændig bygning. Kapellet består af et korsformet kuppeldækket rum, hvis vægge er beklædt med faksekalk i dæmpede grålige toner. Rummet er beskedent af omfang, men værdigt og harmonisk, det giver et fint udtryk for sit formål.

Her er — foruden Christian IX og dronning Louises dobbeltsarkofag efter tegning af Hack Kampmann og omgivet af Edvard Eriksens enkle kvindefigurer — dobbelt-

sarkofagen for Frederik VIII og dronning Louise, udført af Utzon Frank — et forsøg på at bryde ud af den traditionelle formgivning — og endelig de to yderligt beskedne marmorkister for Christian X og dronning Alexandrine efter tegning af Kåre Klint.

Over de kongelige gravmonumenter kunne der godt lægges en kulturel kurve. For den første Oldenborger har gravens udstyr ingen rolle spillet, det vigtigste var at hvile et sted, hvor stadige gudstjenester kunne hjælpe hans sjæl. Renæssancekongernes monumenter i Hellig tre Kongers kapel er nok storslåede, men endnu er det ikke idel selvtilstrækkelighed. Oven på deres gravtempler knæler kongerne foran den korsfæstede. På det monument, som var planlagt for Christian IV og dronning Anna Cathrine, skulle de begge knæle ved korsets fod. Men allerede med den begyndende enevælde udfolder menneskedyrkelsen sig uhæmmet i den mangel på begrænsning, barokken kan opvise. Oven på Christian V.s sarkofag fremholder to damer, under navn af Retfærdighed og Fromhed, kongens særdeles pompøse portræt, og oven på Frederik IV.s sarkofag udbasunerer Fama majestætens ry. Allerede Christian VI og Frederik V.s monumenter er præget af klassicismens ro og værdighed, dog mindre end to rigers bevægede sorg kan endnu ikke gøre det. De senere enevældige konger hviler i såre stilfærdige, fløjlsbetrukne kister. Juliane Maries og Christian VII.s kister er fornemme kunstværker, udførte efter tegning af J. C. Lillie og C. F. Hansen. Grundlovens giver fik kiste af egetræ. Man er senere vendt tilbage til marmoret og de symbolske figurer, men kvindefigurerne omkring de første Lyksborgeres dobbeltsarkofag skal blot stemme til alvor. De to marmorkister — for er sarkofag ikke et for voldsomt ord — hvori det sidst afdøde kongepar hviler, er så enkle, at det bliver vanskeligt at fortsætte ad denne linie.

GRAVMINDER

Den rigeste skat i Danmark af gravsten fra middelalder og renæssance ligger i Roskilde Domkirke, siger Chr. Axel Jensen. Langt de fleste er tildækket med måtter i håb om, at de ikke helt skal udslides under de evigt trampende fødder. Der kendes fra domkirken mere end halvtredie hundrede gravsten, men det er kun en ubetydelig del af den lange række gennem århundrederne. Utalte grave er taget i besiddelse af gejstlige og adelige og senest af borgerlige for snart efter at skifte beboer. Gravstene er brudt op og ituslået, mens andre er berøvet deres ærværdige indskrifter for at give plads for et nyt udødeligt minde, indtil også det skal udslettes. End ikke domkirkens bispesten er blevet sparet. Man ved, at i hvert fald 14 bisper skal ligge begravet i

Detaller af to ridder-gravsten fra Hans Malers værksted. Den til venstre er over Erik Walkendorff til Glorup, der døde 1605, den anden over kgl. Majestæts herold Franciscus Hispanier.

domkirken. Men hvorfor skulle ikke endnu flere af de i alt 34 have fundet deres hvilested her? Der er dog kun bevaret 4 bispegravsten. Om ødelæggelsen af en femte — som på en måde er i behold, da selve stenhellen eksisterer — ved man helt god besked. Det drejer sig tilmed om den største af alle kirkens gravsten, hugget af lys gråblå kalksten over en af de mest kendte bisper. Den blev o. 1431 lagt over kankonikorets skaber, biskop Jens Andersen Lodehats grav i det af ham stiftede De 10.000 Ridders kapel ved kongeporten. 1608 solgtes det til familiebegravelse for overjægermester Hahn. Bispens gravsten blev taget op og 1772 solgt til en Roskildekøbmand, hvis familiebegravelse ude på kirkegården ved nordre tårns vestside den nu dækker forsynet med en ny indskrift, som iøvrigt er smukt indhugget, men snart helt udsløttet ved forvitring. Dens udstyr som bispesten kendes fra en gammel tegning i Nationalmuseet. De to eneste synlige bispesten, Peder Jensen Lodehats, nu i koromgangen, og Oluf Mortensens i det af ham byggede Sct. Birgittas kapel, er afbildet s. 94, og Niels Hemmingsens særprægede gravsten kan ses s. 111.

I midterskibet, ikke langt fra kongeporten, ligger »Smedens Sten«. Den er en slags barometer; når det trækker op til regnvejr, begynder den at »svede«. Oprinde-

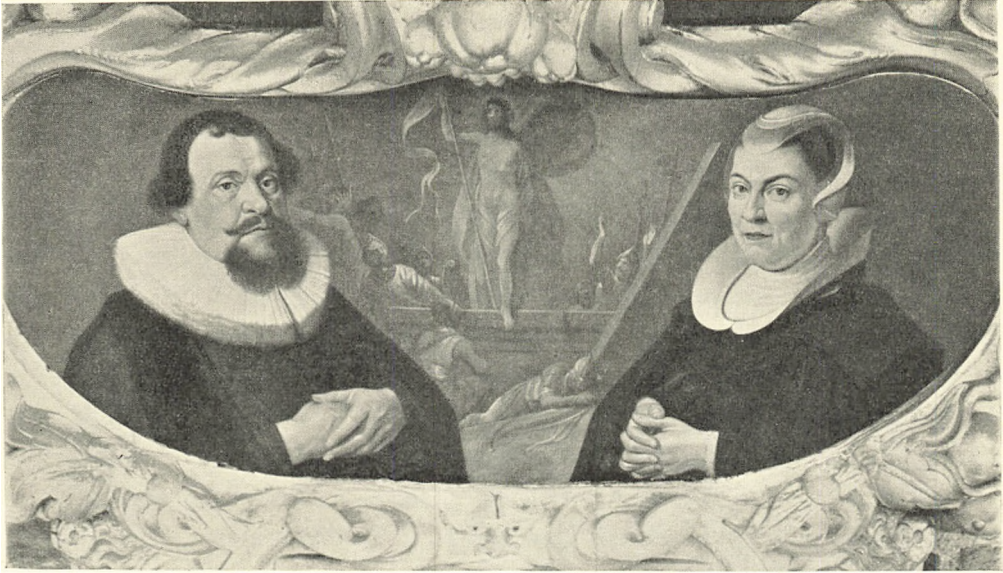

Gravsten over Christopher Urne og Sophia Lindenow.

I midten en forsænket oval med indskrift over et firdelt, firkjernet skjold: øverst Urnes og Lindenows og forneden Grubbes og Rantzaus våben. Uden om ovalen løber to fine bladranker, som foroven og forneden og til siderne flankeres af elegante barokornamenter. De seksvingede engelhoveder i hjørnerne er så karakteristiske, at Chr. Axel Jensen ved deres hjælp har kunnet henføre stenen til den store Holbæk-billedskærer Lorents Jørgensens værksted. Dekorationen er ualmindelig for en gravsten, langt snarere minder den »om et bogbind eller en plafonddekoration«.

lig er den o. 1635 lagt over en kapellan og var forsynet med en latinsk indskrift. O. 1753 blev den solgt til grovsmed Niels Jørgensen, som lod den oprindelige indskrift udslibe og en ny indhugge.

I den sidste menneskealder er det ved omhyggelige sammenlignende undersøgelser af Chr. Axel Jensen lykkedes at afgrænse forskellige værksteder og i nogle tilfælde nå frem til mestrene. I årene 1550—78 havde den meget produktive gravstenekunstner Hans Maler værksted i Roskilde. Af dets produktion er der i domkirken endnu 34 gravsten. Man ved besked om i alt c. 110, hovedsagelig på Sjælland og i Skåne. Ved figurstenene kan der næppe tales om nogen portrætlighed, det er snarere typebilleder. På en del af dem er øjenpartierne stærkt udformet, øjet udhulet og oprindelig fyldt med en asfaltmasse for at fremhæve det og give det »liv«. Hans Malers værksted har i adskillige tilfælde genanvendt udrangerede sten fra domkirken og fra Roskildes sognekirker, som netop i den periode stod for nedrivning.

Fra epitafiet over Roskilde-borgmesteren Gert Schrøder, død 1643, og hans hustru. På de ældre epitafier var et religiøst billede det fremherskende og portrætterne det underordnede, senere blev det omvendt.

Her afbildes detaljer fra to karakteristiske Hans Maler-sten og desuden en prægtig barok-gravsten fra c. 1655, en af domkirkens fineste, og så er den tilmed fra en tid, da gravstenskunsten var ved at ebbe ud til fordel for epitafiet. Den lå før over den krypt under kannikekoret, som rummer Christopher Urne og Sophia Lindenows kister, men er nu anbragt på østvæggen inde i Oluf Mortensens våbenhus. Den er udført i et smukt blåsort marmor.

Væg-gravmindet, epitafiet, anbringes til at begynde med under beskedne former oven over graven, som desuden er forsynet med gravsten. Senere bliver epitafiet det primære. Skave-skjoldet, s. 95, oven over bispens grav kan godt betragtes som en forløber for et epitafium. Da de rigtig kommer på mode i Frederik II.s og Christian IV.s tid, er der adskillige præster og velmeriterede borgerfolk, som lader sådanne gravminder opsætte i kirkerne »Gud til ære, kirken til beprydelse og sig selv til ihukommelse«.

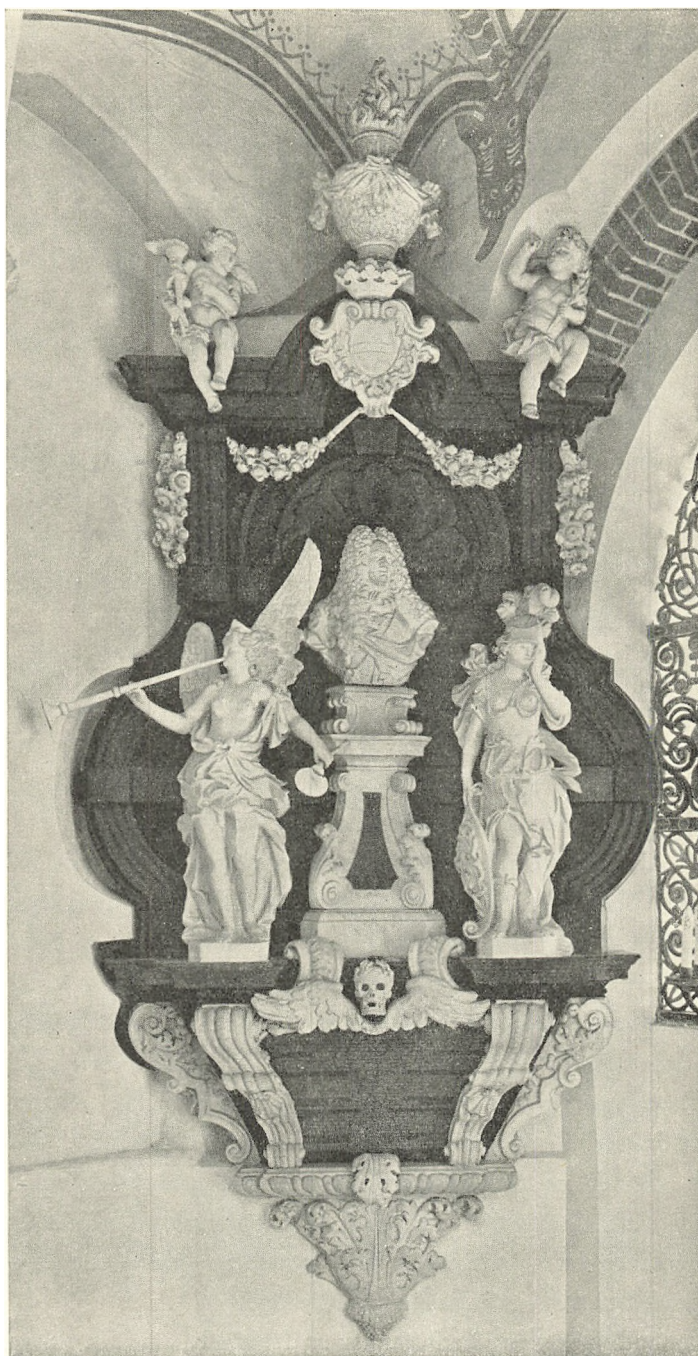
Roskilde Domkirke ejer ikke særlig mange epitafier — ikke, når man eksempelvis sammenligner med Sct. Nicolai i Køge eller Christkirken i Tønder — men de er dog nok værd at bemærke. Først det rolige renæssance-epitaf fra o. 1620—25 over diplomaten, kannik ved domkirken, Jonas Carisius. Det har med rette en fremtrædende plads ikke langt fra prædikestolen. I koromgangen er fire sandstens-epitafier samlet. Over »den ærværdige olding Augustinus Sandt, fordum præst ved Kronborgs og Hel-

singørs tyske kirke samt Christian IV.s feltpræst, kannik og vikar i Roskilde«, og over en Halmstad- og en Roskilde-borgmester, alle tre har deres hustruer med. Det fjerde er sat over Susanne Worm, lægen og arkæologen Ole Worms anden hustru. Hun døde i Roskilde 1637 af pest kun 24 år gammel og fra fire børn. Et smukt maleri af den yndige unge kvinde pryder epitafiet.

Til højre for kongeporten hænger et af kirkens pragtstykker, det strålende monument over Otto Krabbe, ridder af elefanten, geheimeråd, etats- og justitsråd, stiftsbefalingsmand på Sjælland, amtmand for Roskilde, Tryggevælde, Vordingborg og Møns amter, herre til Egholm og Holmegård. Et overlegent barok-kunstværk fra begyndelsen af 1720'erne. Kunsthistorikerne kan ikke blive enige om, hvem der er mester for epitafiet. Hvis I. C. Sturmberg har udført »de buttede, ja, klumpede kvindefigurer på Christian V.s og Charlotte Amalies sarkofager i højkoret«, kan han næppe have været mester for »de slanke, velproportionerede kvindefigurer på epitafiet og deres knitrede klædebon«. Det er da så heldigt, at der kan henvises til hans broder, I. A. Sturmberg, eller en ukendt billedhugger. — Om smagen kan der som bekendt ikke diskuteres. Steen Friis' dom over epitafiet lyder kort og godt: »Det hele er udført i Rococo og uden Værd som Kunstværk betragtet«.

Ikke langt fra epitafiet hænger der en rund marmorplade som gravminde over Otto Krabbes og fru Birgitte Scheels eneste datter, Charlotte Amalie Krabbe. Hun blev 1708 gift med Ulrik Christian Gyldenløve, men døde allerede året efter, kun 20 år gammel. Indskrifterne på tidens gravmæler holder sig aldrig på det jævne, men mon ikke det patetiske her når højden: »Ædel var hun af hendes høye Byrd og Herkomst, men ædlere af hendes store Dyd og Fuldkommenhed . . . Hendes deyligste Sjel straaled saa igjennem det deyligste Legeme, at hun behagede alle uden sig selv, men indtog aldeles Hjertet af hans Høye Excellence den Høybaarne Herre Hr. Ulrich Christian Guldenlowe, Herre til det Grevskab Samsøe og det frie Herskab Marselisborg, Ridder, Kongl. Majestæts til Danmark og Norge Høybetroede General-Admiral, Kammer-Herre, Stiftsbefalingsmand over Island og General-Postmester udi Norge«.

Epitafiet og mindetavlen minder om, at her var en tid familien Krabbes gravkapel. Otto Krabbes og Birgitte Scheels marmorsarkofager står nu i et kapel i Vor Frue kirke i Roskilde. Hertil er også flyttet en del kister fra det andet nedlagte kapel, familien Hahns, til venstre for kongeporten — oprindeligt De 10.000 Ridderes kapel. Også nogle smukke jerngitre fra de to kapeller er kommet til Vor Frue kirke. Nu kan kun rustningen oppe på væggen fortælle om det tidligere gravkapel. Hr. Hahn har aldrig spadseret rundt i den — hvad somme har ment. Den er — efter datidens skik — specielt fremstillet som begravelsesrustning og var — båret til hest af en god rytter — et dekorativt led i overjægermesterens begravelsesprocession.

Den flotte ornamentik i hvidt marmor fremtræder virkningsfuldt på baggrund af det sorte kalkstens storstykke. På en forsiret piedestal står busten af den afdøde geheimeråd med allongeparyk og elefantordensbånd. Den flankeres af to frejdige damer, Fama, som i basun udblæser den afdødes ry, og den dybt sørgende Pallas Athene med Ægideskjoldet — lansen må hun have stillet fra sig.

Geheimeråd Otto Krabbes epitafium.

SEVÆRDIGHEDER OG MÆRKVÆRDIGHEDER

På den tid af året, hvor tusinder og atter tusinder besøger domkirken, står der altid — når klokken nærmer sig fuld time — en flok besøgende ud for Christian IX.s kapel og ser forventningsfuldt i vejret. Man venter på, at det berømmelige figurspil Kirsten Kimers og Per Døver skal give opvisning. Når viseren står på hel, rejser Sct. Jørgens gråskimmel sig lidt op på bagbenene og falder snart efter ned igen, mens dragen udstøder et forfærdeligt dødsvræl. Lidt efter slår Kirsten fire beskedne kvarterslag på den mindre klokke; knapt er hun færdig, før Per lader hammeren falde og drøner timeslagene ud af den store klokke, herover bliver den lille Kirsten så nervøs, at hun afværgende virrer med hovedet. Ikke så underligt, at folk stiller sig op og venter på forestillingen, for de to middelalderlige figurspil er ikke alene enestående her i landet, men må regnes for europæiske seværdigheder.

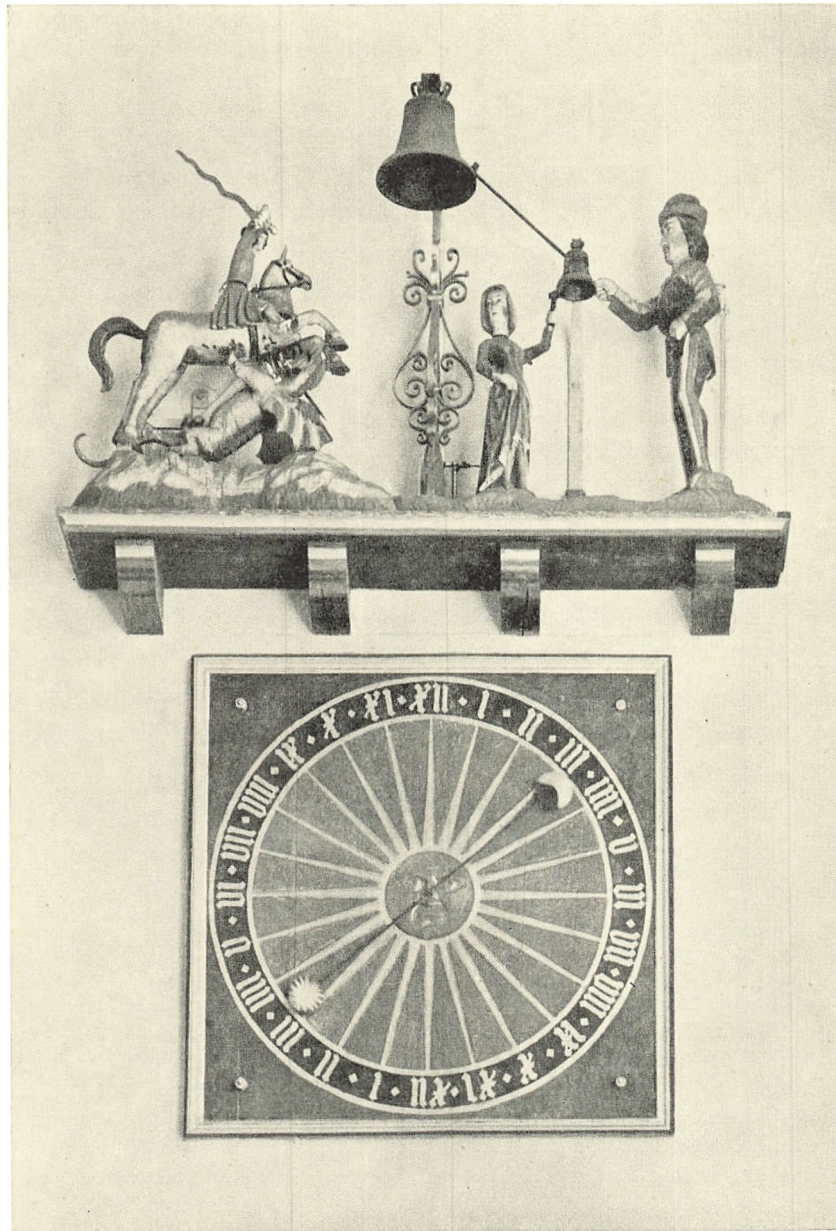
Det er to selvstændige grupper, som rimeligvis først sent er stillet sammen. Kirsten og Per er kirkelige bedeklokke-slagere, mens ridderen og dragen må opfattes sindbilledligt eller som illustration til helgenlegenden.

Ved domkirker og iøvrigt også i klostre var det tidligere skik, at en person slog med en hammer på en knebelløs klokke for at forkynde tidspunktet for tidebønnerne. Efterhånden blev de levende bedeslagere afløst af mekaniske figurer, som stod i forbindelse med et urværk. For at opretholde traditionen skal figurerne benytte hamre, og det gør de også pligtskyldigst i Roskilde.

Der er ingen historiske efterretninger om Kirsten og Per, men de kan selv være med til at give sig til kende. Man har villet sætte dem i forbindelse med Christian I.s Italiens-rejse 1474, hvorfra han vendte hjem med de kostbarheder, som tidligere er omtalt. Man syntes nemlig, Pers ansigt var sydlandsk, og farisæisk ville man ikke tiltro en nordisk dame det kokette lille nap i nederdelen, som lader en del af Kirstens strømpe komme til syne. Selv om Poul Nørlund anser Kirstens kjole for at være florentinsk mode og Pers kofte for østrigsk, er han dog tilbøjelig til at antage, at figurerne er udført herhjemme i tiden 1480—90.

Per er omkring en meter høj, Kirsten ikke så lidt mindre; nær ved er de temmelig kluntede træskærerarbejder. Der er fundet på de utroligste fabler om parret, mest ligetil er det at antage, at deres navne er lydord dannet over de forskellige styrkegrader af deres musikalske udfoldelser.

Sct. Jørgen og hans ganger er derimod helt godt snitværk. De henføres til Tyskland og til tiden 1510—20. Sct. Jørgen var en romersk ridder, som led martyrdøden. Han indlagde sig uvisnelig berømmelse ved at befri en by i Afrika fra en forfærdelig drage, der stadig som offer krævede en af stadens unge døtre eller sønner. Da Jørgen

Kirsten Kimers og Per Døver, Sct. Jørgen og dragen samt der sengotiske ur.

dukkede op og fik bugt med bæstet, skulle det have haft kongens datter til frokost. Sct. Jørgen var meget dyrket som helgen i middelalderen og indlemmet blandt de 14 ansete nødhjælpere. Han var beskytter for spedalskheds-hospitalerne, deraf deres navn Sct. Jørgensgårde. Under sit andet navn Sct. Georg er han Englands værnehelgen.

Man ved ikke, hvornår de to figurgrupper er kommet til domkirken, men de har nok tilbragt største delen af deres levetid her. Da »en Præst i fordums Tider skal have mærket, at den gemene Mand, naar Klokken slog, gav mere agt paa dette Abe-Spil end paa Prædiken«, blev Sct. Jørgen og dragen i 1718 sat ud af funktion og senere taget bort, mens Kirsten og Per forblev ude i kirken. Først i 1884 blev de to figurgrupper igen samlet og fik deres nuværende plads oppe på en hylde på nordmuren af søndre tårn, hvor uret allerede nogle år før var kommet på plads. På urskiven er der et solansigt af messing. Det udsender gyldne stråler, som rammer de gotiske taltegn for dagens og nattens tolv timer, som viseren peger på med henholdsvis et sol- og et månebillede.

Det blev overladt til tårnurmager Bertram Larsen, som også fik sat skik på det endnu mere komplicerede kunstur i Lunds domkirke, at få liv i spillværket. Han fik gråskimlen til at stejle og dragen til at vræle. Det sidste var ikke så ligetil, for hvordan giver i grunden et fabeldyr lyd fra sig? Bertram Larsen spekulerede længe, men en dag, da han var i Zoologisk Have, var han så heldig at høre alligatoren skælde ud. Hvad om man forsøgte at give dens formentlige slægtning et lignende vræl. Det blev fremstillet ved hjælp af en blæsebælg og tre disharmoniske orgelpiber.

Senest er både ur og figurspil i 1932 blevet restaureret, og der er foretaget en mindre ændring i opstillingen. Og så har maleren berøvet Kirsten hendes hvide strømper — de var ellers så pæne.

Næst efter Kirsten Kimers og Per Døver er kongesøjlen i Hellig tre Kongers kapel kirkens mest kendte seværdighed. Det er ikke så meget selve søjlen som højdemålene for fyrstelige personer, der virker dragende og får adskillige til at foretage sammenligninger.

	cm		cm
Czar Peter den Store af Rusland	208,4	Kong Georg I af Grækenland	180,3
Kong Christian X	199,4	Kong Frederik VIII	178,9
Prins Georg af Grækenland	195,6	Kong Olav V af Norge	177,0
Prins Axel	193,6	Kong Frederik VII	176,9
Kong Frederik IX	192,5	Hertug Edward af Windsor	173,1
Arveprins Knud	192,2	Kong Frederik VI	170,9
Czar Alexander III af Rusland	187,3	Kong Chulalongkorn af Siam	165,4
Kong Christian IX	184,0	Kong Christian VII	164,1
Prins Valdemar	182,0		

Mens de fleste af de senere mål må betragtes som nogenlunde nøjagtige — majestæterne og de kongelige højheder har vel næppe optrådt på hosesokker — er de to ældste — for Christian I og czar Peter den Store af Rusland — temmelig hen i vejret. Det er tidligere, s. 89, antydnet, hvordan målet for Christian I kan være blevet til. Og så har det måske været endnu mere grelt, hvis det er rigtigt, at gulvet i

kapellet i 1740 er blevet hævet c. 7 cm. Anatomiprofessor Ibsens mål fra 1847 er med c. 188 cm afsat — uden betegnelse — lidt oven over czar Alexanders. Målet for Peter den Store er endnu mere gådefuldt, han kan have besøgt domkirken, da han i 1716 en tid opholdt sig her i landet, men mærkværdigt nok omtales det først 1840 i en lille domkirke-beskrivelse.

Ved de øvrige mærker er der ingen større mystik, dog må det bemærkes, at Christian VIII.s og Frederik VII.s næppe kan være afsat i deres levetid. I Steen Friis' domkirke-beskrivelse fra 1876 nævnes de ikke, men derimod alle de andre, som indtil da kunne være der.

Hertug Edward af Windsors mål er afsat 1932, da han som kronprins Edward Albert var her på besøg. Han blev fire år senere konge under navnet Edward VIII, dog kun for en kort tid, da han efter sit ægteskab med mrs. Simpson måtte frasige sig tronen.

Chulalongkorn, konge i Siam, nu Thailand, 1868—1910. Under hans regering blev landet åbnet for fremmede, og der knyttedes bånd mellem Siam og Danmark, som blev af betydning for begge lande.

Foruden de fyrstelige højdemærker er der et par »usynlige«, som kun har kuriositets interesse. Det ene kan ikke mere eftervises og erindres kun af ældre folk i Roskilde. Det skulle være afsat i 1860'erne for en irlænder Murphy og udviste 4 alen eller 251 cm, hvad slet ikke lyder usandsynligt, da i nyere tid islænderen Johan Peturson er blevet målt til 252 cm — og det endda på strømpefødder. På et diskret sted på søjlen er der en lille blyantstreg, der angiver hans højde.

RINGEN SLUTTES

Man må håbe, at det ikke har taget al for lang tid at få de mange vinduesruder gjort i orden, som i begyndelsen af 1700-tallet manglede i kirken. Med vedligeholdelsen i øvrigt vedblev det længe at være så som så, indtil der dukkede en energisk og dygtig mand op. Det var adjunkt ved katedralskolen Steen Friis, som 1855 blev domkirkeværge. Han gik straks løs på den enorme opgave at få domkirken grundig istandsat så at sige over det hele. Det blev dog først rigtig til noget, efter at han i 1857 havde sat Frederik VII ind i forholdene og vundet hans støtte.

Blandt de større indgreb kan nævnes kapitelhusets omdannelse fra begravelseskapel og materialhus til sakristi. Det kostede desværre en lille udbygning, det såkaldte sakristanhus, livet, her var ellers det rum, hvori kannikerne havde skjult domkirkens skatte. Nedrivningen af Hahns og Krabbes kapeller gav nok luft omkring konge-

porten, men det drejede sig dog om to middelalderlige rum. Og da vestfaçaden blev sat i stand, forsvandt samtidig Christian IV.s kongeportal.

I det store og hele var det beundringsværdigt, hvad der blev udrettet, men Steen Friis har bragt vel store ofre til det dengang og i øvrigt endnu længe rådende dogme: at føre tilbage til den oprindelige stil.

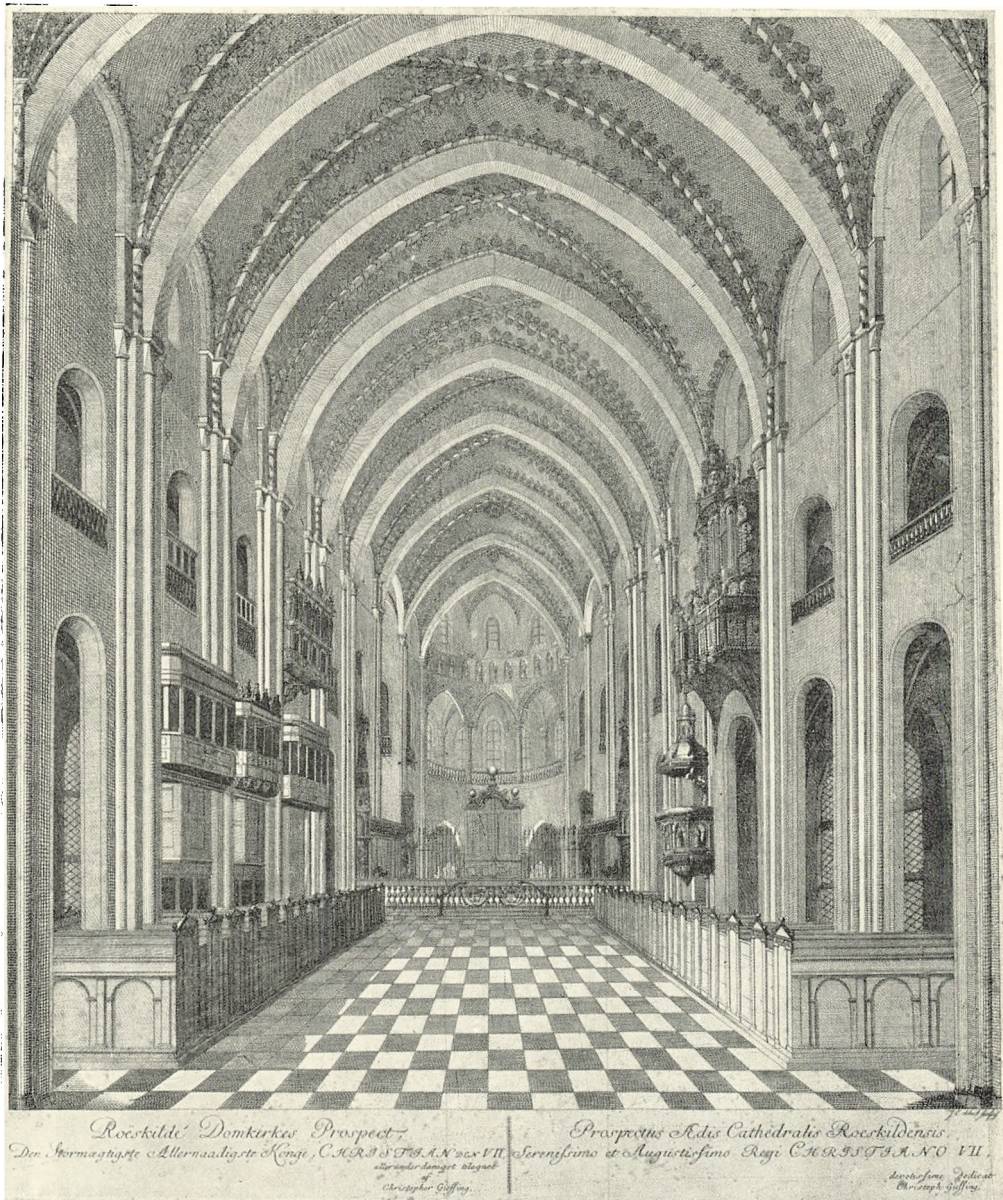
Da Steen Friis begyndte på sit arbejde, må kirken stort set have taget sig ud som på G. C. Schules her gengivne stik — med den gamle kalkmalede dekoration af hvælvingerne, de smukke stolestader hovedsagelig fra c. 1575 og med de tre uskønne pulpiturer i arkaderne på nordsiden af hovedskibet. De var kommet til i løbet af 1700-tallet. Det ene af disse lukkede bure var bygget for damerne i byens adelige jomfrukloster, de andre for kirkens præster og byens borgmester og rådmand, mens nogle pladser var lejet ud. Billedet viser også altertavlen tillukket — som den for det meste var — og med nogle klodsede kugler foroven, og man kan opdage partisan-gitteret, som dengang skilte højkor fra kannikekor. Det sort-hvide marmorgulv, som tager sig så festligt ud, er fri fantasi.

Steen Friis fik alle de fæle pulpiturer med deres trapper i skabene nedenunder væk. Også fjernelsen af hvælvingernes kalkmaleri-dekoration og fremdragningen af en ældre og ikke så dominerende kan skrives på hans kreditside. Men hvorfor de velbevarede stolestader skulle fjernes i 1866 og erstattes med de nuværende, det er ikke let at forstå. 23 af de gamle gavplanker blev panel i sakristiet. Da Steen Friis ved sin død i 1875 havde endt sit store arbejde, så domkirkens indre ud som i dag.

I Roskilde Domkirke har »den nye tid« fået sin indvielse. Den 1. oktober 1835 åbnedes Den rådgivende Stænderforsamling for Østifterne med en festgudstjeneste. Det første skridt hen mod en fri forfatning og skabelsen af et offentligt liv var taget. Om morgenen samledes 69 deputerede, kun een var forhindret, i den nyindrettede stændersal på første sal i Palæets hovedbygning. Herfra gik man i procession til domkirken og ind gennem kongeporten. Kirken var fyldt til sidste plads. Med vanlig formfuldhed holdt biskop J. P. Mynster en tale, hvori han formanede sine politiske kaldsfæller til at bevare »åndens enhed i fredens bånd« og ikke forsømte at prise Frederik VI.

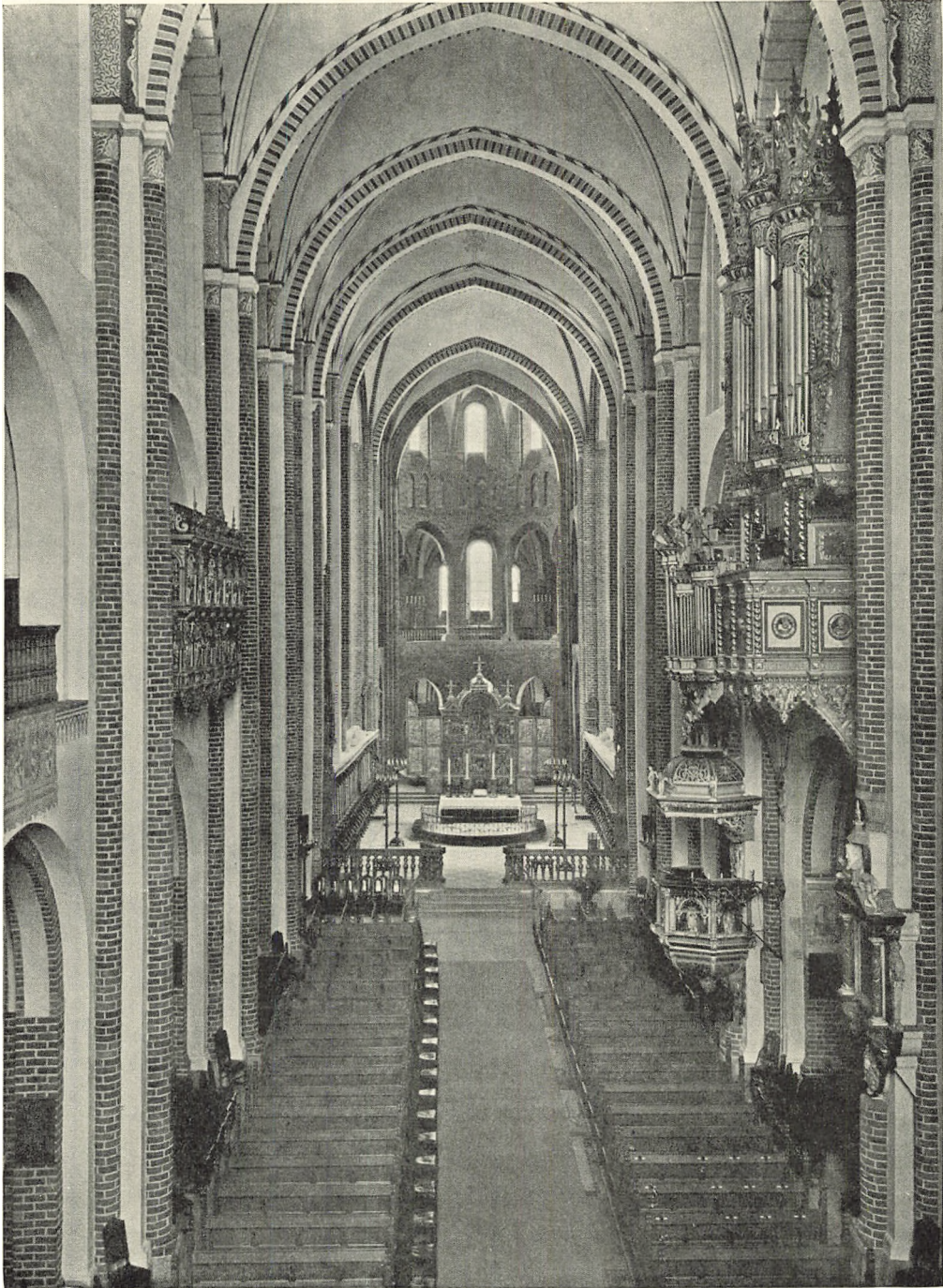
Ved en senere lejlighed fik kongemagtens repræsentant ved stænderforsamlingen, Anders Sandø Ørsted, lejlighed til at mindes åbningshøjtideligheden i kirken i følgende vendinger:

»Sikkert var der dyb, men også glad og frimodig alvor i hver sjæl, da vi den 1. oktober samledes for at gå med hverandre til Herrens tempel, og der indvies til den tjeneste, som vi her ved dette tempels side havde at forrette. Tempellets egen herlighed, de nationale følelser, der knytter sig til samme, de toner, som modtog os, bidrog til at nære denne stemning.«

Domkirkens indre før restaureringerne i 1850–60'erne. Efter stik af G. C. Schule, tegning af C. Giessing o. 1785.

I 1923 blev ringen sluttet. Den gamle bispekirke blev igen stiftskirke, og på den gamle bispegårds grund kom bisperne i det nyoprettede Roskilde stift til at bo. Den nye biserække omfatter endnu kun tre: H. E. Fønnesbech-Wulff, 1923—34, Axel Rosendal, 1935—53, og Gudmund Schiøler fra 1953.

Domkirkens indre i nutiden.

Roskilde-kirken har fra begyndelsen haft en særstilling. Med den første lille trækirke fastslås kristendommen officielt i Danmark. Stærkere end nogen anden dansk kirke bærer Roskilde Domkirke vidnesbyrd om kirkelivets magtfylde i middelalderen og samtidig giver de mange kongegrave det rigeste udtryk for landets historie gennem 1000 år. Det er på baggrund heraf, at Roskilde Domkirke er blevet Danmarks nationale helligdom — Rigskatedralen.

Roskilde Domkirkes middelalderlige stiftsmærke, korset med Sct. Peters nøgler, som hentyder til kirkens og stiftets værnehelgen pave Lucius. — På sidste side er afbildet den smukke og sindbilledrige gravsten fra o. 1250 i Sct. Birgittas kapel. Korset, livstræet, har slået rod, og liljen, nådens symbol, blomstrer i dets arme.

